

Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2001:7

Toimeentulotuki

Opas toimeentulotukilain soveltajille

SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖ

Helsinki 2001

TIIVISTELMÄ

Toimeentulotuki. Opas toimeentulotukilain soveltajille. 4.korj.p. Helsinki, 2001. 118 s. (Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita, ISSN 1236-116X; 2001:7.) ISBN 952-00-0990-6

Toimeentulotuesta annettu laki (1412/1997) ja asetus (66/1998) tulivat voimaan 1.3.1998.

Toimeentulotukijärjestelmän toimivuuden parantamiseksi toimeentulotuesta annettuihin lakiin ja asetukseen on tehty muutoksia, joiden avulla on tarkoitus laajentaa ehkäisevän toimeentulotuen käyttöä kunnissa, lyhentää asiakkaiden jonotusaikoja sekä t-hostaa tarveharkinnan käyttöä tukea myönnettäessä. Säädosmuutokset (L 923/2000 ja A 112/2001) tulivat voimaan 1.4.2001 lukien. Lisäksi 1.9.2001 tulee voimaan laki kuntouttavasta työtoiminnasta (L 189/2001), joka tulee merkittäväällä tavalla vaikuttamaan sosiaalitoimen ja työvoimahallinnon väliseen yhteistyöhön yhteisasiakkaiden ongelmien selvittämisessä ja hoitamisessa. Mainitun lain yhteydessä toimeentulotukilakiin on tehty samoin syyskuun 2001 alusta voimaan tulevia muutoksia (L 191/2001). Uusi toimeentulotukiopas on tarpeen muun muassa näiden säädosmuutosten vuoksi.

Käsillä oleva uusi opas on rakenteeltaan pitkälti edellisen toimeentulotukioppaan (STM, oppaita 1998:2) kaltainen. Oppaassa esitetyt suositukset perustuvat hallituksen esitykseen laiksi toimeentulotuesta (HE 217/1997 vp.), hallituksen esityksiin laeiksi toimeentulotuesta annetun lain muuttamiseksi (HE 134/2000 vp. ja HE 184/2000 vp.), eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnan hallituksen esitysten johdosta antamiin valiokuntamietintöihin sekä ministeriön valmistelutyöhön. Lisäksi oppaaseen on sisällytetty eräitä korkeimman hallinto-oikeuden päätöksiä, jotka voivat olla apuna toimeentulotukilain soveltamistilanteita ratkaistaessa.

Oppaan kannanotot eivät ole kuntia sitovia määräyksiä tai ohjeita, vaan ne on suosituksina tarkoitettu tukemaan kunnissa tapahtuvaa toimeentulotukityötä ja siihen liittyvää päätöksentekoa. Sosiaali- ja terveysministeriö toivoo, että käsillä oleva opas on avuksi näiden tehtävien hoitamisessa.

Asiasanat: Toimeentulotuki, toimeentulotukilaki, perusturva.

REFERAT

Utkomststöd. Handbok för tillämpning av lagen om utkomststöd. 4:e rev. uppl. Helsingfors, 2001. 118 s. (Social- och hälsovårdsministeriets handböcker, ISSN 1236-116X; 2001:7.)
ISBN 952-00-0990-6

Lagen (1412/1997) och förordningen (66/1998) om utkomststöd trädde i kraft 1.3.1998.

För att förbättra utkomststödssystemets funktionsduglighet har ändringar gjorts till lagen och förordningen om utkomststöd, med hjälp av vilka avsikten är att utvidga användningen av förebyggande utkomststöd i kommunerna, förkorta klienternas väntetider samt effektivera användningen av behovsprövning då stöd beviljas. Författningsändringarna (L 923/2000 och F 112/2001) trädde i kraft från och med 1.4.2001. Dessutom träder en lag om arbetsverksamhet i rehabiliteringssyfte (L 189/2001) i kraft den 1.9.2001, som på ett betydande sätt kommer att påverka samarbetet mellan socialförvaltningen och Arbetskraftsförvaltningen då gemensamma klienters problem utreds och sköts. I samband med den nämnda lagen har ändringar (L 191/2001) gjorts till lagen om utkomststöd som också träder i kraft i början av september 2001. Den nya utkomststödshandboken är nödvändig bland annat på grund av dessa författningsändringar.

Den nya handboken som nu finns för handen är till strukturen mycket lik den föregående utkomststödshandboken (SHM, handböcker 1998:2). Rekommendationerna som presenteras i handboken baserar sig på regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om utkomststöd (RP 217/1997 rd.), regeringens propositioner till riksdagen med förslag till lagar om ändring av lagen om utkomststöd (RP 134/2000 rd. och RP 184/2000 rd.), de utskottsbetänkanden som givits till följd av social- och hälsovårdsutskotts proposition till riksdagen samt ministeriets förberedelsearbete. Dessutom ingår vissa av högsta förvaltningsdomstolens beslut, som kan vara till nytta då man löser situationer där lagen om utkomststöd tillämpas.

Handbokens ställningstaganden är inte föreskrifter eller direktiv som binder kommunerna, de är rekommendationer som är avsedda för att understöda utkomststödsarbetet som sker i kommunerna samt tillhörande beslutsfattning. Social- och hälsovårdsministeriet hoppas att den tillhandsvarande handboken är till nytta i skötseln av dessa uppgifter.

Nyckelord: Utkomststöd, lagen om utkomststöd, bastrygghet.

SUMMARY

Social Assistance. Handbook for the Application of the Act on Social Assistance. 4th rev. ed. Helsinki, 2001. 118 p. (Handbooks of the Ministry of Social Affairs and Health, ISSN 1236-116X; 2001:7.)
ISBN 952-00-0990-6

The Act (1412/1997) and Decree (66/1998) on Social Assistance came into force on March 1, 1998.

In order to improve the functionality of the social assistance system changes have been made to the Act and Decree on Social Assistance, with the help of which the aim is to expand the use of preventive social assistance in municipalities, shorten client waiting-lists and intensify the use of means testing when allocating assistance. The changes to the statutes (A 923/2000 and D 112/2001) came into force as of April 1, 2001. In addition to this an act on rehabilitative working activity (A 189/2001) will come into force on September 1, 2001, which will significantly influence co-operation between social administration and work force administration when establishing and managing the problems of mutual clients. In connection with the Act in question changes (A 191/2001) to the Act on Social Assistance that will come into force at the beginning of September 2001 have also been made. The new handbook on social assistance is needed among other things because of these statute changes.

The new handbook is structurally similar to the earlier handbook on social assistance (MSAH, handbooks 1998:2). The recommendations presented in the handbook are based on the Government's proposal to the Parliament on passing an act on social assistance (GP 217/1997), the Government's proposals on passing acts in order to change the Act on Social Assistance (GP 134/2000 and GP 184/2000), the committee reports given as a result of the Social Welfare and Health Care Committee's proposal to the Parliament as well as the preparatory work of the Ministry. In addition to this certain decisions of the Supreme Administrative Court are also included, which may be of help when resolving situations where the Act on Social Assistance is applied.

The declarations of the handbook are not provisions or directives that bind the municipalities, they are recommendations, the intentions of which are to support the social assistance work being done in the municipalities and decision-making linked with this. The Ministry of Social Affairs and Health hopes that the present handbook will be of help in the management of these tasks.

Key words: Social assistance, Act on Social Assistance, basic security.

SISÄLLYS

JOHDANTO	13
1. TOIMEENTULOTUEN TARKOITUS	15
2. TOIMEENTULOTUEN TOIMEENPANO JA VALTIONOSUUS	16
3. OIKEUS TOIMEENTULOTUKEEN	16
3.1. Toimeentulotuki on viimesijainen etuus	16
3.2. Opiskelijat	19
3.3. Yrittäjät	22
3.4. Asevelvolliset ja siviilipalvelusta suorittavat	22
3.5. Vangit	23
3.6. Velkajärjestely	24
3.7. Elatusvelvollisuus	24
3.8. Yksityiset avustukset tarpeenmukaiseen toimeentuloon	26
3.9. Toimeentulotuen suhde lastensuojeluun ja vammaisille tarkoitettuihin tukitoimiin	26
4. TOIMEENTULOTUEN MYÖNTÄÄ OLESKELUKUNTA.....	28
5. TOIMEENTULOTUEN RAKENNE JA SUURUUS	30
5.1. Toimeentulotuen määräytyminen	30
5.2. Huomioon otettavat menot.....	30
5.3. Perusosa	31
5.3.1. Perusosan sisältö	31
5.3.2. Perusosan suuruus	31
5.3.3. Yksin asuvan ja yksinhuoltajan perusosa	32
5.3.4. Muun 18 vuotta täyttäneen henkilön perusosa	33
5.3.5. Vanhempiensa luona asuvan 18 vuotta täyttäneen perusosa	34
5.3.6. Lasten perusosat	34
5.3.7. Perusosan indeksitarkistus	34
5.3.8. Alennettu perusosa	35
5.3.9. Perusosan alentamisen yhteydessä tehtävä suunnitelma	37
5.4. Lisäosa	38
5.4.1. Lisäosalla katettavat menot	38
5.4.2. Asumismenojen huomioon ottaminen toimeentulotukea myönnettäessä	39
5.4.3. Asumistukilain 6 §:ssä tarkoitetut asumismenot	40
5.4.4. Muut asumisesta aiheutuvat menot	41
5.4.5. Terveystukimenot	42
5.4.6. Lasten päivähoitomenot	43
5.4.7. Erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvat menot	43
5.5. Toimintaraha ja matkakorvaus	46
5.6. Huomioon otettavat tulot ja varat	47
5.6.1. Huomioon otettavat tulot	47
5.6.2. Tulot, joita ei oteta huomioon	49
5.6.3. Tuki määrätään yleensä kuukaudelta	50
5.6.4. Huomioon otettavat varat	51
5.6.5. Toimeentulotuen myöntäminen takautuvasti	52
5.7. Toimeentulotukea voidaan tarkistaa	53
5.8. Toimeentulotuki määrätään henkilölle tai perheelle	53
5.9. Toimeentulotuen maksaminen	54
5.10. Laitoshoidon- ja sosiaalipalvelumaksuja voidaan sovitella	54

6.	ULKOMAALAINEN JA MAAHANMUUTTAJA TOIMEENTULOTUEN HAKIJANA.....	55
6.1.	Oikeus toimeentulotukeen ja kotoutumistukeen sekä oleskelukunnan vastuu	55
6.1.1.	Oikeus toimeentulotukeen.....	55
6.1.2.	Kiireelliset tapaukset.....	56
6.2.	Ulkomaalaisen maahan tulon ja maassa oleskelun edellytykset	57
6.2.1.	Vaadittavat matkustusasiakirjat.....	57
6.2.2.	Viisumi.....	57
6.2.3.	Oleskelulupa	57
6.2.4.	Statusmerkintä.....	58
6.2.5.	Vaadittava varallisuus.....	58
6.2.6.	Käännyttäminen ja maasta karkottaminen.....	58
6.2.7.	Matkustusasiakirjan tarkistaminen toimeentulotukihakemuksen yhteydessä.....	59
6.3.	Maassa oleskelun peruste vaikuttaa oikeuteen saada toimeentulotukea	59
6.3.1.	Turisti.....	59
6.3.2.	Oleskeluluvan perusteella Suomessa oleskeleva ulkomaalainen.....	60
6.3.3.	Ilman vaadittavaa oleskelulupaa Suomessa oleskeleva ulkomaalainen	61
6.4.	Kotoutumissuunnitelma ja kotoutumistuki toimeentulotukena	62
6.5.	Eräitä erityiskysymyksiä	63
6.5.1.	Pakolainen toimeentulotuen hakijana	63
6.5.2.	Paluumuuttajat.....	64
6.5.3.	Turvapaikanhakijat	65
6.5.4.	Pohjoismaisen sosiaalipalvelusopimuksen piiriin kuuluvat henkilöt.....	66
7.	EHKÄISEVÄ TOIMEENTULOTUKI.....	66
8.	TOIMEENTULOTUEN TAKAISINPERINTÄ.....	68
8.1.	Takaisinperinnästä määrätään toimeentulotukea myönnettäessä.....	68
8.2.	Takaisinperinnästä päättäminen jälkikäteen joissakin tilanteissa	70
8.3.	Toimielin päättää ennakkona maksetun toimeentulotuen takaisinperinnästä.....	70
8.4.	Takaisinperinnästä päättää muissa kuin toimeentulotukilain 23 §:n	71
	tarkoittamissa tilanteissa hallinto-oikeus.....	71
8.5.	Takaisinperintä ei saa vaarantaa toimeentuloa	72
9.	MENETTELY TOIMEENTULOTUKIASIOISSA	72
9.1.	Hallintomenettelyn yleiset vaatimukset.....	72
9.2.	Toimeentulotukiasiat on käsiteltävä viivytyksettä	64
9.3.	Toimeentulotukea haetaan kirjallisesti tai suullisesti.....	74
9.4.	Asiakkaan tietojenanto- ja ilmoitusvelvollisuus.....	74
9.5.	Kaikkiin hakemuksiin on annettava kirjallinen päätös	75
9.6.	Päätös on annettava tiedoksi.....	76
9.7.	Toimeentulotuen asiakasta koskevien tietojen luovuttaminen, saanti ja	76
	salassapito.....	76
9.7.1.	Tietojen antaminen asiakkaalle tai hänen edustajalleen	76
9.7.2.	Asiakirjasalaisuus	77
9.7.3.	Suostumus tietojen antamiseen	78
9.7.4.	Salassapito ja salassa pidettävien tietojen luovuttaminen	78
9.7.5.	Vaitiolovelvollisuus ja hyväksikäyttökielto	78
9.7.6.	Salassa pidettävien tietojen antaminen asiakkaan hoidon ja huollon	79
	turvaamiseksi.....	79
9.7.7.	Salassa pidettävien tietojen antaminen asiakkaan suostumuksesta.....	80
	riippumatta eräissä muissa tilanteissa.....	80
9.7.8.	Velvollisuus antaa sosiaalihuollon viranomaiselle salassa pidettäviä	80
	tietoja.....	80
9.8.	Sosiaalihuollon viranomaisen oikeus saada virka-apua.....	81
10.	MUUTOKSENHAKU	81

11. TOIMEENTULOTUESTA TIEDOTTAMINEN.....	82
12. KUNTIEN OHJEET TOIMEENTULOTUESTA	82
13. LISÄTIEDOT.....	83

LIITTEET

- LIITE 1. Laki toimeentulotuesta (1412/1997)
- LIITE 2. Asetus toimeentulotuesta (66/1998)
- LIITE 3. Hallintomenettelylaki (598/1982)
- LIITE 4. Ote hallintolainkäyttölaista (586/1996)
- LIITE 5. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000)
- LIITE 6. Ote kuntouttavasta työtoiminnasta annetusta laista (189/2001)
- LIITE 7. Ote asumistukilaista (408/1975)
- LIITE 8. Ote maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetusta laista (493/1999)
- LIITE 9. Ote maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetusta asetuksesta (511/1999)
- LIITE 10. Toimeentulotuen perusosien määrät 1.1.2001 lukien
- LIITE 11. Tilastotietoja toimeentulotuesta
- LIITE 12. Esimerkkitapauksia toimeentulotuen laskemisesta

JOHDANTO

Perustuslain 19 §:n 1 momentin mukaan jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Toimeentulotuki on keskeinen välttämätöntä toimeentuloa turvaava taloudellinen tukimuoto.

Toimeentulotuesta annettu laki (1412/1997, jäljempänä toimeentulotukilaki) tuli voimaan 1.3.1998. Lain säätämisen yhteydessä antamassaan lausumassa Eduskunta edellytti, että lain käytännön soveltamista ja sen tavoitteiden toteuttamista on tiiviisti seurattava ja mahdollisesti ilmeneviin epäkohtiin on puututtava viivyttämättä.

Lain vaikutuksia on seurattu kahdessa eri seurantaprojektissa, joiden loppuraportit ovat valmistuneet vuoden 2000 aikana. Stakesin toteuttama seurantaselvitys on ilmestynyt julkaisuna Keskitalo - Heikkilä - Laaksonen: Toimeentulotuen muutokset; Vuoden 1998 perusturvamuutosten arviointitutkimuksen loppuraportti (STM, julkaisuja 2000:16). Toinen seurantaselvitys on Suomen Kuntaliiton ja Turun yliopiston julkaisu Ukkola-Kettula: Lainsäädäntömuutosten vaikutukset toimeentulotukeen vuosina 1998 – 1999 (Suomen Kuntaliitto, 2000). Lisäksi toimeentulotuen takaaman kulutustason riittävyyttä on selvitetty Stakesin toteuttamassa laajassa Vähimmäisturvan taso -tutkimushankkeessa. Hankkeeseen kuuluvina on julkaistu seuraavat selvitykset: Kosunen: Paljonko on riittävästi? Stakes, Raportteja 232, Aatola - Viinisalo: Mitä eläminen maksaa? (Stakes, Raportteja 237) sekä Forma - Heikkilä - Keskitalo: Mikä on kohtuullinen minimi? (Stakes, Raportteja 240).

Selvityksistä voidaan yleiskuvana todeta, että toimeentulotuen perusosa riittää juuri ja juuri kattamaan ne erityyppisten kotitalouksien menot, jotka perusosalla on tarkoitus kattaa. Näin on etenkin niissä tilanteissa, joissa toimeentulotuen tarve on lyhytaikainen. Selvityksistä voi tehdä myös sen johtopäätöksen, että niukinta toimeentulotuen antama kulutustaso on yksin asuvien kohdalla. Sen sijaan lapsiperheillä – erityisesti silloin kun lapsia on enemmän kuin yksi – perusosaa voi vuoden 1998 muutosten jälkeenkin pitää suhteellisen riittävänä. Tuen riittävyys tavanomaisiin menoihin edellyttää kuitenkin tuen saajalta kurinalaista taloudenpitoa, suunnitelmallisuutta kulutuksen suhteen sekä pitäytymistä perusosan mukaisissa kulutusmenoissa. Mitä pidempään asiakas joutuu olemaan toimeentulotuen varassa, sitä niukemmaksi muodostuu taloudellinen liikkumavara.

Nykyisen toimeentulotukijärjestelmän yhdeksi epäkohdaksi on osoittautunut sen jäykkä toimivuus ja sen puutteellisuus vastata tuen hakijoiden erityisistä tarpeista ja olosuhteista johtuvaan taloudellisen tuen tarpeeseen. Erityisen ongelmallinen tilanne on niiden kohdalla, jotka joutuvat olemaan pitkäaikaisesti toimeentulotuen varassa.

Hallinto-oikeuksien käsittelemien valitusten perusteella on edelleen käynyt ilmi, että toimeentulotukea koskevat päätökset eivät useinkaan täytä hyvien hallintopäätösten edellytyksiä. Stakesin selvityksen mukaan monissa kunnissa toimeentulotukijonot ovat myös kohtuuttoman pitkiä.

Toimeentulotukijärjestelmän toimivuuden parantamiseksi eduskunta ja valtioneuvosto tekivät vuoden 2000 lopulla ja vuoden 2001 alussa jäljempänä mainittuja säädösmuutoksia, joiden avulla on tarkoitus laajentaa ehkäisevän toimeentulotuen käyttöä kunnissa, lyhentää asiakkaiden jonotusaikoja sekä tehostaa tarveharkinnan käyttöä tukea myönnettäessä. Muutokset tulivat voimaan 1.4.2001 lukien. Tämän johdosta myös kuntien valtionosuuksia on lisätty. Tarkoituksena on, että ehkäisevään toimeentulotukeen käytettäisiin vähintään 3,3 prosenttia varsinaisen toimeentulotuen menoista.

Lisäksi 1.9.2001 tulee voimaan laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001), joka tulee merkittäväällä tavalla vaikuttamaan sosiaalitoimen ja työvoimahallinnon väliseen yhteistyöhön yhteisasiakkaiden ongelmien selvittämisessä ja hoitamisessa. Kuntouttavan työtoiminnan johdosta toimeentulotukilakiin tehdyt muutokset on kuvattu tässä oppaassa, mutta itse kuntouttavaa työtoimintaa koskeva koulutus ja ohjeistus toteutetaan erikseen sosiaali- ja terveysministeriön talous- ja suunnitteluosaston johdolla.

Sosiaali- ja terveydenhuollon tavoite- ja toimintaohjelmaan 2000 – 2003 sisältyy eräitä toimeentulotukijärjestelmän kehittämistä koskevia toimenpidesuosituksia. Toimenpidesuosituksen 27 mukaan kunnat tarkistavat sosiaalitoimistojen sisäistä työnjakoa ohjelmakaudella siten, että sosiaalityöntekijöiden työpanosta vapautuu ehkäisevään ja kuntouttavaan työhön. Ehkäisevää toimeentulotukea käytetään nykyistä enemmän asiakkaiden oma-toimisen suoriutumisen tukemiseksi. Kunnissa kehitetään pitkäaikaista toimeentulotukea saavia sekä nuoria asiakkaita aktivoivia toimenpiteitä. Stakes tukee kuntia uusien menetelmien käyttöönotossa ja kehittämisessä.

Toimenpidesuosituksen 28 mukaan kunnat kehittävät sosiaalityöhön liittyvää talousneuvontaa ja taloudellisia tukimuotoja eriarvoisuuden ja ylivelkaantumisen ehkäisemiseksi. Apuna käytetään muun muassa sosiaalisen luototuksen kuntakokeilusta vuosina 1999 – 2001 saatavia kokemuksia.

Edelleen toimenpidesuosituksen 32 mukaan kunnan sosiaalitoimi huolehtii toimeentulotukijärjestelmän hyvästä ja säännösten mukaisesta toiminnasta ja varmistaa, että asiakkaan hakiessa toimeentulotukea asia otetaan käsiteltäväksi viimeistään viikon sisällä tuen tarpeen ilmoittamisesta.

Sosiaali- ja terveysministeriö lähetti helmikuussa 1998 kunnille toimeentulotuen soveltamista koskevan oppaan (STM, oppaita 1998:2). Käsillä oleva uusi opas on rakenteeltaan pitkälti edellisen oppaan kaltainen. Uusi opas korvaa vuoden 1998 oppaan. Oppaassa esitetyt suositukset perustuvat osittain hallituksen esitykseen laiksi toimeentulotuesta (HE 217/1997 vp.) ja hallituksen esityksiin laiksi toimeentulotuesta annetun lain muuttamiseksi (HE 134/2000 vp. ja HE 184/2000 vp.), osittain eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnan hallituksen esitysten johdosta antamiin valiokuntamietintöihin sekä ministeriön valmistelutyöhön. Lisäksi oppaaseen on sisällytetty eräitä korkeimman hallinto-oikeuden päätöksiä, jotka voivat olla apuna toimeentulotukilain soveltamistilanteita ratkaistaessa.

Vuoden 2001 alusta on tullut voimaan laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000). Lain tarkoituksena on edistää asiakaslähtöisyyttä ja asiakassuhteen luot-

tamuksellisuutta sekä asiakkaan oikeutta hyvään palveluun ja kohteluun sosiaalihuollossa. Tässä oppaassa on selostettu muun muassa asiakaslain keskeisiä tietojen saantia ja luovuttamista sekä salassapitoa koskevia säännöksiä.

Oppaan kannanotot eivät ole kuntia sitovia määräyksiä tai ohjeita, vaan ne on suosituksina tarkoitettu tukemaan kunnissa tapahtuvaa toimeentulotukityötä ja siihen liittyvää päätöksentekoa. Sosiaali- ja terveysministeriö toivoo, että käsillä oleva opas on avuksi näiden tehtävien hoitamisessa.

1. TOIMEENTULOTUEN TARKOITUS

Toimeentulotuen tarkoituksesta säädetään toimeentulotukilain 1 §:ssä seuraavasti:

Toimeentulotuki on sosiaalihuoltoon kuuluva viimesijainen taloudellinen tuki, jonka tarkoituksena on turvata henkilön ja perheen toimeentulo ja edistää itsenäistä selviytymistä. Toimeentulotuen avulla turvataan henkilön ja perheen ihmisarvoisen elämän kannalta vähintään välttämätön toimeentulo.

Ehkäisevän toimeentulotuen tarkoituksena on edistää henkilön ja perheen sosiaalista turvallisuutta ja omatoimista suoriutumista sekä ehkäistä syrjäytymistä ja pitkäaikaista riippuvuutta toimeentulosta (L 923/2000).

Matkakorvauksen tarkoituksena on tukea henkilön osallistumista kuntouttavaan työtoimintaan (L 191/2001).

Toimeentulotuki on viimesijainen henkilön ja perheen vähintään välttämätöntä toimeentuloa turvaava etuus. Lisäksi tuen tarkoituksena on edistää yksilön ja hänen perheensä itsenäistä selviytymistä. Toimeentulotuki on keskeinen etuus, jolla taataan jokaisen oikeudeksi säädetty, perustuslain 19 §:n 1 momentissa tarkoitettu välttämätön toimeentulo.

Yksilöllä on vastuu omasta elatuksestaan ja lailla säädettyssä laajuudessa puolisonsa sekä alaikäisten lastensa ja ottolastensa elatuksesta. Toimeentulotuella pyritään parantamaan edellytyksiä tämän vastuun toteuttamiselle. Toimeentulotuella on näin ollen laajempi tehtävä kuin vain elämälle välttämättömän turvan antaminen eli niin sanotun eksistenssiniminin täyttäminen. Toimeentulotuen tarkoituksena on antaa myös mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnan toimintaan eikä sen tavoitteena ole vain pitää henkilöä tai perhettä hengissä. Toimeentulotuki on siten tarkoitettu kattamaan menoja laajemmin kuin ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa vastaava välttämätön toimeentulo vaatii. Kaikissa soveltamistilanteissa tulee kuitenkin turvata vähintään välttämätön toimeentulo.

Toimeentulotuen tarkoituksen kannalta on tärkeää, että henkilöiden ja perheiden itsenäisen selviytymisen edellytyksiä parannetaan.

Ehkäisevä toimeentulotuki on tarkoitettu henkilön ja perheen sosiaalisen turvallisuuden ja toimintakyvyn edistämiseksi. Tuki on riippumaton siitä, onko henkilö tai perhe oikeutettu 1 momentin tarkoittamaan toimeentulotukeen. Ehkäisevän tuen yksi tavoite on pyrkiä välttämään 1 momentissa tarkoitetun toimeentulotuen tarve, ja sen käytöllä voidaan erityisesti pitkällä tähtäyksellä saavuttaa myös taloudellista säästöä. Ehkäisevää toimeentulotukea on tarkasteltu tarkemmin luvussa 7.

Syyskuun alusta 2001 voimaan tulevan lainmuutoksen (191/2001) mukaan toimeentulotukena maksetaan lisäksi kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain (189/2001) mukaiseen työtoimintaan osallistuvalla henkilöllä matkakorvausta. Matkakorvauksesta tarkemmin ks. luku 5.5.

2. TOIMEENTULOTUEN TOIMEENPANO JA VALTIONOSUUS

Sosiaalihuoltolain 13 §:ssä toimeentulotuen antaminen kunnassa oleskelevalle henkilölle on säädetty kunnan velvollisuudeksi.

Toimeentulotukilain 4 §:ssä säädetään toimeentulotukitehtävien hoidosta kunnassa ja 5 §:ssä toimintaan suoritettavasta valtionosuudesta seuraavasti:

(4 §) Tämän lain mukaisia tehtäviä hoitaa kunnassa sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:ssä tarkoitettu kunnan määräämä monijäseninen toimielin (toimielin).

(5 §) Tämän lain nojalla kunnan järjestämään toimintaan sovelletaan sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionosuudesta annettua lakia (733/1992), jollei lailla toisin säädetä.

3. OIKEUS TOIMEENTULOTUKEEN

3.1. Toimeentulotuki on viimesijainen etuus

Oikeudesta toimeentulotukeen säädetään toimeentulotukilain 2 §:n 1 momentissa seuraavasti:

Jokaisella on oikeus saada toimeentulotukea, jos hän on tuen tarpeessa eikä voi saada toimeentuloa ansiotyöllään, yrittäjätoiminnallaan, toimeentuloa turvaavien muiden etuuksien avulla, muista tuloistaan tai varoistaan, häneen nähden elatusvelvollisen henkilön huolenpidolla tai muulla tavalla.

Oikeus saada toimeentulotukea syntyy toimeentulotukilain 2 §:n 1 momentin nojalla vasta silloin, kun henkilö ei voi saada toimeentuloa ansiotyöllään tai yrittäjätoiminnallaan tai toimeentuloa turvaavien muiden etuuksien avulla eikä hän voi elättää itseään muillakaan tuloillaan tai varoillaan, häneen nähden elatusvelvollisen huolenpidolla tai muulla tavalla. Riittävä edellytys toimeentulotuen saamiseen on yleensä se, että henkilö tai perhe on joutunut tosiasialliseen elatukseen käytettävissä olevien varojen puutteeseen. Oikeus toimeentulotukeen on jokaisella tuen myöntämisen edellytysten täytyessä. Mitään henkilöryhmää ei siten voida jättää toimeentulotuen sovellutusalueen ulkopuolelle, vaan kunkin hakijan tuen tarve arvioidaan yksilö- tai perhekohtaisesti.

Koska toimeentulotuki on viimesijainen tukimuoto, selvitetään aina ennen tuen myöntämistä henkilön tai perheen mahdollisuudet saada toimeentulonsa turvatuksi muista tulonlähteistä, ensisijaisesti työ- ja yrittäjätuloista. Toimeentulotuen hakijoita tulee myös ohjata käyttämään heille kuuluvia ensisijaisia sosiaaliturvaetuuksia ja tarvittaessa neuvoa niiden hakemisessa (ks. SHL 13 § 1 momentti 4 kohta). Ensisijaisia yhteiskunnan tukimuotoja toimeentulotukeen nähden ovat mm. eläke, työttömyysturvan päiväraha mukaan lukien työmarkkinatuki, tapaturmavakuutuksen toimeentuloa turvaavat etuudet, luopumiskorvaus, sairauspäiväraha, lasten kotihoidon tuki, lapsilisä, asumistuki ja opintotuki. Viimesijainen vastuu asiakkaan toimeentulon turvaamisesta on kuitenkin sosiaaliviranomaisilla.

Nykyisen toimeentulotukilain soveltamiskäytännön mukaan toimeentulotuen perusosaa voidaan alentaa, jos toimeentulotuen hakija ei ilmoittaudu työvoimatoimistoon työnhakijaksi. Ilmoittautumatta jättäminen voidaan tulkita lain 10 §:ssä tarkoitetuksi laiminlyönniksi, joka on aiheuttanut sen, ettei henkilölle ole voitu tarjota työtä tai työvoimapolitiittista toimenpidettä.

Syyskuun alusta 2001 voimaan tulevalla lainmuutoksella (191/2001) on haluttu selkeyttää tilanteita, joissa toimeentulotuen hakija on velvollinen ilmoittautumaan työnhakijaksi työvoimatoimistoon. Toimeentulotukilakiin on lisätty uusi 2 a § seuraavasti:

Toimeentulotukea hakeva 17—64-vuotias henkilö on velvollinen ilmoittautumaan työttömänä työnhakijana työvoimatoimistoon, ellei hän:

- 1) ole työssä palkansaaajana tai yrittäjänä;*
- 2) opiskele päätoimisesti;*
- 3) ole työttömyysturvalain (602/1984) 5 §:n 1 momentin 4—7, 9 tai 12 kohdassa tarkoitettu henkilö;*
- 4) ole laitoshoidon tai lääkärin toteaman sairauden vuoksi esteellinen vastaanottamaan työtä; tai*
- 5) ole muun edellä mainittuihin verrattavan hyväksyttävän syyn vuoksi esteellinen vastaanottamaan työtä.*

Jos toimeentulotuen hakija ei ilmoittaudu työvoimatoimistoon työnhakijaksi, toimeentulotuen perusosan suuruutta voidaan alentaa hänen osaltaan siten kuin tämän lain 10 §:ssä säädetään.

Työttömyysturvalain 5 §:ssä on säädetty työttömyyspäivärahaoikeuden rajoituksista. Pykälän 1 momentin 4 – 7, 9 ja 12 kohdissa on säädetty, että työttömyyspäivärahaan ei ole oikeutta henkilöllä:

- joka saa kansaneläkelain (347/1956) tai työeläkelakien mukaista varhennettua vanhuuseläkettä tai yksilöllistä varhaiseläkettä taikka täyteen eläkkeeseen oikeuttavien palvelusvuosien perusteella vanhuuseläkettä (4 kohta);
- joka saa työttömyyseläkettä tai rintamaveteraanien varhaiseläkkeestä annetun lain (13/1982) mukaista eläkettä (5);
- joka sairauden, vian tai vamman vuoksi on työkyvytön (6);
- jolla on oikeus saada sairausvakuutuslain mukaista äitiys-, isyys- tai vanhempainrahaa taikka jolle on myönnetty lomaa raskauden ja synnytyksen tai lapsen hoidon vuoksi taikka joka saa erityishoitorahaa (7);
- siltä ajalta, jolta hän saa maatalousyrittäjien eläkelain (467/1969) tai maatalousyrittäjien sukupolvenvaihdoseläkkeestä annetun lain (1317/1990) mukaista sukupolvenvaihdoseläkettä taikka maatalousyrittäjien luopumistuesta annetun lain (1293/1994) mukaista luopumistukea (9); tai
- joka saa kuntoutusrahalain (611/1991) tai työntekijäin eläkelain 8 §:n 4 momentissa tarkoitettujen lakien, eläkeohjesäännön tai eläkesääntöjen mukaista kuntoutusrahaa taikka ansionmenetykskorvausta tapaturmavakuutuksen, liikennevakuutuksen tai sotilasvammalain (404/1948) kuntoutusta koskevien säännösten perusteella (12).

Toimeentulotukilain 2 a §:n 5 kohdassa tarkoitettu muu hyväksyttävä syy olla ilmoittautumatta työvoimatoimistoon on esimerkiksi se, että henkilö toimii perhehoitajalaissa (312/1992) tarkoitettuna perhehoitajana, tai että henkilö hoitaa vanhusta, vammaista tai sairasta henkilöä sosiaalihuoltolain 27 b §:ssä tarkoitetun omaishoidon tuesta tehdyn sopimuksen nojalla vähintään neljä tuntia päivässä.

Hyväksyttävää syytä arvioitaessa voidaan ottaa huomioon myös se, että henkilö hoitaa alle kouluikäistä lastaan kotona tai on oikeutettu lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta annetun lain (1128/1996) 3 §:n nojalla kotihoidon tukeen. Arviota tehtäessä on kiinnitettävä huomiota lapsen edun ensisijaisuuteen.

Mikäli toimeentulotuen hakija ei ilmoittaudu työvoimatoimistoon työttömäksi työnhakijaksi, toimeentulotuen perusosan suuruutta voidaan alentaa hänen osaltaan siten kuin toimeentulotukilain 10 §:ssä säädetään. (Perusosan alentamisesta tarkemmin ks. luku 5.3.8.)

Sellaisessakin tapauksessa, jossa henkilön jääminen vaille ensisijaisia etuuksia johtuu henkilön omasta menettelystä, tulee tosiasialliseen elatuksen puutteeseen joutuneen henkilön osalta arvioida hänen oikeutensa välttämättömän toimeentulon turvaan. Henkilö tulee ohjata hakemaan niitä ensisijaisia etuuksia, joihin hänellä voisi olla oikeus. Jos henkilö kieltäytyy hakemasta ensisijaisia sosiaaliturvaetuuksia, vaikka hän olisi näihin oikeutettu, voidaan tämä ottaa huomioon toimeentulotuen tarvetta arvioitaessa. Tällöin tulee ottaa huomioon myös se, mistä lähtien etuus on käytettävissä. Säädettyissä poikkeustapauksissa tuki voidaan määrätä perittäväksi takaisin. (Ks. takaisinperinnästä tarkemmin luku 8.)

Ensisijaisten etuuksien sekä muiden tulolähteiden suhde toimeentulotuen myöntämiseen on joissakin käytännön tilanteissa ongelmallinen. Seuraavassa tarkastellaan eräitä asiakasryhmiä ja elatusvelvollisuutta suhteessa toimeentulotukeen.

3.2. Opiskelijat

Opiskelijan ensisijainen toimeentulojärjestelmä on opintotukilain (65/1994) mukainen opintotuki, joka on tarkoitettu kattamaan opiskeluaikaiset opinto- ja toimeentulokustannukset. Opintotuki koostuu opintorahasta, asumislisästä ja valtion takauksesta opintolainaan. Siten myös valtion takaaman lainan muodossa suoritettava tuki on ensisijainen toimeentulotukeen nähden. Opiskelija voi kuitenkin joutua tilanteeseen, jossa hän ei voi käytännössä saada opintotukea tai hänellä ei ole varoja riittävästi käytettävissä omaan tai perheensä elatukseen. Kunta on tällöin velvollinen antamaan toimeentulotukea opiskelijalle samoin perustein kuin muullekin avun tarpeessa olevalle. Opintotuen osalta on syytä ottaa huomioon, että sitä myönnetään yleensä vain yhdeksälle kuukaudelle vuodessa.

Eduskunnan sosiaali- ja terveystoimikunta katsoi toimeentulotukilakia koskeneesta hallituksen esityksestä antamassaan valiokuntamietinnössä, että tilanteessa, jossa opiskelija ei voi esim. luottohäiriöistä johtuen saada pankista opintolainaa, opiskelijalle on järjestettävä vastaavin ehdoin muu mahdollisuus rahoittaa opintojaan lainalla. Ellei tällaista mahdollisuutta ole käytettävissä, opintoja tulee voida valiokunnan mielestä harkinnan perusteella rahoittaa myös toimeentulotuella. Mikäli opiskelijalle on myönnetty valtion takaus, mutta hän ei saa edellä mainituista syistä pankkilainaa, on mahdollista ohjata opiskelija pyytämään myös Kansaneläkelaitoksen opintotukikeskuksen (puh. 020 434 6611) apua lainasiansa järjestämiseksi.

Mikäli opiskelija ei ole kohtuullisessa ajassa saanut järjestettyä opintotukietuuksia korvaava rahoitusta opinnoilleen, ei toimeentulotukihakemusta kuitenkaan voida kokonaan hylätä tällä perusteella. Oikeuskäytännössä on katsottu, että oikeus toimeentulotukeen määräytyy hakijan käytettävissä olevien tosiasiallisten tulojen ja varojen sekä toimeentulotukeen oikeuttavien menojen perusteella. Joissakin tapauksissa on kuitenkin katsottu mahdolliseksi alentaa opiskelijan perusosan suuruutta toimeentulotukilain 10 §:n mukaisesti. Lähinnä perusosan alentaminen voi tulla kyseeseen tilanteissa, joissa opiskelijaa on tuettu toimeentulotuella jo pitkään ja ottaen huomioon opiskelun luonteen tilapäis- tai osaaikatyön vastaanottaminen olisi mahdollista.

Mikäli opiskelija ei ole saanut valtion takausta opintolainaan tai mikäli pankki ei ole myöntänyt opintolainaa esimerkiksi luottohäiriömerkinnän vuoksi, opintolainaa ei ole perusteltua ottaa huomioon opiskelijan tulona. Jos opiskelija sen sijaan voisi saada valtion takaaman opintolainan, mutta ei ole sitä jostakin syystä nostonut, laina voidaan laskea hänen tulokseen, mikäli menettely harkitaan tuen hakijan olosuhteet huomioon ottaen kohtuulliseksi. Hallinto-oikeuskäytännössä on myös katsottu, että vaikka opintolainaa on käytetty opintotukipäätöksen jaksotuksesta poiketen esimerkiksi heti lukukauden alussa, voidaan toimeentulotukilaskelmassa opintolainan kuukautta kohden jaksottuva osuus lukea opiskelijan tuloksi.

Korkeakouluopiskelija oli pyytänyt toimeentulotukea kesän 1998 ajaksi. Hän oli ilmoittanut, ettei hän aio harjoittaa kesän aikana opintoja eikä voi mennä ansiotyöhön, koska hän ei pystynyt järjestämään kahdeksanvuotiaalle lapselleen hoitopaikkaa. Opintotukilautakunta oli myöntänyt hänelle opintorahan ja opintolainan valtiontakauksen. Päätöksen mukaan lainatakaus oli 1.9.1997 – 31.5.1998 yhdeksältä kuukaudelta 1 300 markkaa kuukaudessa eli yhteensä 11 700 markkaa. Hakija ei ollut lukuvuoden aikana hakenut eikä siis myöskään nostanut opintolainaa rahalaitoksesta, vaan oli tullut toimeen muulla tavoin. Tämän päätöksen mukainen laina oli nostettavissa 31.7.1998 mennessä. Opiskelijan ensisijaisen toimeentulojärjestelmän muodostavat opintotukilain mukaiset etuudet, joita ovat muun ohella opintoraha ja opintolainan valtiontakaus. Hakijan käytettävissä olevina tuloina oli voitu kesäkuussa 1998 ottaa huomioon valtion takaama opintolaina, kun ei ollut ilmennyt estettä sen saamiseen eikä nostamiseen. (KHO 30.11.1999, taltio 3854, ään. 4-1.)

Edellä, luvussa 3.1. on käsitelty henkilön velvollisuutta ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi työvoimatoimistoon. Velvollisuutta ei ole esimerkiksi henkilöllä, joka opiskelee päätoimisesti.

Päätoimisen opiskelun määrittelyn ohjeena voidaan käyttää opintotukisäännöksiä. Opintotukiasetuksen (260/1994) 3 §:ssä on säädetty päätoimisesta opiskelusta seuraavasti:

Päätoimisina pidetään opintoja, joiden tavoitteena on korkeakoulututkinnon suorittaminen.

Lukio-opinnot katsotaan päätoimiseksi, kun niiden oppimäärän mukainen laajuus on yhteensä vähintään 75 kurssia ja opiskelija osallistuu lukukauden aikana vähintään 10 kurssiin tai niitä vastaaviin opintoihin. Tässä momentissa tarkoitettut opinnot katsotaan kuitenkin päätoimiseksi sellaisen lukukauden aikana, jona opiskelija osallistuu vähintään kahteen ylioppilastutkintoon kuuluvaan kokeeseen. Sisäoppilaitoksessa järjestetyt lukio-opinnot katsotaan aina päätoimiseksi.

Ammatilliset ja muut opinnot katsotaan päätoimiseksi, kun opintojen laajuus on keskimäärin vähintään kolme opintoviikkoa opiskelukuukautta kohti. Kun opintojen laajuutta ei ole mitoitettu opintoviikkoina, edellytetään opetus- tai koulutusohjelman mukaiseen opetukseen tai opintoihin kuuluvaan harjoitteluun osallistumista keskimäärin vähintään 25 viikkotuntia.

Edellä 2 ja 3 momentissa tarkoitettuja opintoja ei kuitenkaan katsota päätoimiseksi, jos opinnot suoritetaan etä- tai monimuoto-

opiskeluna siten, että säännöllistä kontaktiohjausta tai -opetusta on vähemmän kuin yksi yhdenjaksoinen viikko kalenterikuukaudessa.

Opetusministeriö voi antaa tarkempia määräyksiä siitä, milloin opinnot katsotaan päätoimisiksi.

Pääsääntönä voidaan pitää, että opiskelu on päätoimista silloin, kun opiskelijalla on oikeus opintotukeen.

Aikuislukiossa tai lukion aikuislinjalla suoritettavia lukio-opintoja ei katsota päätoimisiksi. Opiskelijalle, joka on ennen 1.1.1999 saanut opintotukea opintoihin, joita ei enää katsota päätoimisiksi, voidaan maksaa opintotukea kyseisten opintojen loppuun saattamiseksi.

Päätoimisestikin opiskeleva henkilö voidaan pääsääntöisesti velvoittaa hakeutumaan työnhakijaksi työvoimatoimistoon oppilaitoksen kesäloma-aikana. Korkeakouluopiskelija voi tosin saada kesäajalle opintotukea jos hän suorittaa tutkintoonsa kuuluvia opintoja ja opiskelee päätoimisesti opintotukilautakunnan vahvistamalla tavalla. Myös muiden oppilaitosten opiskelijat, lukiota lukuun ottamatta, voivat saada opintotukea oppilaitoksen lausunnon perusteella silloin, kun kaikki opintolinjan opiskelijat opiskelevat päätoimisesti poikkeavana aikana tai kun opiskelija ei ole hänestä riippumattomasta syystä voinut suorittaa koulutukseensa kuuluvia opintoja niiden varsinaisena suoritusaikana.

Yhden korkeakoulututkinnon (mukaan lukien ammattikorkeakoulut) suorittamista varten myönnetään opintotukilain perusteella opintotukea yleensä enintään 55 opintokuukauden ajaksi. Maaliskuun alusta 1997 tuli voimaan opintotukilain muutos (49/1997), jonka mukaan opintotukiaika on kuitenkin 65 kuukautta lääketieteen lisensiaatin tutkintoa suorittavilla sekä niillä opiskelijoilla, joiden pääaine on Aasian ja Afrikan kielet ja kulttuurit.

Jos opiskelijan opintosuoritukset eivät ole riittäviä, opintotuen maksaminen voidaan keskeyttää. Opintojen edistymistä ei pidetä riittävänä, jos opiskelija laiminlyö opintojaan tai hänen opintonsa viivästyvät siten, että opiskeluaika tulee olennaisesti ylittämään kyseisten opintojen enimmäistukiajan. Korkeakouluopinnoissa opintotukilautakunta vahvistaa opiskelun seurannan perusteet. Opintojen säännöllisyyttä valvotaan opintosuoritusrekisterin ja opiskelijoille osoitettujen tiedustelujen avulla.

Ylempää korkeakoulututkintoa suorittavan opintotukiaikaa voidaan pidentää enintään yhdeksän kuukautta, jos opiskelija osoittaa opintojen viivästymisen aiheutuneen opintojen edistymiseen merkittävästi vaikuttaneesta sairaudesta tai muusta erityisen painavasta syystä. Muu erityisen painava syy voi olla opiskelijan lähiomaisen sairaus ja sen hoitaminen tai muu henkilön vaikea elämäntilanne. Esimerkiksi opintoalan vaihdosta tai työssäkäynnistä johtuva opintojen pitkittyminen ei oikeuta opintotukiajan pidennykseen. Pidentämisestä voidaan myöntää vain, jos tutkinnon suorittamisen arvioidaan edellyttävän päätoimista opiskelua enintään yhden lukuvuoden ajan. Tutkintoon vaadittavia opintoja saa olla jäljellä enintään 30 opintoviikkoa. Pitkittyneiden opintojen johdosta toimeentulotukea hakevaa opiskelijaa tulee ohjata ensisijaisesti käyttämään tätä harkinnanvaraista opintotuen osaa.

3.3. Yrittäjät

Toimeentulotukea hakevien yrittäjien tulojen määrittely on usein vaikeaa. Lähtökohtana on yrittäjän antama selvitys. Mikäli esitetty selvitys ei riitä päätöksen tekemiseen, hakijalle on varattava tilaisuus esittää lisäselvitystä. Lisäselvityspyynnön tulee olla yksilöity. Yrittäjän käytettävissä olevien tulojen selvittämisen ohella on usein tarpeen selvittää myös yrityksen aikaisempi kannattavuus ja yrittäjän mahdollisuudet tulevaisuudessa saada tarpeen mukainen toimeentulonsa yritystoiminnastaan sekä seuraukset yritystoiminnan lopettamisesta. Edellä tarkoitettuja selvityksiä voivat olla hakemusajankohdan ja sitä välittömästi edeltävän ajan tiedot yrittäjän taloudellisesta asemasta kuten yrityksen tilinpäätös ja tilintarkastuskertomus viimeksi päättyneeltä tilikaudelta, tiliotteet ja/tai välitilinpäätös, yrityksen ja yrittäjän viimeisimmät veroilmoitukset, palkkailmoitukset, työvoimaviranomaisen ja Kelan lausunnot, pitkäaikaisen vieraan pääoman lyhennysaikataulu ja korkokanta tms. yrittäjän ja yrityksen taloudellista tilannetta kuvaavat selvitykset. Näistä asiakirjoista on tarpeellista selvittää erityisesti yrittäjän omassa käytössä olevien varojen määrä.

Selvästi kannattamatonta yritystoimintaa harjoittavan yrittäjän toimeentulon turvaaminen pitkäaikaisesti toimeentulotuella ei ole tarkoituksenmukaista. Mikäli yrittäjä saa tai hänellä on mahdollisuus saada yrityksestään esim. vähintään työttömyysturvan peruspäivärahaa vastaava tulo, toimeentulotuen myöntäminen voi olla perusteltua. Lyhytaikaisesti tuen myöntäminen voi olla perusteltua muulloinkin. Yritystoimintaan usein kuuluvia kausiluontoisia tuloja voidaan jaksottaa pidemmälle ajanjaksolle kohtuullisuusharkintaa käyttäen. Asiassa tulee ottaa huomioon myös yrittäjän ja hänen perheensä muut olosuhteet ja niiden vaikutus yrityksen tulokseen.

Yrittäjän tulojen määrittelyä varten on käytettävissä erityinen lomake (Selvitys yrityksestä saatavasta tulosta; kuntalomake nro e 6529). Lomaketta on saatavissa Editasta, puh. 09 – 566 0252, fax 09 – 566 0347. Lomakkeita voi tilata myös Edita netmarketista, osoite www.edita.fi. Yritystoimintaa arvioitaessa voi tarvittaessa käyttää apuna esimerkiksi veroviranomaisten ja kunnan yritys- tai elinkeinoasiamiehen asiantuntemusta.

3.4. Asevelvolliset ja siviilipalvelusta suorittavat

Asevelvollisuuslain (452/1950) 50 b §:n mukaan palvelustaan suorittavalla asevelvollisella on oikeus maksuttomaan majoitukseen, muonitukseen, vaatetukseen, terveydenhuoltoon sekä muuhun ylläpitoon. Siviilipalvelusta suorittavalla on vastaavat etuudet siviilipalvelusasetuksen (1725/1991) 22 §:n nojalla.

Oikeuskäytännössä on pääsääntöisesti katsottu, että kyseisillä henkilöillä ei ole oikeutta toimeentulotukeen esimerkiksi viikonloppuvapaiden tai lomien osalta.

Palveluksenaikaisiin asumiskustannuksiin asevelvollisilla ja siviilipalvelusta suorittavilla on mahdollisuus erityisestä syystä saada tukea sotilasavustuslain (781/1993) perusteella.

Tarvittaessa kunnilla on mahdollisuus myöntää päättämiensä perusteiden mukaisesti ehkäisevää toimeentulotukea.

3.5. Vangit

Suljetussa vankilassa vankila huolehtii vankien päivittäisestä perusylläpidosta. Vankeinhoitoasetuksen (878/1995) mukaan tähän kuuluu asumisen lisäksi muun muassa vaatetuksen, ruokailun sekä asianmukaisen terveyden- ja sairaanhoidon järjestäminen. Avolaitokseen määrätyn on käytettävä omia vaatteitaan. Avolaitosvangit myös suorittavat laitokselle korvauksen ylläpitomenoista ja ruokakustannuksista. Rangaistustaan suorittaville vangeille maksetaan työrahaa, palkkaa tai toimintarahaa työhön tai muuhun toimintaan osallistumisesta. Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto on antanut tarkempia määräyksiä muun muassa vankien työ- ja käyttörahojen määristä, vankien vaatetuksesta sekä hammashoidon järjestämisestä vankeinhoitolaitoksessa.

Suljetussa vankilassa olevat, työhön tai muuhun toimintaan osallistuvat vangit saavat noin 350 – 850 mk kuukaudessa työrahaa. Hyväksyttävästä syystä toiminnoista poissa olevat saavat noin 195 mk kuukaudessa käyttörahaa. Käyttörahaa ei makseta, jos vanki on kielletty osallistumasta toimintaan. Pidätyksiä vapautumisen varalle ei nykyisin tehdä, joten em. varat ovat vangin käytettävissä.

Avovankiloissa ja avovankilaosastoilla rangaistusta suorittavat vangit saavat työstä palkkaa noin 3 500 – 4 200 mk ja työsiirtoloissa keskimäärin noin 6 300 mk kuukaudessa. Muuhun toimintaan osallistuvat saavat toimintarahaa noin 800 – 1 250 mk kuukaudessa. Sekä palkka että toimintaraha ovat veronalaista tuloa. Toisin kuin suljetussa laitoksessa, vanki maksaa palkastaan laitokselle korvauksen ylläpidosta ja ruoasta (yhteensä noin 1 500 mk/kk) ja varusteista. Tarvittaessa suoritetaan ulosmittaus tuloista ja pidätys vangin elatukseen oikeutetuille. Tämä voidaan lähettää sosiaalilautakunnalle elatukseen oikeutetuille edelleen toimitettavaksi. Vankien on käytettävä omia vaatteitaan avolaitoksessa.

Tutkintavangeilla ei ole velvollisuutta osallistua työntekoon tai muuhun toimintaan. Vankilan on mahdollisuuksien mukaan varattava heille siihen tilaisuus, mutta se ei ole aina mahdollista, jolloin tutkintavanki ei myöskään saa työrahaa. Ellei tutkintavangilla ole muitakaan varoja, hänelle voi olla perusteltua myöntää esimerkiksi ehkäisevänä toimeentulotukena käyttövaroja samojen perusteiden mukaan kuin laitoshoidossa oleville (vähintään 450 mk/kk).

Vangille on vankeinhoitoasetuksen mukaan järjestettävä asianmukainen terveydenhoito, sairaanhoito ja kuntoutus. Vankilan lääkärin luvalla vanki saa järjestää tutkimuksia tai hoitoa myös omalla kustannuksellaan. Hammashoitoa annetaan vankilan toimesta, jos se on vankeusaikana välttämätöntä sairauden vuoksi tai huomattavan vahingon estämiseksi. Silmälasien hankintaa ei rahoiteta paitsi poikkeuksellisesti silloin kun vangilla ei ole kotikuntaa Suomessa.

Vankeinhoitolaitos ei vastaa niistä kustannuksista, jotka vangille aiheutuvat hänen vapauudessa olevien olosuhteidensa ylläpitämisestä ja yhteydenpidosta läheisiin. Tällaisia kus-

tannuksia ovat mm. asunnon vuokra, puhelu- ja kirjemaksut ja kustannukset osasta vangin poistumislupamatkoja. Vangilla voi olla myös muita tarpeellisia menoja, joita vankeinhoitolaitos ei korvaa. Kustannuksia vangin perheelle saattaa aiheutua mm. perheenjäsenten tapaamismatkoista vankilaan.

Vankeinhoitoasetuksen nojalla ei siis kustanneta kaikkia sellaisia menoja, jotka toimeentulotukea myönnettäessä voidaan ottaa huomioon. Toimeentulotukea myönnettäessä onkin aina selvitettävä, mitä vangin on tosiasiallisesti mahdollista saada vankeinhoitolaitoksen kustantamana ja mitkä ovat vangin tosiasialliset tulot. Lisätietojen saamiseksi sosiaalitoimisto voi ottaa yhteyttä vankilaan, esimerkiksi vankilan sosiaalityöntekijään.

3.6. Velkajärjestely

Velkajärjestely voidaan myös nähdä eräänlaisena ensisijaisena toimeentulon turvaamis-
muotona.

Velkajärjestely toteutetaan siten, että yksityishenkilön velkajärjestelyssä olevalle velalliselle jää varoja maksaa välttämättömät menonsa omista tuloistaan. Toimeentulotuen myöntäminen velkajärjestelyssä olevalle henkilölle voi kuitenkin olla perusteltua, jos hänen olosuhteensa muuttuvat.

Toimeentulotuella voidaan joissakin tapauksissa turvata se, että velallinen kykenee noudattamaan vahvistettua maksuohjelmaa maksukykynsä tilapäisestä heikkenemisestä huolimatta ja välttyä mahdolliselta ulosottooperinnalta. Jos kysymyksessä ei ole tilapäinen tilanne, velallinen tulee ohjata neuvottelemaan velkojien kanssa maksuerien pienentämisestä. Velkajärjestelylain mukaan maksuohjelmaa voidaan muuttaa, jos velallisen maksukyky on heikentynyt pitkäaikaisesti niin, ettei häneltä voida kohtuudella edellyttää maksuohjelmassa määrätyn maksuvelvollisuuden täyttämistä. Tällaisessa tapauksessa velallinen voidaan ohjata hakemaan maksuohjelman muuttamista käräjäoikeudelta.

3.7. Elatusvelvollisuus

Elatusvelvollisuus määritellään toimeentulotukilain 2 §:n 2 momentissa seuraavasti:

Jokaisella on velvollisuus kykynsä mukaan pitää huolta itsestään ja omasta elatuksestaan sekä, siinä laajuudessa kuin avioliittolaissa (234/1929), lapsen elatuksesta annetussa laissa (704/1975) ja muussa laissa säädetään, puolisonsa sekä alaikäisten lastensa ja ottolastensa elatuksesta.

Toimeentulotuen tarvetta arvioitaessa otetaan huomioon, että jokaisella henkilöllä on velvollisuus kykynsä mukaan pitää huolta itsestään ja omasta elatuksestaan. Tämä voi toteutua mm. hakeutumalla ansiotyöhön joko itsenäisesti tai työnvälityksen kautta.

Jokaisella on myös velvollisuus huolehtia puolisonsa sekä alaikäisen lapsensa ja ottolapsensa elatuksesta siten kuin muissa laeissa säädetään.

Avioliittolain 46 §:n mukaan kummankin puolison tulee kykynsä mukaan ottaa osaa perheen yhteiseen talouteen ja puolisoiden elatukseen. Avioliittolaki ei enää sisällä mainintaa puolison velvollisuudesta osallistua toisen puolison alaikäisen lapsen elatukseen.

Lapsen oikeudesta saada elatusta vanhemmiltaan säädetään lapsen elatuksesta annetussa laissa. Sen mukaan lapsella on oikeus riittävään elatukseen, josta vanhemmat vastaavat kykynsä mukaan. Elatusvelvollisuus lapseen nähden kuuluu vain vanhemmille tai ottovanhemmille. Vanhemman sijasta tai ohella lapsen huoltajaksi määrätty henkilö tai kasvattivanhempi ei ole velvollinen elättämään hoidossaan olevaa lasta. Elatusvelvollisuutta koskevia säännöksiä sisältyy lisäksi muun muassa vahingonkorvauslakiin (412/1974) ja rikosvahinkolakiin (935/1973).

Lapsen elatuksesta annetun lain 3 § kuuluu seuraavasti:

Lapsen oikeus saada elatusta vanhemmiltaan päättyy, kun hän täyttää kahdeksantoista vuotta.

Vanhemmat vastaavat lapsen koulutuksesta aiheutuvista kustannuksista myös sen jälkeen, kun lapsi on täyttänyt kahdeksantoista vuotta, mikäli se harkitaan kohtuulliseksi. Tällöin otetaan erityisesti huomioon lapsen taipumukset, koulutuksen kesto-aika, siitä aiheutuvien kustannusten määrä sekä lapsen mahdollisuudet koulutuksen päätyttyä itse vastata koulutuksestaan aiheutuneista kustannuksista.

Toimeentulotukilain 2 §:n 2 momentissa tarkoitettu vanhempien elatusvelvollisuus kohdistuu vain alaikäiseen lapseen. Täysi-ikäisen opiskelijan mahdollisuus saada elatusta vanhemmiltaan ei perustu toimeentulotuesta annetun lain 2 §:n 2 momentissa säädettyyn elatusvelvollisuuteen, vaan se on 2 §:n 1 momentissa tarkoitettu muu tapa, jolla opiskelija voi saada tarpeen mukaisen toimeentulonsa tai osan siitä. Tästä seuraa, että täysi-ikäiselle opiskelijalle myönnettyä toimeentulotukea ei voida periä takaisin hänen vanhemmiltaan.

Toimeentulotukea opiskelijalle myönnettäessä on syytä selvittää, saako hän taloudellista apua vanhemmiltaan tai muilta läheisiltään. Jos on esimerkiksi selvitetty, että täysi-ikäisen opiskelijan vanhemmat tosiasiallisesti huolehtivat lapsensa opiskelun aikaisesta toimeentulosta, toimeentulotukea ei ole perusteltua myöntää. Jos vanhemmilta saatu avustus ei kata kaikkia toimeentulotukea myönnettäessä huomioon otettavia menoja, vanhemmilta saatu avustus voidaan toimeentulotukilaskelmalla merkitä opiskelijan tuloksi, ellei kyse ole toimeentulotukilain 11 §:n 2 momentissa tarkoitettulla tavalla vähäisestä avustuksesta. Avustamisen on siis oltava tosiasiallista. Pelkkä arvio siitä, että vanhemmalla on mahdollisuus avustaa opiskelevaa lastaan, ei ole peruste olla myöntämättä toimeentulotukea.

Korkein hallinto-oikeus on erään ratkaisunsa perusteluissa todennut muun muassa seuraavaa:

Vanhemmat eivät ole toimeentulotuesta annetun lain mukaan elatusvelvollisia täysi-ikäisiin lapsiinsa nähden. Vanhempien elatusvelvollisuutta ei voida perustaa myöskään lapsen elatuksesta annetun lain 3 §:n 2 momentin mukaiseen vanhempien vastuuseen lapsen koulutuskustannuksista. Jos toimeentulotuen hakija kuitenkin saa tosiasiallisesti vanhemmiltaan varoja toimeentuloonsa tai muuta elatusta, tämä otetaan hakijan käytettävissä olevina varoina huomioon.

X:n tuloina oli ollut vain opintoraha 1 270 markkaa kuukaudessa. X ei ollut kiistänyt saaneensa toimeentuloaan osittain vanhemmiltaan 31.5.1999 asti. Vanhempien perhettä koskevan toimeentulotukilaskelman mukaan heidän tuloistaan olisi kuitenkin riittänyt antaa varoja X:n elatukseen vain osa perusosan määrästä. Koska vanhemmat eivät ole toimeentulotukilain säännösten perusteella elatusvelvollisia täysi-ikäiseen lapseensa nähden, ei X:n äiti ollut ollut velvollinen myymään varallisuuttaan saadakseen varoja X:n toimeentulomenojen kattamiseen. Edellä mainitut seikat huomioon ottaen X:n ei ollut osoitettu saaneen toimeentuloaan vanhempiensa avustuksella kesä-heinäkuussa 1999. (KHO 21.11.2000, taltio 3001, ään. 4-1.)

Elatusvelvollisuuden laiminlyönti ei ole peruste toimeentulotuen epäämiseen. Lakiin perustuvan yksityisoikeudellisen elatusvelvollisuuden tahallinen laiminlyönti voi kuitenkin olla tuen takaisinperinnän peruste. Takaisinperintää on käsitelty tarkemmin luvussa 8.

3.8. Yksityiset avustukset tarpeenmukaiseen toimeentuloon

Yksi toimeentulotuen hakijoiden ryhmä, jonka kohdalla tuen tosiasiallisen tarpeen arvioiminen saattaa olla vaikeaa, ovat täysi-ikäiset henkilöt, joita ei koske vanhempien elatusvelvollisuus mutta jotka esimerkiksi asuvat edelleen vanhempiensa luona. Jos tällainen henkilö saa avustusta vanhemmiltaan, hänen voidaan katsoa saavan tarpeen mukaisen toimeentulon tai osan siitä toimeentulotukilain 2 §:n 1 momentissa tarkoitettulla muulla tavalla. Myös näissä tapauksissa on tarpeen selvittää henkilön mahdollisuus ensisijaisiin etuuksiin kuten asumistukeen. Jos selvitystä tuen tarpeen kattamisesta kokonaan tai osittain avustuksella ja muilla tuloilla tai varoilla ei ole, tuki myönnetään toimeentulotukilaskelman osoittaman tarpeen mukaisesti.

3.9. Toimeentulotuen suhde lastensuojeluun ja vammaisille tarkoitettuihin tukitoimiin

Taloudellista tukea voidaan myöntää myös muun muassa lastensuojelulain (683/1983) sekä vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetun lain (vammaispalvelulaki, 380/1987) nojalla. Toimeentulotuen suhde näihin tukimuotoihin on

viimesijainen. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että mikäli henkilö tai perhe on oikeutettu taloudelliseen tukeen ensisijaisten lakien perusteella, kyseinen tuki tulee myöntää näiden lakien nojalla.

Lastensuojelulain 13 §:n mukaan kunnan on viivytyksettä järjestettävä riittävä taloudellinen tuki sekä korjattava asumisoloihin liittyvät puutteet tai järjestettävä tarpeenmukainen asunto, kun lastensuojelun tarve oleelliselta osin johtuu riittämättömästä toimeentulosta, puutteellisista asumisolosta tai asunnon puuttumisesta, tai kun mainitut seikat ovat oleellisena esteenä lapsen ja perheen tai sellaisen itsenäistymässä olevan nuoren kuntoutumiselle, joka ennen 18 vuottaan on ollut lastensuojelun asiakkaana. Lisäksi kunnan tulee tarvittaessa muun muassa tukea lasta ja nuorta koulunkäynnissä, ammatin ja asunnon hankkimisessa, työhön sijoittumisessa, harrastuksissa ja muiden henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisessä muun muassa taloudellista tukea antamalla.

Kunnan on myös lastensuojelulain 34 §:n 1 momentin mukaan aina sijaishuollon päättymisen jälkeen järjestettävä lapselle tai nuorelle jälkihuolto tukemalla muun muassa taloudellisin tukitoimin sijaishuollossa ollutta lasta tai nuorta sekä hänen vanhempiaan ja huoltajiaan, sekä henkilöä, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi tai nuori on. Velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy, kun nuori täyttää 21 vuotta.

Vammaista toimeentulotuen hakijaa on neuvottava hakemaan niitä palveluita ja taloudellisia tukitoimia, joita hän voi saada **vammaispalvelulain** nojalla. Vammaisella henkilöllä tarkoitetaan vammaispalvelulaissa henkilöä, jolla vamman tai sairauden johdosta on pitkäaikaisesti erityisiä vaikeuksia suoriutua tavanomaisista elämän toiminnoista.

Kunnan on vammaispalvelulain 8 §:n mukaan järjestettävä vaikeavammaiselle henkilölle kohtuulliset kuljetuspalvelut niihin liittyvine saattajapalveluineen, tulkkipalvelut sekä palveluasuminen siten kuin asetuksella tarkemmin säädetään, jos henkilö vammansa tai sairautensa johdosta välttämättä tarvitsee palvelua suoriutuakseen tavanomaisista elämän toiminnoista.

Vammaispalvelulain 9 §:n mukaan vammaiselle henkilölle korvataan hänen vammansa tai sairautensa edellyttämän tarpeen mukaisesti kokonaan tai osittain kustannukset, jotka hänelle aiheutuvat henkilökohtaisen avustajan palkkaamisesta ja muista vammaispalvelulain toteuttamiseksi tarpeellisista tukitoimista. Vastaavasti korvataan ylimääräiset kustannukset, jotka aiheutuvat vamman tai sairauden edellyttämän tarpeellisen vaatetuksen ja erityisravinnon hankkimisesta. Vaikeavammaiselle henkilölle on korvattava myös asunnon muutostöistä sekä asuntoon kuuluvien välineiden ja laitteiden hankkimisesta aiheutuvat kohtuulliset kustannukset, jos hän vammansa tai sairautensa johdosta välttämättä tarvitsee näitä toimenpiteitä suoriutuakseen tavanomaisista elämän toiminnoista eikä hän ole jatkuvan laitoshuollon tarpeessa.

Lisäksi vammaiselle korvataan päivittäisistä toiminnoista suoriutumisessa tarvittavien välineiden, koneiden ja laitteiden hankkimisesta aiheutuvat kustannukset vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetussa asetuksessa (759/1987) tarkemmin säädetyin tavoin.

4. TOIMEENTULOTUEN MYÖNTÄÄ OLESKELUKUNTA

Toimeentulotuen hakemisesta ja myöntämisestä säädetään toimeentulotukilain 14 §:ssä seuraavasti:

Toimeentulotuen myöntää hakemuksesta sen kunnan toimielin, jonka alueella henkilö tai perhe vakinaisesti oleskelee.

Jos henkilö tai perhe muutoin kuin satunnaisesti oleskelee useammassa kuin yhdessä kunnassa, toimeentulotuen myöntää sen kunnan toimielin, jonka alueella oleskelusta henkilön tai perheen menot johtuvat.

Jos tuen tarve on kiireellinen, toimeentulotuen myöntää sen kunnan toimielin, jossa perhe tai henkilö oleskelee hakemusta tehtäessä.

Toimeentulotukiasiat on käsiteltävä kunnassa viivytyksettä (L 923/2000).

Toimeentulotukiasioiden viivytyksetöntä käsittelyä koskevaa 4 momenttia käsitellään tarkemmin kohdassa 9.2.

Toimeentulotuki myönnetään hakemuksesta. Perheen puolesta hakemuksen voi tehdä kuka hyvänsä perheen täysivaltaisista jäsenistä, mikä käytännössä tarkoittaa jompaakumpaa vanhemmista. Vajaavaltaisen oikeus hakea toimeentulotukea määräytyy tosiasiallisen tilanteen mukaan. Yleensä vajaavaltaisen puolesta puhevaltaa käyttää huoltaja tai edunvalvoja. Toimeentulotuen luonteesta johtuu, että tuen hakemisen suhteen ei aina ole tarkoituksenmukaista noudattaa tarkkoja kriteerejä, koska tarkoitus on taata henkilön viimesijainen toimeentulo. Olennaisinta on, että toimeentulotuen tarpeessa olevat saavat tukea. Alaikäisen saama toimeentulotuki voi tulla perittäväksi takaisin häneen nähden elatusvelvolliselta henkilöltä.

Lain 14 §:ssä on säädetty toimeentulotuen järjestämisvastuusta. Pykälän 1 momentin mukaan toimeentulotuen myöntää sen kunnan toimielin, jonka alueella henkilö tai perhe vakinaisesti oleskelee. Yleensä vakinaisen oleskelukunnan selvittäminen ei aiheuta ongelmia. Vakinaisen oleskelukunta on yleensä se kunta, jossa henkilöllä tai perheellä on vakituinen asunto. Säännös merkitsee myös sitä, että oleskelukunta on määrättävä jokaiseen avunsaajaan nähden itsenäisesti. Perheenjäsenillä voi siten olla eri oleskelukuntia säännöksen tarkoittamassa mielessä.

X asui vakinaisesti S:n kaupungissa ja hänen aviopuolisonsa N:n kaupungissa. Toimeentulotuesta annetun lain 3 §:n mukaan perheellä tarkoitetaan tässä laissa muun ohella yhteistaloudessa asuvia aviopuolisoita. Asiassa ei ollut esitetty selvitystä siitä, että puoliset olisivat asuneet yhteistaloudessa. X:n oikeus toimeentulotukeen oli

määrättävä hänen toimeentulotukeen oikeuttavien menojensa ja käytettävissä olevien tulojensa ja varojensa perusteella. X:n toimeentulotukea määrättäessä hänen menoinaan oli otettava huomioon myös hänen tarpeellisen suuruiset asumismenonsa. Hakijan käytettävissä olevina varoina on otettava huomioon myös aviopuolisolta saadut varat, mikäli hän on tosiasiansa saanut varoja puolisoltaan. (KHO 29.12.2000, taltio 3424.)

Koska kunnan järjestämisvastuu, eli tässä yhteydessä toimeentulotuen myöntäminen, on sidottu vakinaisen oleskelun käsitteeseen, voi lyhytaikainen tai satunnainen oleskelu muussa kunnassa vain hyvin poikkeuksellisissa tilanteissa perustaa järjestämisvastuun. Esimerkiksi satunnainen pistäytyminen toisessa kunnassa kuten lyhyehkö lomamatka tai vierailu tuttavaperheessä ei merkitse vielä sitä, että henkilön tai perheen oleskelukunta olisi muuttunut. Tällöin velvollisuus järjestää tukea on edelleen varsinaisella oleskelukunnalla.

Korkein hallinto-oikeus katsoi, että oleskelu viikonloppuisin keskimäärin seitsemän päivän ajan kuukaudessa muualla kuin vakinaisessa oleskelukunnassa on sellaista satunnaista oleskelua muualla, jonka perusteella ei voida vähentää hakijan oikeutta saada toimeentulotukea perusosaan luettaviin menoihin hänen vakinaisesta oleskelukunnastaan. (KHO 18.12.2000, taltio 3248.)

Säännöksen 2 momentti koskee tilannetta, jossa henkilö oleskelee useamman kuin yhden kunnan alueella muutoin kuin satunnaisesti. Tällainen tilanne voi muodostua esimerkiksi silloin, kun henkilö asuu vakinaisesti asuinkunnassaan, mutta opiskelee tällöin toisessa kunnassa. Jos opiskelukunnassa oleskelu on vakinaisen luonteista, esimerkiksi henkilöllä on asunto myös opiskelukunnassa, ja hän oleskelee arkisin tässä kunnassa, jakaantuu järjestämisvastuu näiden kahden kunnan kesken.

Toimeentulotukea myöntää näissä tapauksissa se kunta, jossa henkilö oleskelee ja jonka alueella oleskelusta henkilön tai perheen menot ovat johtuneet. Kunnan vastuu ulottuu siten vain niihin kustannuksiin, jotka ovat syntyneet tai aiheutuneet vakinaisesta tässä kunnassa oleskelusta.

Järjestämisvastuu voi siten jakaantua useamman kunnan kesken niin, että toimeentulotukea myönnettäessä on selvitettävä kuntien kesken, mitkä toimeentulotukeen oikeuttavista kustannuksista ja menoista kohdistuvat kulloinkin kyseisessä kunnassa oleskeluun. Esimerkissä mainitussa tapauksessa asumismenoista vastaa opiskelupaikkakunnan toimielin opiskelupaikkakunnan osalta ja varsinaisen kotikunnan asumismenoista kotikunnan toimielin. Muut perusosaan sisältyvät menot ja tarpeellisen suuruisina huomioon otettavat menot on harkittava erikseen. Tulojen ja varojen huomioon ottamisessa tulee soveltaa 15 §:n 2 momenttia siten, että tulot otetaan huomioon samoilta jaksoilta, joita menotkin rajataan koskemaan.

Säännöksen 3 momentti koskee tilannetta, jossa toimeentulotuen tarve on kiireellinen. Tällaisia tilanteita voi syntyä esimerkiksi silloin, kun henkilö on joutunut muun kuin vaki-

naisen oleskelunsa johdosta toimeentulotuen tarpeeseen. Tällöin henkilölle tai perheelle on myönnettävä välttämätön osuus, esimerkiksi matkalippu varsinaisen kotikunnan alueelle ja välttämättömät terveydenhuoltomenot. Tuloista ja varoista otetaan vastaavasti huomioon vain ne, jotka tuolloin ovat käytettävissä.

Pykälästä ilmenee myös se lähtökohta, että huomioon otettavien menojen on täytynyt syntyä jossain Suomen kunnassa. Säännöksellä ei ole tarkoitettu laajentaa kuntien järjestämisvastuuta siten, että kunnille syntyisi velvollisuus myöntää toimeentulotukea muusta kuin oman kuntansa alueella oleskelusta johtuviin menoihin.

Kun henkilöllä on yhtymäkohtia useaan kuntaan, voi olla vaikeaa ratkaista, mikä kunta on velvollinen antamaan toimeentulotukea (ks. KHO:n tätä koskeva ratkaisu jaksossa 5.4.4.). Epäselvissä tapauksissa on suositeltavaa pyrkiä ratkaisemaan kuntien yhteistyöllä niiden välinen vastuunjako. Asiassa tulee huolehtia aina siitä, ettei hakija jää vaille hänelle kuuluvaa toimeentulotukea sen vuoksi, että kunnat ovat eri mieltä vastuunjaosta.

Ulkomaalaista ja maahanmuuttajaa toimeentulotuen hakijana on käsitelty tarkemmin luvussa 6.

5. TOIMEENTULOTUEN RAKENNE JA SUURUUS

5.1. Toimeentulotuen määräytyminen

Toimeentulotuen rakenne ja suuruus on pyritty muodostamaan siten, että toimeentulotuki kattaa tukea tarvitsevien riittävän peruskulutuksen. Tavoitteena on myös tuen mahdollisimman yhtenäinen taso koko maassa.

Toimeentulotuen suuruuden määräämistä koskeva perussäännös toimeentulotukilain 6 §:ssä on seuraava:

Toimeentulotuen määrä on tämän lain mukaan määriteltyjen menojen sekä käytettävissä olevien tulojen ja varojen erotus.

5.2. Huomioon otettavat menot

Toimeentulotukea myönnettäessä huomioon otettavia menoja koskevat säännökset ovat toimeentulotukilain 7 ja 8 §:ssä. Näistä kaikkia menoryhmiä koskevat seuraavat:

(7 § 1 mom.) Toimeentulotukea myönnettäessä otetaan huomioon perusosalla katettavat menot (perusosa) ja tarpeellisen suuruisina huomioon otettavat menot (lisäosa).

(8 §) Menoja ei oteta huomioon toimeentulotukeen oikeuttavina siltä osin kuin ne korvataan tai niitä vastaava etuus saadaan muulla perusteella.

Lain 8 § antaa viimesijaisuuden periaatteen mukaisesti mahdollisuuden pitää tässä laissa tarkoitettuina menoina vain niitä menoja, joita ei korvata muusta järjestelmästä tai joita ei voi saada muulla perusteella. Pykälä voi myös tulla sovellettavaksi esimerkiksi laitoshuollossa olevan henkilön toimeentulotuen tarvetta arvioitaessa. Toimeentulotukeen oikeuttavina menoina ei oteta huomioon menoja, jotka vastaavat laitoshuoltoon sisältyviä etuuksia. Ravinnon lisäksi tällaisia etuuksia voivat olla hoidon luonteesta riippuen esimerkiksi terveydenhuolto ja vaatetus. Laitoshuollossa olevalla henkilöllä voi olla kuitenkin myös sellaisia toimeentulotukeen oikeuttavia menoja, joita vastaavat etuudet eivät sisälly laitoshuoltoon.

Lyhytaikaisessa laitoshoidossa olevan henkilön käyttövaroiksi tulisi myöntää toimeentulotukena sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun asetuksen (912/1992) 15 §:n mukainen määrä, *vähintään* 450 mk/kk. Lisäksi otetaan huomioon tarpeellisen suuruisina toimeentulotukiasetuksen 1 §:ssä tarkoitettujen lisäosalla katettavat menot.

5.3. Perusosa

5.3.1. Perusosan sisältö

Perusosan sisältö määritellään lain 7 §:n 2 momentissa:

Perusosalla katettaviin menoihin kuuluvat ravintomenot, vaatemenot, vähäiset terveydenhuoltomenot sekä henkilökohtaisesta ja kodin puhtaudesta, paikallisliikenteen käytöstä, sanomalehden tilauksesta, televisioluvasta, puhelimen käytöstä ja harrastus- ja virkistystoiminnasta aiheutuvat menot sekä vastaavat henkilön ja perheen jokapäiväiseen toimeentuloon kuuluvat menot. Lisäksi perusosaan sisältyy seitsemän prosenttia tarpeellisen suuruisesta asumistukilain (408/1975) 6 §:ssä tarkoitettujen asumismenojen määrästä.

5.3.2. Perusosan suuruus

Perusosan suuruudesta säädetään lain 9 §:ssä seuraavasti:

Toimeentulotuen perusosa kuukautta kohti on:

- 1) yksin asuvalla henkilöllä ja yksinhuoltajalla kansaneläkeläisissä (347/1956) tarkoitettussa ensimmäisessä kuntaryhmässä 2021 markkaa ja toisessa kuntaryhmässä 1 934 markkaa;*

- 2) *muulla kuin 1 kohdassa tarkoitettulla 18 vuotta täyttäneellä henkilöllä 85 prosenttia 1 kohdassa tarkoitettusta perusosasta, jollei 3 kohdasta muuta johdu;*
- 3) *vanhempansa luona asuvalla 18 vuotta täyttäneellä henkilöllä 73 prosenttia 1 kohdassa tarkoitettusta perusosasta;*
- 4) *10—17-vuotiaalla lapsella 70 prosenttia 1 kohdassa tarkoitettusta perusosasta; sekä*
- 5) *alle 10-vuotiaalla lapsella 63 prosenttia 1 kohdassa tarkoitettusta perusosasta.*

Edellä 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettu perusosa kuuluu myös vanhemmalle, joka asuu yhdessä 18 vuotta täyttäneen lapsensa kanssa eikä ole avioliitossa tai elä tämän lain 3 §:n 1 momentin mukaisissa avioliitonomaisissa olosuhteissa.

Jos perheeseen kuuluu useampia 1 momentin 4 ja 5 kohdassa tarkoitettuja lapsia, perusosa on toisesta lapsesta viisi prosenttiyksikköä ja kolmannelta ja kustakin seuraavasta lapsesta kymmenen prosenttiyksikköä alempi kuin 1 momentissa säädetään.

Perusosan indeksitarkistuksesta säädetään asetuksella.

Yksin asuvan tai yksinhuoltajan perusosaa korotettiin vuoden 2001 alusta siten, että se on vuonna 2001 ensimmäisessä kuntaryhmässä 2 152 markkaa ja toisessa kuntaryhmässä 2 059 markkaa.

Perusosan määrä on laskennallinen oletama eri henkilöryhmien vähimmäiskulutustasoa vastaavien, jokapäiväiseen toimeentuloon kuuluvien menojen suuruudesta. Perusosien markkamäärät 1.1.2001 lukien on esitetty liitteessä 10.

Tarkoitus on, että perusosan käytöstä ei tuen hakijalta vaadita erillistä selvitystä. Perusosalla katettavien menojen suuruutta joudutaan poikkeuksellisesti arvioimaan silloin, kun jotakin menoryhmää ei oteta huomioon toimeentulotukeen oikeuttavana sen vuoksi, että se korvataan tai sitä vastaava etuus saadaan muulla perusteella. Toisaalta perusosa on sillä katettaviin menoihin tarkoitettu vähimmäismäärä, josta voidaan asiakkaan eduksi poiketa silloin, kun se henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuen harkitaan tarpeelliseksi.

5.3.3. Yksin asuvan ja yksinhuoltajan perusosa

Yksin asuvan ja yksinhuoltajan perusosan suuruudesta on säädetty toimeentulotukilain 9 §:n 1 momentin 1 kohdassa. Perheeseen kuuluvien muiden henkilöiden perusosan suuruus määräytyy prosenttiosuuksina yksin asuvan henkilön perusosasta siten kuin lain 9 §:ssä on säädetty.

Pykälän 2 momentin mukaan yksin asuvan perusosa kuuluu myös vanhemmalle, joka asuu yhdessä 18 vuotta täyttäneen lapsensa kanssa eikä ole avioliitossa tai elä toimeentulotukilain 3 §:n 1 momentin mukaisissa avioliitonomaisissa olosuhteissa.

Kulutustutkimukseen perustuvat perusosan laskennalliset perusteet yksin asuvan henkilön osalta ovat vuoden 2000 kolmannen vuosineljänneksen tasossa seuraavat:

	Prosenttia perusosasta	I kr mk/kk	II kr mk/kk
Ravintomenot	48	1 033	988
Vaatemenot	9	193	185
Informaatiomenot (lehti, TV, puhelimen käyttömenot)	12	258	247
Vähäiset terveydenhuoltomenot	3	65	62
Muut jokapäiväiseen toimeentuloon kuuluvat menot *)	28	603	577
Yhteensä	100	2 152	2 059

*) Henkilökohtainen ja kodin puhtaus, asiointimatkat, harrastus- ja virkistysmenot, vastaavat muut jokapäiväiseen toimeentuloon kuuluvat menot sekä 7 prosenttia asumismenoista.

Ministeriö korostaa, että jako eri menoryhmiin kuvaa lähinnä vuoden 1995 kulutustutkimukseen perustuvia kahteen alimpaan tulonsaajaviidennekseen kuuluvien yksin asuvien henkilöiden toimeentulotuen perusosaan sisältyviin menoihin käyttämiä rahamääriä muutettuna vuoden 2000 kolmannen vuosineljänneksen hintatasoon. Niitä voidaan kuitenkin ohjeellisesti soveltaa, mikäli tuen hakija saa avustusta kyseisiin menoeriin jostain muusta lähteestä.

5.3.4. Muun 18 vuotta täyttäneen henkilön perusosa

Tätä toimeentulotukilain 9 §:n 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettua perusosan määrää sovelletaan erilaisista syistä yhteistaloudessa asuvien aikuisten osalta (avio- ja avopuolisot, yhdessä asuvat sisarukset tai yhteistaloudessa asuvat samaa sukupuolta olevat henkilöt). Tämän perusosan soveltamisen edellytyksenä on, että yhteistaloudessa asuminen on todellista. Samassa asuinhuoneistossa asumisen ei välttämättä tarvitse merkitä asukkaiden yhteistaloutta. Yhteistaloudesta on kysymys lähinnä silloin, kun henkilöillä on yhteinen ruokatalous ja taloudessa olevat käyttötavarat kuten TV, sanomalehti ja kodinkoneet ovat yhteiskäytössä.

On huomattava, että jos yhteistaloudessa asuvat täysi-ikäiset henkilöt eivät muodosta toimeentulotukilain 3 §:ssä tarkoitettua perhettä, heidät kumpikin katsotaan itsenäiseksi tu-

lonsaajaksi eli heille laaditaan erillinen toimeentulotukilaskelma. Heidän perusosansa suuruus määräytyy kuitenkin tämän kohdan mukaisesti. (Ks. perheen määrittelystä toimeentulotukilaissa tarkemmin luku 5.8.)

5.3.5. Vanhempiansa luona asuvan 18 vuotta täyttäneen perusosa

Vanhempiensa tai vanhempiansa luona asuvan 18 vuotta täyttäneen henkilön perusosan määrästä on säädetty toimeentulotukilain 9 §:n 1 momentin 3 kohdassa.

On huomattava, että kyseiselle henkilölle tehdään oma toimeentulotukilaskelma, jossa otetaan huomioon ainoastaan hänen omat tulonsa ja toimeentulotukeen oikeuttavat menonsa. Yläikärajaa ei laissa ole säädetty.

5.3.6. Lasten perusosat

Lasten perusosien suuruutta koskevat säännökset ovat toimeentulotukilain 9 §:n 1 momentin 4 ja 5 kohdassa sekä 9 §:n 3 momentissa. Alaikäiset lapset merkitään vanhempiensa toimeentulotukilaskelmaan eikä heille tehdä omaa laskelmaa.

Jos alaikäinen nuori joutuu esimerkiksi opiskelujen vuoksi muuttamaan toiselle paikkakunnalle eivätkä vanhemmat pysty kustantamaan perheelle tästä elämäntilanteesta aiheutuvia menoja, voidaan nuorelle myöntää toimeentulotukea hänen oleskelupaikkakunnallaan. Opintotuki ja opintolaina ovat kuitenkin tällaisessa tilanteessa pääsääntöisesti nuoren ensisijaisia tulonlähteitä. Muutto pois kotoa voi tapahtua myös esimerkiksi vanhemman ja nuoren välien rikkoutumisen vuoksi, jolloin nuorella ei useinkaan ole toimeentuloa turvaavaa ensisijaista etuutta tai tuloja käytettävissään.

Koska yksin asuva alaikäinen nuori ei saa muun perheen kanssa yhteistaloudessa asumisesta tulevia etuja, hänen perusosanaan on toimeentulotukea myönnettäessä perusteltua käyttää yksin asuvan perusosaa.

Alle 18-vuotiaan nuoren muutto pois kotoa ei pääsääntöisesti poista vanhempien elatusvelvollisuutta. Nuorelle myönnetty toimeentulotuki voidaan periä takaisin vanhemmilta, jos nämä ovat tahallisesti laiminlyöneet elatusvelvollisuutensa ja takaisinperintä on vanhempien olosuhteet huomioon ottaen kohtuullista. (Ks. toimeentulotukilain 21 §; takaisinperinnästä tarkemmin luvussa 8.)

5.3.7. Perusosan indeksitarkistus

Perusosan indeksitarkistuksesta säädetään toimeentulotukiasetuksen 2 §:ssä. Huhtikuun alusta 2001 voimaan tulleen asetuksenmuutoksen (112/2001) myötä pykälä on muutettu kuulumaan seuraavasti:

Toimeentulotuesta annetun lain 9 §:ssä säädettyjä perusosien määriä tarkistetaan siten kuin kansaneläkelaisissa säädettyjen eläkkeiden ja avustusten sitomisesta elinkustannuksiin annetussa laissa (348/1956) säädetään.

Käytännössä indeksitarkistus suoritetaan kunkin vuoden alusta sovellettavan kansaneläkeindeksin pisteluvun mukaisesti, mikä puolestaan lasketaan edellisen kalenterivuoden kolmannen vuosineljänneksen keskimääräisen elinkustannusindeksin pisteluvun perusteella. Viimeisin toimeentulotukilain mukaisten perusosien indeksitarkistus on tehty 1.1.2001 lukien. Ministeriö tulee jatkossakin kuntatiedotteiden avulla ilmoittamaan kunnille indeksitarkistusten vaikutuksista perusosien määrään.

5.3.8. Alennettu perusosa

Perusosan suorittamisesta alennettuna säädetään toimeentulotukilain 10 §:ssä seuraavasti (1 ja 3 momenttien viimeinen virke on lisätty toimeentulotukilain muuttamisesta annetulla lailla 191/2001, joka tulee voimaan 1.9.2001):

Jos henkilön toimeentulotuen tarve aiheutuu siitä, että hän on ilman perusteltua syytä kieltäytynyt yksilöidysti ja todistetusti tarjotusta työstä tai sellaisesta työvoimapoliittisesta toimenpiteestä, joka kohutuullisen pitkän ajan turvaisi hänen toimeentulonsa tai jos hän on laiminlyönnillään aiheuttanut sen, ettei työtä tai työvoimapoliittista toimenpidettä ole voitu tarjota hänelle, perusosan suuruutta voidaan alentaa hänen osaltaan enintään 20 prosenttia. Vastaavasti voidaan menetellä, jos henkilö, johon sovelletaan kuntouttavasta työtoiminnasta annettua lakia (189/2001), toimii mainitun lain 10 §:n 3 momentissa tai 19 §:n 2 momentissa tarkoitetulla tavalla.

Perusosan alentamisen yhteydessä on aina laadittava, mikäli mahdollista yhdessä toimeentulotuen hakijan ja tarvittaessa yhteistyössä työvoimaviranomaisten ja muiden viranomaisten kanssa suunnitelma toiminnasta asiakkaan itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi.

Jos henkilö on toistuvasti kieltäytynyt ilman perusteltua syytä 1 momentissa tarkoitetusta työstä tai toistuvalla laiminlyönnillään aiheuttanut sen, ettei tällaista työtä ole voitu hänelle tarjota, hänen osaltaan voidaan perusosan suuruutta alentaa 1 momentissa säädettyä enemmän kuitenkin yhteensä enintään 40 prosenttia. Samoin voidaan tehdä, jos henkilö sen jälkeen, kun hänen toimeentulotuen perusosaansa on alennettu 1 momentissa tarkoitetulla tavalla, kieltäytyy ilman perusteltua syytä työvoimapoliittisesta toimenpiteestä tai jos hän toiminnallaan aiheuttaa sen, ettei työvoimapoliittista toimenpidettä voida tarjota hänelle, ja hän tämän lisäksi kieltäytyy ilman perusteltua syytä 2 momentissa tarkoitetusta suunnit-

telman mukaisesta toimintakykyä edistävästä toiminnasta. Vastavasti voidaan menetellä, jos henkilö, johon sovelletaan kuntouttavasta työtoiminnasta annettua lakia, menettelee mainitun lain 21 §:ssä tarkoitetulla tavalla.

Edellä 1 ja 3 momentissa tarkoitettu alentaminen voidaan tehdä vain edellyttäen, että alentaminen ei vaaranna ihmisarvoisen elämän edellyttämän turvan mukaista välttämätöntä toimeentuloa eikä alentamista voida pitää muutenkaan kohtuuttomana. Alentaminen voi olla kestoaltaan enintään kaksi kuukautta kerrallaan kieltäytymisestä tai laiminlyönnistä lukien.

Pykälä koskee työstä tai työvoimapoliittisesta toimenpiteestä taikka tietyistä kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain mukaisista toimenpiteistä kieltäytymisen vaikutusta toimeentulotuen määräämiseen. Toimeentulotuen perusosan alentaminen on pykälässä säädettyissä tilanteissa mahdollista. Työvoimaviranomaisilta saadut tiedot sekä työttömyysturvaa koskevat ratkaisut otetaan huomioon toimeentulotuen perusosan alentamista harkittaessa. Kuitenkin perusosan alentamisen tarvetta ja määrää harkitaan tapauskohtaisesti ottaen huomioon tuen hakijan ja hänen perheensä olosuhteet kokonaisuutena sekä toimeentulotuen tavoitteet siten kuin 10 §:ssä säädetään.

Pykälän 1 momentin nojalla, jos henkilön toimeentulotuen tarve aiheutuu siitä, että hän on ilman perusteltua syytä momentissa tarkemmin säädettyissä tilanteissa kieltäytynyt työstä tai työvoimapoliittisesta toimenpiteestä tai on laiminlyönnillään aiheuttanut sen, että työtä tai työvoimapoliittista toimenpidettä ei ole voitu tarjota hänelle, voidaan perusosan suuruutta alentaa hänen osaltaan enintään 20 prosenttia. Pykälän 3 momentin nojalla, jos henkilö on toistuvasti menetellyt edellä kuvatuin tavoin, voidaan perusosan suuruutta tapauskohtaisesti alentaa hänen osaltaan enintään 40 prosenttia.

Kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain mukaan lain soveltamispiiriin kuuluvan henkilön perusosaa voidaan myös tietyissä tilanteissa alentaa. Kuten edellä on mainittu, näitä alentamisia koskevat säännökset lisättiin toimeentulotukilain 10 §:n 1 ja 3 momenttiin 1.9.2001 voimaan tulevalla lailla.

Kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain tarkoituksena on kannustaa ja auttaa pitkään työttömänä ollutta henkilöä osallistumaan aktiiviseen toimintaan ja siten parantamaan hänen mahdollisuuksiaan työllistyä työmarkkinoilla. On tärkeää, että henkilö on mukana jo lain tarkoittamaa aktivointisuunnitelmaa tehtäessä. Tämän vuoksi on säädetty, että toimeentulotuen perusosaa voidaan alentaa enintään 20 prosenttia, jos kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain tarkoittama henkilö kieltäytyy osallistumasta mainitun lain mukaisen aktivointisuunnitelman tekemiseen (kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain 10 §:n 3 momentti).

Kuntouttavan työtoiminnan tavoitteena on kannustaa erityisesti nuoria, alle 25-vuotiaita valitsemaan työ tai koulutus passiivisen toimeentulotuen sijaan. Tarkoituksena on poistaa yhä korkeana pysynyt nuorisotyöttömyyttä. Kuntouttavasta työtoiminnasta annetussa laissa on alle 25-vuotiaille asetettu velvollisuus osallistua kuntouttavaan työtoimintaan,

toisin kuin sitä vanhemmille, joille osallistuminen on vapaaehtoista. Alle 25-vuotiaan toimeentulotuen saajan perusosaa voidaan alentaa siten kuin toimeentulotukilain 10 §:n 1 ja 4 momentissa säädetään, enintään 20 prosenttia, jos hän ilman pätevää syytä kieltäytyy kuntouttavasta työtoiminnasta taikka keskeyttää tai omasta syystä joutuu keskeyttämään kuntouttavan työtoiminnan (kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain 19 §:n 2 momentti).

Mikäli henkilö, johon sovelletaan kuntouttavasta työtoiminnasta annettua lakia, toistuvasti menettelee edellä tarkoitetuin tavoin, voidaan hänen perusosaansa alentaa enintään 40 prosenttia (laki kuntouttavasta työtoiminnasta 21 §).

Toimeentulotukilain 10 §:n 4 momentin mukaan pykälän tarkoittamat alentamiset voidaan tehdä vain edellyttäen, että alentaminen ei vaaranna ihmisarvoisen elämän edellyttämän turvan mukaista välttämätöntä toimeentuloa eikä alentamista voida pitää muutenkaan kohtuuttomana. Säännös voi johtaa siihen, että alentamisen tulee olla mainittuja määriä vähäisempi tai alentaminen tulee jättää kokonaan tekemättä. Pykälän 4 momentin mukaan alentaminen voi olla kestoltaan enintään kaksi kuukautta kerrallaan kieltäytymisestä tai laiminlyönnistä lukien.

Toimeentulotuen perusosaa voitiin alentaa 40 prosentilla kahdeksi kuukaudeksi välittömästi edellisen kahden kuukauden samansuuruisen alennusjakson jälkeen, kun tuen saaja ei ollut noudattanut uutakaan kehotusta ilmoittautua työvoimatoimistoon työttömäksi työnhakijaksi ja kun perusosan alentaminen ei ollut kohtuutonta eikä se vaarantanut hakijan ihmisarvoisen elämän kannalta välttämätöntä toimeentuloa. (KHO 6.3.2000, taltio 452.)

5.3.9. Perusosan alentamisen yhteydessä tehtävä suunnitelma

Toimeentulotukilain 10 §:n 2 momentin mukaan perusosan alentamisen yhteydessä on aina laadittava, mikäli mahdollista yhdessä tuen hakijan kanssa ja tarvittaessa yhteistyössä työvoimaviranomaisten ja muiden viranomaisten kanssa suunnitelma toiminnasta asiakkaan itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi. Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnan kannanoton (StVM 33/1997 vp) mukaan, mikäli tuen hakija ei halua osallistua suunnitelman tekemiseen, katsotaan, että suunnitelman tekeminen ei ole ollut 10 §:n tarkoittamalla tavalla mahdollista.

Työvoimahallinnon puolella on 1.1.1998 tullut voimaan työvoimapalvelulain muutos (L 1353/1997), jonka mukaan työttömällä työnhakijalla on oikeus yhteistyössä työvoimatoimiston kanssa laadittavaan työnhakusuunnitelmaan. Työministeriö on laatinut työvoimatoimistoille aineiston käytettäväksi asiakastyön tukena ja muun muassa työnhakusuunnitelmaa tehtäessä. Aineisto on julkaistu nimellä Työnhakija – asiakkaan palveluprosessin uudistaminen (Työhallinnon julkaisu nro 190/1997). Syyskuun alusta 2001 tulee voimaan työvoimapalvelulain muutos, jossa täsmennetään työnhakusuunnitelman sisältöä (L 193/2001).

Jos toimeentulotukiasiakkaalle on vastikään tehty työnhakusuunnitelma, sitä voinee käyttää myös toimeentulotukilain 10 §:ssä tarkoitettuna suunnitelmana. Vastaavasti voidaan käyttää kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain mukaisesti tehtyä aktivointisuunnitelmaa. Tällöin kopio asiakkaan työnhaku- tai aktivointisuunnitelmasta on perusteltua liittää asiakkaan asiakirjoihin.

Jos työnhakusuunnitelmaa ei toimeentulotuen perusosan alentamista koskevaa päätöstä tehtäessä ole käytettävissä, tulee suunnitelma laatia toimeentulotukipäätöksen valmistelun yhteydessä. Itsenäisen suoriutumisen edistämiseen tähtäävään suunnitelmaan voidaan sisällyttää ainakin seuraavat asiakasta koskevat tiedot:

- henkilötiedot
- ammatti
- peruskoulutus ja ammattikoulutus
- kielitaito ja erityistaidot
- viimeisimmät työsuhteet ja niiden kesto
- työttömyyden syy ja kesto
- asiakkaan työnhakutavoitteet ja suunnitelmat
- asiakkaan koulutusvaihtoehdot ja niitä koskevat suunnitelmat
- muut toimenpiteet ja asiakkaan osuus suunnitelman toteuttamisessa

Muina itsenäisen suoriutumisen edistämiseen kuuluvina toimenpiteinä voivat tulla kysymykseen esimerkiksi työharjoittelu, työkokeilu, kuntoutus, tukityöllistäminen, osallistuminen kuntouttavaan työtoimintaan, yrittäjäyys yms. toiminnot.

Suunnitelmaa laadittaessa tulisi pyrkiä siihen, että asiakas sitoutuisi suunnitelmaan kirjattujen toimenpiteiden toteuttamiseen. Suunnitelma tulisi päivätä ja varmentaa asiakkaan ja viranhaltijan allekirjoituksilla.

5.4. Lisäosa

5.4.1. Lisäosalla katettavat menot

Perusosan lisäksi tarpeellisen suuruisina huomioon otettavista menoista (lisäosa) säädetään toimeentulotukilain 7 §:n 3 momentissa sekä toimeentulotukiasetuksen 1 §:ssä. Asetuksen 1 § kuuluu seuraavasti:

Toimeentulotuen lisäosalla katetaan tarpeellisen suuruisena:

- 1) muu kuin perusosaan sisältyvä osuus asumistukilain (408/1975) 6 §:ssä tarkoitettujen asumismenojen määrästä ja muut asumisesta aiheutuvat menot;*
- 2) muut kuin perusosaan sisältyvät terveydenhuoltomenot;*
- 3) lasten päivähoitomenot; sekä*

- 4) *henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvat toimeentulon turvaamiseksi tai itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi tarpeelliseksi harkitut menot.*

Henkilön tai perheen erityisenä tarpeena tai olosuhteena voidaan pitää esimerkiksi pitkäaikaista toimeentulotuen saamista, pitkäaikaista tai vaikeaa sairautta sekä lasten harrastustoimintaan liittyviä erityisiä tarpeita (A 112/2001).

Edellä 1 momentin 4 kohdan mukaisina menoina voidaan poikkeuksellisesti ottaa huomioon myös toimeentulotuesta annetun lain (1412/1997) 7 §:n 2 momentin nojalla toimeentulotuen perusosalla katettavia asumismenoja.

Toimeentulotuen lisäosalla katettavat menot otetaan yleensä huomioon todellisen suuruisina. Menojen tarpeellisuuden arvioinnissa voidaan soveltaa kohtuullisuusharkintaa. Yleensä lähtökohtana kohtuullisuusharkinnassa on paikkakunnalla vallitseva yleinen kustannustaso.

5.4.2. Asumismenojen huomioon ottaminen toimeentulotukea myönnettäessä

Asumismenoja huomioon otettaessa on tarkoituksena turvata hakijan asuminen. Asumismenojen tarpeellista suuruutta harkittaessa otetaan huomioon asunnon koko ja laatu suhteessa perheen kokoon ja tarpeisiin sekä kohtuullista asumistasoa vastaava kustannustaso paikkakunnalla. Kohtuulliset asumismenot otetaan huomioon todellisen määräisinä.

Toimeentulotuen saajan tulee kattaa osa asumismenoista toimeentulotuen perusosalla (asumismenojen omavastuu). Tämän osuuden määrä on toimeentulotukilain 7 §:n 2 momentin mukaisesti seitsemän prosenttia tarpeellisen suuruudesta asumistukilain 6 §:ssä tarkoitettujen asumismenojen määrästä. Asumismenoja tarkastellaan tukea myönnettäessä kokonaisuutena riippumatta mahdollisesta asumistuesta, eli asumistuen määrää ei vähennetä asumismenoista ennen omavastuuosuuden laskemista. Sen sijaan asumistuki otetaan huomioon tuen saajan tulona.

Toimeentulotukilakia koskevan hallituksen esityksen (HE 217/1997 vp.) perustelujen mukaan asumismenojen omavastuun tarkoituksena on säilyttää tuen hakijan kiinnostus asumiskustannuksiinsa ja siksi asumismenoja ei kateta kokonaisuudessaan erikseen huomioon otettavina menoina. Varsinkin pitkällä aikavälillä on tarkoituksenmukaista edistää hakeutumista kohtuuhintaiseen asumistuen yleiset laatu- ja kustannusnormit täyttävään asumiseen. Kohtuullisuusharkinta ei myöskään saa johtaa siihen, että hakija jää ilman asuntoa tai joutuu muuttamaan sellaiseen asuntoon, joka ei täytä yleisesti hyväksyttävää tai henkilön tai perheen erityisiä tarpeita vastaavaa asumistasoa. Tässä yhteydessä huomioon otettavia erityisiä tarpeita voivat olla esimerkiksi lasten koulunkäynti tai erityinen hoidon tarve.

Muu kuin perusosaan sisältyvä osa asumismenoista eli 93 prosenttia henkilön tai perheen asumistukilain 6 §:ssä tarkoitettusta asumismenoista otetaan huomioon toimeentulotuen lisäosassa.

Kunnilla on oikeus harkita asumismenojen tarpeellista suuruutta. Useissa kunnissa on kunnan sisäisin ohjein määritelty eri kokoisten kotitalouksien kohtuullisten asumismenojen suuruus. Ministeriö korostaa, että toimeentulotuessa tämä kohtuullisuusharkinta on perinteisesti tuen luonteesta johtuen väljempi kuin asumismenojen kohtuullisuuskriteerit asumistuessa. Pääsääntö on, että asumismenojen perusosaan sisältyvä osuus sekä lisäosassa huomioon otettava osuus lasketaan henkilön tai perheen todellisista asumismenoista kohtuullisuusharkintaa noudattaen. Kunnan ohjeistusta suuremmat asumismenot on perusteltua ottaa huomioon todellisen suuruusina, jos toimeentulotuen hakijalla ei ole tosiasias-
sa mahdollisuutta saada paikkakunnalta asuntoa, jonka menot olisivat sen suuruiset kuin kunnassa on arvioitu kohtuulliseksi. Uudelle toimeentulotukiasiakkaalle on myös annettava riittävä aika hakeutua edullisempaan asuntoon, ennen kuin asumismeno voidaan ottaa tukea myönnettäessä kohtuullistettuna huomioon.

Korkein hallinto-oikeus katsoi, että kun valittajan asunnon käyttöm-
enot kuukaudessa olivat vain noin 115 markkaa suuremmat, kuin
mitä kunnan peruspalvelulautakunta oli ottanut huomioon tarpeelli-
sen suuruusina asumismenoina, ei valittajan asumismenoja ollut pi-
dettävä kohtuuttomina. (KHO 31.12.1999, taltio 4312.)

5.4.3. Asumistukilain 6 §:ssä tarkoitettut asumismenot

Asumistukilain 6 §:ssä tarkoitettuja asumismenoja ovat toisaalta vuokra-asunnoista, toisaalta omistusasunnoista aiheutuvat menot. Milloin asunnossa asuu eri perheisiin kuuluvia henkilöitä (esim. vanhemmat ja heidän 18 vuotta täyttänyt lapsensa), jaetaan asumiskustannukset pääluvun mukaisesti, ellei erityisestä syystä muuta johdu.

Vuokra-asunnossa asumistukilain 6 §:ssä tarkoitettuja asumismenoja ovat vuokra sekä erikseen maksettavat lämmityskustannukset ja vesimaksut asunnosta.

Vuokra-asunnossa asuminen voi perustua vuokra- tai alivuokrasuhteeseen. Vuokrasuhteen olemassaolo ja ehdot on yleensä syytä selvittää vuokrasopimuksen avulla. Vuokraa ei hyväksytä asumismenoksi siltä osin kuin sen maksaa muu kuin kyseessä oleva henkilö tai perhe, esim. työnantaja, yritys tai vanhemmat.

Asumisoikeusasunnon hallinta perustuu asumisoikeusasunnoista annetun lain (650/1990) mukaiseen hallintaoikeuteen, jonka osalta on tehty asumisoikeussopimus. **Osaomistus-asunnon** hallinta perustuu vähintään ensimmäiset kymmenen vuotta vuokrasopimukseen. Toimeentulotukea määrättäessä asumisoikeusasunto ja osaomistusasunto rinnastetaan vuokra-asuntoon. Asumisoikeusasunnon ja osaomistusasunnon hyväksyttäviä asumismenoja ovat käyttövastike ja erikseen maksettavat lämmityskustannukset ja vesimaksut. Osaomistusasunnon pääomavastiketta, joka on lainanlyhennysosuutta ja jolla vähennetään ko. huoneiston asunto-osakkeiden loppuosuuden kauppahintaa, ei hyväksytä asumistuessa

vuokraksi. Asumisoikeusmaksun ja osaomistukseen oikeuttavan osamaksun maksamista varten otettujen lainojen korkoja ei asumistuessa hyväksytä asumismenoiksi.

Omistusasunnossa (osakeasunto) asumistukilain 6 §:ssä tarkoitettuja asumismenoja ovat vastike sekä erikseen maksettavat lämmityskustannukset ja vesimaksut. **Omakotitalossa** kiinteistön hoitomenoja ovat lämmityskustannusten ja vesimaksujen lisäksi mm. palovakuutus, tontin vuokra, kiinteistövero ja puhtaanapitokustannukset.

Asumismenoiksi luetaan myös asunnon hankkimiseksi tai perusparantamiseksi otettujen henkilökohtaisten lainojen vuotuisista koroista aiheutuvat menot. Asumistukijärjestelmästä poiketen toimeentulotuessa otetaan kuitenkin edellä mainitut korkomenot huomioon vallitsevan käytännön mukaisesti kokonaisuudessaan edellyttäen, että tuen hakijalla verotuksen ennakonpidätyksessä on asuntolainojen korot otettu huomioon. Tämä menettely on perusteltua toimeentulotuessa, koska toimeentulotukea myönnettäessä menot otetaan pääsääntöisesti huomioon todellista tarvetta vastaavina.

Milloin sähkölämmityksen kustannuksia ei saa selvitettyksi erikseen, voidaan lämmitys-sähkön osuus sähkömenoista arvioida kohtuullisuusharkintaa noudattaen. Tarvittaessa voidaan arvioinnissa käyttää mahdollisessa asumistukipäätöksessä hyväksytyjä lämmityskustannuksia tai asumistuen määräytymisperusteista annetun valtioneuvoston asetuksen (1039/2000) 4 §:n mukaisia lämmityskustannusten määriä.

5.4.4. Muut asumisesta aiheutuvat menot

Asumisesta aiheutuvina menoina otetaan huomioon lisäksi muita kuin asumistukilain 6 §:n mukaisia asumismenoja. Näitä ovat muun muassa taloussähkö (ei lämmityssähkö) ja kotivakuutus. Muina asumisesta aiheutuvina menoina voidaan ottaa huomioon myös takuuvuokra, vuokraennakko ja välityspalkkio. Nämä menot otetaan huomioon toimeentulokiasetuksen 1 §:n perusteella pääsääntöisesti täysimääräisinä, ellei niitä ole pidettävä kohtuuttomina. Maaliskuun 2001 alusta voimaan tulleen kiinteistöjen ja vuokrahuoneistojen välityksestä annetun lain (1074/2000) mukaan välityspalkkio voidaan periä vain toimeksiantajalta. Näin ollen välityspalkkio ei enää automaattisesti tule vuokralaisen maksettavaksi.

Muutosta tai takuuvuokrasta aiheutuvat kustannukset otetaan pääsääntöisesti huomioon siinä kunnassa, jossa oleskeltaessa kustannukset eräänntyvät maksettaviksi.

Hakijan oli tullut maksaa K:n kaupungissa sijaitsevan uuden asunnon takuuvuokra vielä O:n kunnassa asuessaan. O:n hyvinvointilautakunta hylkäsi hakemuksen toimeentulotuen saamisesta K:n kaupungissa sijaitsevan asunnon takuuvuokraan, koska toimeentulotuen myöntää se kunta, jonka alueella oleskelusta henkilön tai perheen menot johtuvat, eikä asumiskustannus tässä tapauksessa kohdistunut O:n kuntaan. Hallinto-oikeuden päätöksen perustelujen mukaan toimeentulotuen myöntää sen kunnan toimielin, jonka alueella henkilö tai perhe

vakinaisesti oleskelee. Tämän vuoksi O:n hyvinvointilautakunnan olisi tullut harkita, oliko hakijalle myönnettävä toimeentulotukea takuuvuokraan, eikä hylätä hakemusta päätöksessään mainitsemilla perusteilla. KHO pysytti hallinto-oikeuden päätöksen. (KHO 29.8.2000, taltio 1735.)

5.4.5. Terveydenhuoltomenot

Vähäiset terveydenhuoltomenot sisältyvät perusosaan. Perusosan suuruutta mitoitettaessa vähäisten terveydenhuoltomenojen määräksi on arvioitu noin 65 mk/kk/ henkilö vuoden 2001 kustannustasossa (I kuntaryhmä). Tätä suuremmat terveydenhuoltomenot tulee ottaa huomioon toimeentulotuen lisäosassa. Eräät kunnat ovat menetelleet terveydenhuoltomenojen huomioon ottamisessa siten, että ilman lääkärin määräystä syntyneet terveydenhuoltomenot katsotaan yleensä perusosaan sisältyviksi. Sen sijaan lääkärin määräykseen perustuvat menot, kuten esimerkiksi lääkkeet, otetaan huomioon täysimääräisenä. Estettä tällaiseen menettelyyn ei ole.

Korkein hallinto-oikeus katsoi ratkaisussaan 16.12.1999, taltio 4 143, että toimeentulotuen perusosaan sisältyvinä terveydenhuoltomenoina on pidettävä ilman lääkärin määräystä hankituista lääkkeistä ja lääkinnällisistä tarvikkeista aiheutuvia menoja ja muita vastaavia jokapäiväisen elämän aiheuttamia terveydenhuoltomenoja siltä osin kuin niiden määrä keskimäärin on vähäinen. Näistä terveydenhuoltomenoista ei vaadita erillistä selvitystä, niin kuin ei muustakaan perusosan käytöstä. Tapauksessa hakijan esittämät lääkärin määräyksellä hankituista lääkkeistä aiheutuneet menot ja terveyskeskusmaksut katsottiin kokonaisuudessaan hänen lisäosalla katettaviksi menoikseen.

Terveydenhuoltomenoja ovat mm. lääkekulut, poliklinikka- ja vuodeosastomaksut, hammashoidosta ja silmälasien hankinnasta aiheutuneet kustannukset sekä vastaavat muut henkilön tarpeellisesta terveyden- ja sairaanhoidosta aiheutuneet menot tarpeellisen suuruisina.

Terveydenhuoltomenot otetaan huomioon siltä osin kuin niitä ei korvata sairausvakuutuslain (364/1963) nojalla. Yleensä edellytetään käytettäväksi julkisia terveydenhoitopalveluja. Yksityisistä terveydenhuollon palveluista aiheutuvat kustannukset voidaan ottaa huomioon, kun erikoishoidon tarve tai hoidon kiireellisyys sitä perustellusti edellyttävät. Perusteena voi olla myös jatkuva hoitosuhde. Terveydenhuoltoviranomaisten määräämästä terveydenhuollosta syntyneet menot otetaan huomioon todellisen suuruisina. Muilta osin terveydenhuollon menojen kohtuullisuutta harkittaessa voidaan tarvittaessa käyttää terveydenhuollon asiantuntijan arviota.

Perusturvalautakunta oli hylännyt X:n hakemuksen toimeentulotuen saamisesta yksityisessä hoitolaitoksessa annetun fysikaalisen hoidon kustannuksiin. Hallinto-oikeus oli päätöksessään todennut, että

lääkärin määräämää fysikaalista hoitoa oli sinänsä pidettävä hakijalle tarpeellisenä hoitona. Yksityisistä terveydenhuoltopalveluista johtuvat kustannukset voidaan kuitenkin toimeentulotukea myönnettäessä ottaa huomioon vain poikkeuksellisesti, esimerkiksi silloin kun erikoishoidon tarve tai hoidon kiireellisyys sitä perustellusti edellyttävät. Tässä tapauksessa kustannuksia ei voitu ottaa huomioon, koska kysymys ei ollut sellaisesta erikoishoidosta, jota ei olisi voitu antaa julkisessa terveydenhuollossa. Hoidon tarve ei ollut myöskään sairauden laatu huomioon ottaen ollut sillä tavalla kiireellistä, että syntyneitä kustannuksia olisi voitu pitää toimeentulotuen tarvetta harkittaessa huomioon otettavina terveydenhuoltona. Korkein hallinto-oikeus hylkäsi X:n valituksen ja pyysytti hallinto-oikeuden päätöksen. (KHO 18.12.2000, taltio 3247.)

Mikäli tuen saaja on käyttänyt yksityisiä palveluja, meno voidaan toimeentulotukea myönnettäessä ottaa huomioon sen suuruisena kuin se olisi ollut julkisia palveluja käytettäessä.

Julkisen terveydenhuollon maksuista voi myös hakea vapautusta. Kunnallisten maksujen perimättä jättämistä on käsitelty tarkemmin kohdassa 5.10.

5.4.6. Lasten päivähoitomenot

Lasten päivähoidosta annetussa laissa (36/1973) tarkoitetusta kunnan järjestämästä päiväkotij- ja perhepäivähoidosta voidaan periä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain (734/1992, muut. 1134/1996) nojalla perheen koon ja palvelujen käyttäjien tulojen perusteella määräytyvä maksu. Kunnallisten maksujen perimistä on käsitelty tarkemmin kohdassa 5.10.

Yksityisestä päivähoidosta perheelle aiheutuvat menot otetaan huomioon toimeentulotuen tarvetta arvioitaessa. Tällöin otetaan tuen tarvetta vähentävänä tekijänä huomioon lasten kotihoidon tuesta ja yksityisen hoidon tuesta annetun lain (1128/1996) mukainen tuki. Toimeentulotuen tarpeen ollessa pitkäaikaista perheen mahdollisuus kunnan järjestämään päivähoitoon on syytä selvittää. Perheen hoitopaikkaa koskevat toivomukset tulisi kuitenkin ottaa huomioon. Lapsen etu on syytä ottaa huomioon siten, ettei esimerkiksi lapsen pitkäaikaista hoitosuhdetta katkaista.

5.4.7. Erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvat menot

Toimeentulotukiasetuksen 1 §:n 1 momentin 4 kohta antaa mahdollisuuden joustavasti harkiten ottaa huomioon henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvia toimeentulon turvaamiseksi ja itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi tarpeellisiksi katsottuja menoja.

Erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvia erikseen huomioon otettavia menoja ovat esimerkiksi välttämättömät kodin irtaimiston hankkimisesta aiheutuvat menot, lastentarvikkeista, kuten lasten vaunuista ja rattaista aiheutuvat menot, matkakulut, jotka aiheutuvat esimerkiksi kotipaikkakunnalle palaamisesta tai muista erityistilanteista, opinnoista aiheutuvat menot silloin, kun opiskelua ei tueta muuta kautta, sekä velat ja osamaksut silloin, kun ne kohdistuvat menoihin, joihin voidaan myöntää toimeentulotukea.

Jäännösvero ei ollut hakijan tai hänen perheensä erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuva, toimeentulon turvaamiseksi tai itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi tarpeellinen toimeentulotuen lisäosalla katettava meno. (KHO 23.5.2000, taltio 939.)

Toimeentulotuen hakijan eläke maksettiin sosiaalilautakunnan välityksellä käytettäväksi hänen huoltoonsa. Takuu-Säätiö oli myöntänyt hakijalle takauksen pankkilainalle, joka kohdistui kulutusluottojen järjestämiseen. Takuu-Säätiö oli edellyttänyt takauksen myöntäessään, että lainan kuukausimaksu suoritetaan sosiaalilautakunnan välityksessä olevista hakijan eläkevaroista. Kyseinen lainan maksu ei ollut hakijan olosuhteissakaan toimeentulotukeen oikeutettava meno. (KHO 21.8.2000, taltio 2193.)

Erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvina menoina voidaan ottaa huomioon myös esimerkiksi hautausmenot. Hautausmenojen yhteydessä otetaan huomioon kuolinpesän varat.

KHO pysytti lääninoikeuden päätöksen, jonka mukaan kuolinpesälle tuli myöntää noin 3 300 markkaa toimeentulotukea välttämättömiin hautauskustannuksiin, ottaen huomioon kuolinpesän varattomuus sekä lesken taloudellisista olosuhteista saatu selvitys. (KHO 17.11.2000, taltio 2972.)

Lapsen oikeus pitää yhteyttä siihen vanhempaansa, jonka luona hän ei asu, on keskeinen lapsen oikeus, joka on turvattu lailla lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) Lapsen oikeus tavata vanhempiaan tulee turvata tarvittaessa myöntämällä tarkoitusta varten toimeentulotukea.

Tukea tapaamisiin myönnetään tavallisesti sen mukaan kuin kuluista on vanhempien kesken sosiaalilautakunnan vahvistamalla sopimuksella sovittu tai tuomioistuimen päätöksellä määrätty.

Asiakkaan on esitettävä kulujen syntymisestä selvitys, ainahan tapaamiset eivät toteudu sovittulla tai määrättyllä tavalla. Lapsella tarkoitetaan lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa alle 18-vuotiasta lasta, joten täysi-ikäisen lapsen tapaamisesta aiheutuvat kulut eivät ole toimeentulotukeen oikeuttavia.

Tavanomaista suurempiin vaatemenoihin voidaan myös myöntää toimeentulotukea. Tällaisia menoja ovat esimerkiksi romaninaisen vaatemenot.

Sosiaali- ja terveyslautakunta oli hylännyt hakemuksen toimeentulotuen saamisesta romaninaisen vaatemenoihin, koska vaatemenot sisältyivät perusosalla katettaviin menoihin ja koska toimeentulotuen myöntäminen kyseiseen tarkoitukseen oli lautakunnan näkemyksen mukaan viranomaisen harkinnassa oleva asia. LO kumosi sosiaali- ja terveyslautakunnan päätöksen ja palautti asian lautakunnalle uudelleen käsiteltäväksi seuraavin perustein: Romaneilla on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Romaninaisen puku on osa romanien kulttuuria. Romanihameen hankintamenot ovat niin suuret, että niitä ei voida lukea kokonaan perusosalla katettaviin menoihin. Kysymys menon tarpeellisuudesta ja toimeentulotukea määrättäessä huomioon otettavasta määrästä oli laillisuuskyseminen eikä se ollut kunnan vapaasti harkittavissa. KHO hylkäsi sosiaali- ja terveyslautakunnan valituksen ja pysytti LO:n päätöksen. (KHO 7.4.2000 taltio 686.) Päätös perustui muun muassa hallitusmuodon 14.3 §:ään, jonka mukaan romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa mieltään ja kulttuuriaan. Nykyisin vastaava perusoikeussäännös on perustuslain 17.3 §:ssä.

Toimeentulotukiasetuksen 1 §:ään on 1.4.2001 voimaan tulleella asetuksen muutoksella (112/2001) lisätty uusi 2 momentti, jossa on esimerkinomaisesti mainittu kolme henkilön tai perheen erityistä tarvetta tai olosuhdetta, jotka olisi otettava huomioon toimeentulotukea myönnettäessä. Esimerkit ovat pitkäaikainen toimeentulotuen saaminen, pitkäaikainen tai vaikea sairaus sekä lasten harrastustoimintaan liittyvät erityiset tarpeet.

Toimeentulotuen ja siihen läheisesti liittyvien muiden tukijärjestelmien uudelleenjärjestelyjen vaikutuksista ja toimeentulotuen mitoitusperusteista tehdyissä selvityksissä on todettu, että toimeentulotuen taso on riittävä lyhytaikaiseen ja tilapäiseen tarpeeseen, mutta tilanne muuttuu, kun henkilö tai perhe joutuu vuosikautia turvautumaan toimeentulotukeen ja mitoittamaan menonsa sen mukaisesti. Mitä pidempään asiakas joutuu olemaan toimeentulotuen varassa, sitä niukemmaksi muodostuu taloudellinen liikkumavara, mikä yllättävien menojen ilmaantuessa voi aiheuttaa tinkimistä välttämättömyyskulutuksesta, kuten ruokamenoista. Pitkäaikainen toimeentulotuen varassa eläminen on perusteltua ottaa huomioon myönnettäessä toimeentulotukea esimerkiksi joihinkin kodin hankintoihin.

Sairausvakuutuksesta korvataan myös pitkäaikaissairaalle ensisijaisesti hänen sairaudestaan aiheutuvia menoja. Pitkäaikaissairaalle voidaan maksaa toimeentulotukea sairaudesta aiheutuviin kustannuksiin, jos ensisijaiset järjestelmät, kuten sairausvakuutus eivät niitä kata, ja toimeentulotuen saamisen yleiset edellytykset täyttyvät. Toimeentulotuen lisäosalla on jo tähänkin saakka voitu kattaa muun muassa muita kuin perusosaan sisältyviä terveydenhuoltomenoja, jotka ovat vähäistä suurempia. Toimeentulotukiasetuksen 1 §:n uuden 2 momentin tarkoituksena on kiinnittää huomiota siihen, että pitkäaikaisesti tai vakavasti sairaana olevalle henkilölle voi aiheutua muitakin kuin suoranaisesti sairaudenhoidosta aiheutuvia kuluja. Henkilön voi olla esimerkiksi vaikea liikkua kotinsa ulkopuolella ja tästä syystä hänen puhelinmenonsa voivat muodostua tavanomaista suuremmiksi. Tällöin normaalit puhelinmenot ylittävä osa olisi perusteltua ottaa huomioon toimeentulotuen

lisäosassa. Erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvia, sairaudesta aiheutuvia menoja voivat olla myös esimerkiksi erityisruokavaliosta aiheutuvat kustannukset. Tuen hakijalta on tällöin perusteltua pyytää selvitys erityisruokavalion tarpeellisuudesta ja siitä aiheutuvista kustannuksista.

Lasten harrastusmenot sisältyvät pääsääntöisesti lasten perusosalla katettaviin menoihin. On kuitenkin harrastuksia, joissa tarvittavien välineiden hankkiminen tai muiden kustannusten maksaminen eivät ole perusosan puitteissa mahdollista. Esimerkiksi erilaisten kerhojen ja seurojen toimintaan osallistuminen on, osin 1990-luvun laman seurauksena, tullut aiempaa kalliimmaksi. Harrastukset ovat lapsen ja nuoren kehittymisen ja sosiaalistumisen kannalta erittäin tärkeitä, ja niitä on perusteltua tukea. Harrastusten tukemisella voidaan ehkäistä ja vähentää esimerkiksi lastensuojelullisia ongelmia. Erilaista harrastustoimintaa vetävät aikuiset antavat lapsille ja nuorille myös aikuisen malleja kodin ulkopuolelta.

Lisäksi toimeentulotukiasetuksen 1 §:n 3 momentin nojalla henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteista aiheutuvina menoina voidaan poikkeuksellisesti ottaa huomioon myös perusosalla katettavia asumismenoja. Näin voidaan menetellä, jos se henkilön tai perheen toimeentulon turvaamiseksi tai itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi harkitaan tarpeelliseksi.

5.5. Toimintaraha ja matkakorvaus

Kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain mukaiseen kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvalla maksettavasta matkakorvauksesta sekä toimeentulotuen saajalle suoritettavasta toimintarahasta säädetään 1.9.2001 voimaan tulevan lainmuutoksen mukaan toimeentulotukilain 10 a §:ssä:

Kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain mukaiseen kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvalla toimeentulotuen saajalle suoritetaan toimintarahana 30 markkaa osallistumispäivää kohti. Toimintarahaa ei kuitenkaan suoriteta niiltä päiviltä, joilta henkilö saa työmarkkinatuesta annetun lain (1542/1993) mukaista ylläpitokorvausta.

Lisäksi kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvalla maksetaan osallistumisesta aiheutuvista matkamenoista toimeentulotukena matkakorvausta halvimman matkustustavan mukaisesti.

Toimintarahan määrää tarkistetaan samassa suhteessa ja samasta ajankohdasta kuin työmarkkinatuesta annetun lain mukaista ylläpitokorvausta.

Toimintarahan suuruus on 30 markkaa osallistumispäivältä, 1.1.2002 alkaen 5,05 euroa. Toimintaraha on siten samansuuruinen kuin työmarkkinatuesta annetun lain (1542/1993) mukainen ylläpitokorvaus.

Toimintarahana tarkoitus on olla saajalleen ylimääräistä kannustavaa tukea, jota maksetaan eräänlaisena toimeentulotukeen kuuluvana lisänä. Henkilö ei voi saada samanaikaisesti sekä ylläpitokorvausta että toimintarahaa. Toimintaraha on muun toimeentulotuen tavoin verotonta tuloa. Toimintarahan määrää tarkistetaan samasta ajankohdasta ja samassa suhteessa kuin työmarkkinatuesta annetun lain mukaista ylläpitokorvausta.

Kaikilla kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvilla henkilöillä on oikeus saada työtoimintaan osallistumisesta aiheutuvista matkamenoista toimeentulotukena maksettavaa matkakorvausta.

Matkakorvaus maksetaan halvimman matkustustavan mukaisesti. Oman kulkuneuvon käyttämisestä aiheutuvat menot voidaan ottaa huomioon silloin, kun oman kulkuneuvon käyttö on välttämätöntä esimerkiksi puuttuvien tai hankalien joukkoliikenneyhteyksien vuoksi. Oman auton käytön osalta voidaan noudattaa niitä periaatteita, joita noudatetaan korvattaessa sairausvakuutuslain (364/1963) nojalla vakuutetulle sairauden takia tehdyn matkan kustannuksia.

Kuntouttavaa työtoimintaa on kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain mukaan järjestettävä henkilön työttömyysturvalain (602/1984) 10 §:n 1 momentissa tarkoitettulla työssäkäyntialueella. Henkilön suostumuksella kuntouttava työtoiminta voidaan järjestää myös työssäkäyntialueen ulkopuolella, millä voi olla vaikutusta matkakorvauksen määrään.

5.6. Huomioon otettavat tulot ja varat

5.6.1. Huomioon otettavat tulot

Toimeentulotuen suuruutta määrättäessä huomioon otettavista tuloista säädetään toimeentulotukilain 11 §:ssä seuraavasti (4 a kohta on lisätty 1.9.2001 voimaan tulevalla lainmuutoksella, ks. siitä tarkemmin luvun 5.6.2. lopussa esitettyä):

Tuloina otetaan huomioon henkilön ja perheenjäsenten käytettävissä olevat tulot. Tuloina ei kuitenkaan oteta huomioon:

- 1) vähäisiksi katsottavia avustuksia ja ansiotuloja;*
- 2) tuloja, siltä osin kuin ne vastaavat työmatkamenoja ja muita työssäkäynnistä aiheutuvia menoja;*
- 3) kunnan harkitsemaa, muuta kuin 2 kohdassa tarkoitettua osaa ansio- tai yrittäjätuloista, joiden hankkimisen voidaan katsoa edistävän tuen saajan omatoimista selviytymistä;*
- 4) äitiysavustuslain (477/1993) mukaista äitiysavustusta, kansaneläkelain (347/1956) mukaista eläkkeensaajien hoitotukea, vammaistukilain (124/1988) mukaista vammaistukea eikä lapsen hoitotuesta annetun lain (444/1969) mukaista lapsen hoitotukea;*
- 4 a) työmarkkinatuesta annetussa laissa tarkoitettua ylläpitokorvausta, työvoimapolitiisesta aikuiskoulutuksesta annetussa*

laissa (763/1990) tai maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetussa laissa (493/1999) tarkoitettua ylläpitokorvausta ja majoituskorvausta, kuntouttavasta työtoiminnasta annetussa laissa tarkoitettua ylläpitokorvausta, kuntoutusrahalain (611/1991) 24 a §:ssä tarkoitettua ylläpitokorvausta, työvoimapalvelulaissa (1005/1993) ja sen nojalla ylläpitokorvauksesta annetussa asetuksessa (980/1998) ja työvoimapalveluihin liittyvistä etuuksista annetussa asetuksessa (1253/1993) tarkoitettua ylläpitokorvausta ja muuta kuin viimeksi mainitun asetuksen 12 §:ssä mainittua etuutta;

- 5) *alle 18-vuotiaan lapsen säännöllisiä tuloja siltä osin kuin ne ylittävät hänen osaltaan 7 §:n nojalla huomioon otettavat menot; eikä*
- 6) *edellä 8 §:ssä tarkoitettuja korvauksia ja tuloja.*

Tuloilla tarkoitetaan kaikkia henkilön tai perheen käytettävissä olevia tuloja tulolähteestä riippumatta. Tässä suhteessa ei ole merkitystä sillä, ovatko tulot veronalaisia tai verottomia. Huomioon otettavia tuloja ovat esimerkiksi palkka-, yrittäjä- ja omaisuustulot sekä yksityisistä ja julkisista lähteistä saatavat avustukset. Pitkäaikaisesti työttömyysturva saavia tulee tarvittaessa kehottaa hakemaan veroviranomaisilta muutosta ennakonpidätykseen, jotta heidän suoritettavakseen ei tulisi lopulliseen verotukseen nähden ylisuurta ennakonpidätystä.

Toimeentulotukea myönnettäessä huomioon otettavaksi tuloksi on katsottu esimerkiksi rikosperusteinen korvaus muun muassa pysyvistä viasta ja haitasta, joka oli suuruudeltaan yhteensä noin 46 000 markkaa, ja jota ei voitu pitää toimeentulotukilaissa tarkoitettuna omatoimista selviytymistä edistävänä vähäisenä tuloeränä. (KHO 15.12.1999, taltio 4117.)

Jos tulot ovat ulosoton kohteena, niistä on perusteltua ottaa tulona huomioon vain ulosoton jälkeen tosiasiaassa käytettävissä oleva osuus. Tämä koskee kuitenkin vain ulosmittausta, joka toimitetaan suoraan palkasta, eläkkeestä tai muusta tulosta. Mikäli henkilö on vapaaehtoisella suorituksella lyhentänyt ulosotossa olevaa velkaansa, suoritukseen tulee toimeentulotukea myönnettäessä suhtautua samalla tavoin kuin muihinkin velanhoitomenoihin. Jos toimeentulotuen tarve arvioidaan pitkäaikaiseksi, voidaan asiakas ohjata ulosottoviranomaisen puoleen sen selvittämiseksi, voidaanko tulosta ulosmitattavaa osuutta alentaa tai voidaanko hänelle myöntää ns. vapaakuukausia.

Suoritettu elatusapu tulisi ottaa huomioon maksajan tulon vähennyksenä ja saajan tulona sen suuruusena kuin maksu on tosiasiaassa suoritettu. Mikäli elatusapu on maksajan maksukykyyn nähden asetettu liian suureksi, tulee asiakas ohjata panemaan vireille menettely elatusavun alentamiseksi. Jos elatustukea suoritetaan, se otetaan tulona huomioon.

Lapsilisä otetaan tulona huomioon toimeentulotukea myönnettäessä, mikä on otettu huomioon lasten perusosien mitoituksessa.

Toimeentulotukea voidaan yksittäistapauksissa myöntää myös silloin, kun toimeentulotukilaskelma osoittaa tuloylijäämää, mutta varoja ei ole tosiasiallisesti käytettävissä lainkaan tai laskelman osoittamaa määrää. Tällöin selvitetään, mihin varat on käytetty ja mitä mahdollisuuksia tuen hakijalla on saada toimeentulonsa muulla tavalla. Tuen tarpeen muodostuessa pitkäaikaiseksi tulisi laatia yhdessä asiakkaan kanssa suunnitelma vaikeuksista selviytymiseksi.

5.6.2. Tulot, joita ei oteta huomioon

Vähäisiksi katsottavia avustuksia ja ansioita ei oteta huomioon toimeentulotukea myönnettäessä (toimeentulotukilain 11 § kohta 1). Jättämällä nämä tulot tuen tarvitsijan vapaaseen käyttöön voidaan edistää hänen omatoimista elatuksensa hankkimista.

Maahanmuuttopolitiikan ja etnisten suhteiden ministerityöryhmän päättämien linjausten mukaisesti ministeriö suosittaa, että natsivallan aikana pakkotyössä olleille Saksan kerta-suorituksena maksamaa pakkotyökorvausta ei oteta tulona huomioon toimeentulotukea myönnettäessä. Samoin ministeriö suosittaa, että tulona ei oteta huomioon erälle ulkomaalaisille vapaaehtoisille rintamasotilaille maksettavaa rintama-avustusta.

Tuloja ei myöskään oteta huomioon siltä osin kuin ne vastaavat työmatkamenoja ja muita työssäkäynnistä aiheutuvia menoja (toimeentulotukilain 11 § kohta 2). Tämän mukaisesti nämä menot vähennetään kokonaisuudessaan tuen hakijan tuloista. Muut kuin työmatkamenoihin kuuluvat paikallisliikenteen käytöstä aiheutuvat menot sisältyvät perusosalla katettaviin menoihin.

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö suosittaa, että työmatkamenot otetaan huomioon edullisimman matkustustavan mukaan. Oman kulkuneuvon käyttämisestä aiheutuvat menot voidaan ottaa huomioon esimerkiksi silloin, kun oman kulkuneuvon käyttö työmatkoilla on välttämätöntä työtehtävien, puuttuvien tai hankalien liikenneyhteyksien, sairauden tai vammauksen vuoksi. Muita työssäkäynnistä aiheutuvia menoja voivat olla mm. työvaatteista ja työvälineistä aiheutuvat menot.

Tulona ei oteta huomioon kunnan harkitsemaa osaa ansio- tai yrittäjätuloista, joiden hankkimisen voidaan katsoa edistävän tuen saajan omatoimista selviytymistä (11 § kohta 3). Tätä kohtaa voidaan soveltaa esimerkiksi työllistymisen tai kuntoutumisen tukemiseksi tai tilanteissa, joissa henkilöllä on omatoimista selviytymistä edistäviä sivuansioita tai yrittäjätuloa. Ministeriö suosittaa, että toimeentulotuen hakijan tuloina ei otettaisi huomioon äidinmaidon luovutuksesta saatavaa tuloa. Tätä tuloa saadaan yleensä hyvin lyhytaikaisesti ja äidinmaidon saannin turvaaminen sitä tarvitseville vastasyntyneille on terveyspoliittisesti tärkeää.

Tukea myönnettäessä ei äitiysavustusta, kansaneläkkeen hoitotukea, vammaistukea eikä lapsen hoitotukea oteta tulona huomioon (11 § kohta 4). Vastaavasti myöskään menoerät, jotka nämä etuudet on tarkoitettu kattamaan, eivät kuulu toimeentulotukilain 8 §:n perusteella huomioon otettaviin menoihin (11 § kohta 6). Kansaneläkelain (347/1956) mukai-

nen hoitotuki on tarkoitettu sairauden tai vamman johdosta tarvittavan hoidon ja palvelun tai erityiskustannusten korvaukseksi. Vammaistukea on vammaistukilain (124/1984) mukaan oikeus saada sairaudesta tai vammasta johtuvan avuntarpeen, haitan ja erityiskustannusten perusteella.

Syyskuun alusta 2001 voimaan tulevalla lainmuutoksella (191/2001) toimeentulotuesta annetun lain 11 §:n 2 momenttiin on lisätty uusi 4 a kohta, jossa todetaan, että tuloina ei oteta huomioon työmarkkinatuesta annetussa laissa (1542/1993) tarkoitettua ylläpitokorvausta, työvoimapolitiittisesta aikuiskoulutuksesta annetussa laissa (763/1990) tai maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetussa laissa (493/1999) tarkoitettua ylläpitokorvausta ja majoituskorvausta, kuntouttavasta työtoiminnasta annetussa laissa tarkoitettua ylläpitokorvausta, kuntoutusrahalain (611/1991) 24 a §:ssä tarkoitettua ylläpitokorvausta, työvoimapalvelulaissa (1005/1993) ja sen nojalla ylläpitokorvauksesta annetussa asetuksessa (980/1998) ja työvoimapalveluihin liittyvistä etuuksista annetussa asetuksessa (1253/1993) tarkoitettua ylläpitokorvausta ja muuta kuin viimeksi mainitun asetuksen 12 §:ssä mainittua etuutta.

Koska lapsi (alle 18-vuotias) ei ole velvollinen elättämään vanhempiaan ja sisarusiaan, vanhempien kanssa yhteistaloudessa elävän lapsen säännöllisistä tuloista otetaan huomioon vain se osa, jonka katsotaan kattavan hänen osaltaan toimeentulotuesta huomioon otettavat menot (11 § kohta 5). Lapsen osuus lasketaan lähinnä perusosasta ja asumismenoista.

5.6.3. Tuki määrätään yleensä kuukaudelta

Toimeentulotuen jaksotuksesta säädetään toimeentulotukilain 15 §:n 1 ja 2 momentissa seuraavasti:

Toimeentulotuki määrätään kuukaudelta. Toimeentulotuki voidaan tarpeen mukaan myöntää ja maksaa kuukautta lyhyemmältä tai pidemmältä ajalta.

Toimeentulotuen perusteena olevia 7 §:ssä tarkoitettuja menoja sekä 11 ja 12 §:ssä tarkoitettuja tuloja ja varoja laskettaessa menot, tulot ja varat otetaan huomioon siltä ajanjaksolta, jota koskevana toimeentulotuki määrätään. Tulo voidaan kuitenkin jakaa eriin otettavaksi huomioon useampana toimeentulotuen määrittämisen ajanjaksona, jos se tulon kertaluonteisuus taikka sen saamisen peruste tai käyttötarkoitus huomioon ottaen on kohtuullista.

Toimeentulotuki määrätään pääsääntöisesti kuukaudelta. Tarvittaessa tuki voidaan myöntää ja maksaa myös kuukautta lyhyemmältä tai pidemmältä ajalta.

Pykälän 2 momentin mukaan tulot ja varat otetaan huomioon siltä ajanjaksolta, jota koskevana toimeentulotuki määrätään. Tästä pääsäännöstä on tarpeen poiketa esimerkiksi tilanteissa, joissa henkilö tai perhe saa suuren kertakorvauksen, esimerkiksi erorahan, lop-

pukorvauksen työsuhteen päättyessä, perinnön tai suuren työsuorituspalkkion. Yrittäjyyteen sisältyy yritysrisiki, minkä vuoksi yrittäjän on varauduttava tuloissa tapahtuviin muutoksiin. Tällöin arviointikautena voi olla koko tilikausi. Opiskelijoiden osalta opintolaina on tarkoituksenmukaista jaksottaa kuukausittaiseksi tuloksi.

Hyväksyessään toimeentulotukilain eduskunta on samalla antanut sosiaali- ja terveystoimikunnan mietintöön perustuvan lausuman, jonka mukaan ”eduskunta edellyttää, että toimeentulotukea koskevassa ohjeistuksessa todetaan, että huomioon otettavien tulojen osalta tulolaskelmassa huomioidaan tältä osin ainoastaan todelliset tulot”. Lausumassa mainituilla tuloilla tarkoitetaan erityisesti työttömyyspäivärahaa. Kaikkia tuloja koskee kuitenkin jaksottamistavasta riippumatta lain 11 §:n säännös siitä, että vain käytettävissä olevat tulot otetaan huomioon. Lain 12 §:n mukaan varoina otetaan huomioon tukea myönnettäessä käytettävissä olevat varat.

Työttömyyspäivärahat maksetaan yleensä siten, että ensimmäinen erä suoritetaan kahden viikon työttömyysjaksolta ja tämän jälkeen päivärahat maksetaan neljän viikon jaksoissa. Siten kalenterikuukauden aikana maksettu päiväraha perustuu useimmiten 20 päivän perusteella laskettuun päivärahan määrään (4 x 5 pv = 20 pv), vaikka tosiasiallisesti päivärahoja maksetaan keskimäärin 21,5 päivältä kalenterikuukautta kohti. Esimerkiksi pitkäaikaistyöttömän osalta vuoden aikana on siten yksi sellainen kalenterikuukausi, jonka aikana hänelle maksetaan kaksi 20 päivän päivärahasuoritusta. Työttömyyspäiväraha voidaan siten jakaa kuukausittaisiin eriin niin, että keskimääräisenä kertoimena käytetään 21,5 päivää. Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on päätöksensä 10.6.1998, dnro 1141/4/98 perusteluissa todennut, ettei edellä esitetty näkemys työttömyyspäivärahan jaksottamisesta ole toimeentulotukilain 11 ja 15 §:n vastainen.

Eduskunnan lausumaan viitaten on tukea myönnettäessä tarpeen erityisesti työttömyysjakson alkaessa, lyhyen työttömyysjakson aikana tai työttömyyspäivärahan maksamisen muutoin vaihdellessa keskimääräistä enemmän ottaa huomioon hakijan tosiasialliset tulot kuukauden ajalta, jotta hänen oikeutensa saada tukea ei edellä tarkoitettua työttömyyspäivärahan kaavamaisesta jaksottamisesta johtuen kaventuisi tai vaarantuisi. Pitkäaikaisyöttömällä tarkoitetaan pääsääntöisesti työllisyysasetuksen (1363/1997) 2 §:n 2 kohdan mukaisesti henkilöä, joka on ollut yhtäjaksoisesti 12 kuukautta työttömänä työnhakijana työvoimatoimistossa.

5.6.4. Huomioon otettavat varat

Toimeentulotukea myönnettäessä huomioon otettavista varoista säädetään toimeentulotukilain 12 §:ssä seuraavasti:

Varoina otetaan huomioon henkilön ja perheenjäsenten toimeentulotukea myönnettäessä käytettävissä olevat varat.

Varoina ei kuitenkaan oteta huomioon:

1) henkilön tai perheen käytössä olevaa vakinaista asuntoa eikä tarpeellista asuinirtaimistoa;

- 2) *tarpeellisia työ- ja opiskeluvälineitä;*
- 3) *alle 18-vuotiaan lapsen varoja siltä osin kuin ne ylittävät hänen osaltaan 7 §:n nojalla huomioon otettavat menot; eikä*
- 4) *muita varoja, joiden katsotaan olevan tarpeen jatkuvan toimeentulon turvaamiseksi.*

Käytettävissä olevat varat kuten säästöt, arvopaperit ja muu helposti realisoitavissa oleva varallisuus otetaan huomioon kohtuullisuusharkintaa käyttäen esimerkiksi siten, että säästöistä voidaan vähäinen osa jättää henkilön tai perheen itsenäisen suoriutumisen turvaksi. Tukea myönnettäessä voidaan tuki määrätä perittäväksi takaisin sellaisesta varallisuudesta, joka ei ole tarpeen tuen hakijan toimeentulon turvaamiseksi. Jos omaisuuden hankkimiseen on otettu lainaa, varallisuus tulisi ottaa huomioon nettomääräisenä.

Alle 18-vuotiaan lapsen varoja ei oteta huomioon siltä osin kuin ne ylittävät hänen osaltaan toimeentulotuessa huomioon otettavat menot. Arvioitaessa, mitkä lapsen varat ovat käytettävissä olevia, tulee ottaa huomioon myös holhoustoimesta annetun lain (442/1999) periaatteet. Joissakin tapauksissa voi olla perusteltua, että lapsen varoja säilytetään myöhempään tarpeeseen.

5.6.5. Toimeentulotuen myöntäminen takautuvasti

Toimeentulotukea myönnetään pääsääntöisesti hakemisajankohdan tilanteen perusteella ja mahdollisesti joiksikin kuukausiksi eteenpäin kerrallaan. Tukea voidaan poikkeuksellisesti myöntää myös takautuvasti. Toimeentulotukilain 15 §:n 3 momentissa säädetään seuraavasti toimeentulotuen myöntämisestä takautuvasti:

Toimeentulotuki tai osa siitä voidaan erityisestä syystä takautuvasti myöntää toteennäytettyjen toimeentulotukeen oikeuttavien menojen maksamiseen.

Pykälän 3 momentissa tarkoitettuja takautuvasti huomioon otettavia menoja arvioitaessa tarkastellaan asiakkaan tilannetta sillä hetkellä, kun tukea maksamattomiin tai lainarahalla maksettuihin menoihin haetaan sekä hänen mahdollisuuttaan selviytyä näistä menoista.

Erityisinä syinä, joiden perusteella tukea voidaan myöntää takautuvasti, voidaan pitää sitä, että asiakasta uhkaa häätö, asunnottomaksi joutuminen tai perheen hajoaminen. Tällöin tavallisimpia toimeentulotuessa huomioon otettavia takautuvia menoja voivat olla esimerkiksi vuokratilastit ja sähkölaskurästit.

Arvioitaessa erityisiä syitä on lisäksi yleensä lähdeittävä siitä, että hakija olisi ollut toimeentulotuen tarpeessa menojen syntyessä. Säännös ei kuitenkaan välttämättä edellytä, että menot olisivat maksamatta tukea myönnettäessä.

5.7. Toimeentulotukea voidaan tarkistaa

Toimeentulotuen tarkistamisesta säädetään toimeentulotukilain 18 §:ssä seuraavasti:

Toimeentulotuki tarkistetaan, jos henkilön tai perheen olosuhteissa tai tuen tarpeessa tapahtuu muutoksia.

Toimeentulotuen saajalle asetetun ilmoitusvelvollisuuden perusteella kunnan toimielin voi tarkistaa toimeentulotuen. Tarkistaminen voi yleensä koskea vain maksamattomia eriä. Se, että tuki on myönnetty pidemmälle ajanjaksolle, ei vapauta ilmoitusvelvollisuudesta eikä estä tuen tarkistamista.

5.8. Toimeentulotuki määrätään henkilölle tai perheelle

Toimeentulotukea määrättäessä sovelletaan toimeentulotukilain 3 §:ään sisältyvää perheen määritelmää, joka kuuluu seuraavasti:

Tässä laissa tarkoitetaan perheellä yhteistaloudessa asuvia vanhempia, vanhemman alaikäistä lasta ja ottolasta, aviopuolisoita sekä miestä ja naista, jotka elävät avioliitonomaisissa olosuhteissa.

Toimeentulotukea myönnettäessä kaikkia perheenjäseniä pidetään toimeentulotuen saajina tuen maksamispäivästä lukien. Toimeentulotuen katsotaan jakautuvan sen saajien kesken kullekin yhtä suurena osuutena, jolleivät olosuhteet muuta osoita.

Samaan perheeseen kuuluville tehdään yhteinen toimeentulotukilaskelma, jossa otetaan huomioon perheenjäsenten yhteenlasketut toimeentulotukeen oikeuttavat menot ja käytävissä olevat tulot ja varat. (Vrt. luvussa 4 esitetty korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisu 29.12.2000, taltio 3424, joka koski eri talouksissa asuvia aviopuolisoita.)

Samassa asunnossa asuvien eri sukupuolta olevien henkilöiden osalta voidaan joutua selvittämään, onko kysymys avioliitonomaisesta olosuhteesta ja yhteistaloudesta. Asiaa ratkaistaessa voidaan ottaa huomioon asunnon koko, yhdessä asumisen kesto, vuokrasopimus ja selvitykset vuokran maksusta sekä muu hakijan asumisolosuhteista ja yhteistaloudesta saatava selvitys. Hakijalle on varattava tilaisuus antaa selvitys viranomaisen muulta kuin hakijalta itseltään saaman selvityksen johdosta, mikäli muu selvitys ja hakijan antama selvitys ovat ristiriidassa keskenään.

5.9. Toimeentulotuen maksaminen

Toimeentulotuen maksamisesta säädetään toimeentulotukilain 16 §:ssä seuraavasti:

Toimeentulotuki maksetaan tuen hakijalle käytettäväksi hänen ja hänen perheensä elatukseen.

Toimeentulotuki voidaan erityisestä syystä maksaa tuen hakijan perheenjäsenelle tai tuen saajasta huolehtivalle henkilölle käytettäväksi tuen saajan elatukseen tai muutoin käyttää hänen toimeentulostaan aiheutuvien menojen suorittamiseen.

Toimeentulotuki maksetaan 1 momentin mukaan tuen hakijalle käytettäväksi henkilön ja perheen elatukseen. Siten perheelle myönnetty tuki maksetaan yleensä yhtenä suoritukse-
na.

Lähinnä sellaisissa tapauksissa, joissa tuen hakija ei hallitse varojensa käyttöä, voidaan tuki pykälän 2 momentin nojalla maksaa myös hänen perheenjäsenelleen tai hänestä huolehtivalle henkilölle tuen saajan elatukseen käytettäväksi. Tuki voidaan maksaa myös muutoin toimeentulosta aiheutuvien menojen suorittamiseen. Tällaisia maksuja voidaan suorittaa esimerkiksi vuokranantajalle tai muissa vastaavatyypisissä tapauksissa henkilölle, jolle toimeentulotuen saaja on velvollinen säännönmukaisesti maksamaan vuokraa tai muuta maksua. Toimeentulotuen poikkeuksellisesta maksutavasta on yleensä tarpeen sopia asiakkaan kanssa.

5.10. Laitoshoito- ja sosiaalipalvelumaksuja voidaan sovitella

Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain (734/1992, muut. 1288/1993) 11 §:n mukaan sosiaalihuollon palveluista määrätty maksu ja terveydenhuollon palveluista henkilön maksukyvyn mukaan määrätty maksu voidaan jättää perimättä tai sitä voidaan alentaa, jos henkilön elatusvelvollisuus, toimeentuloedellytykset tai huollolliset näkökohdat huomioon ottaen siihen on syytä. Palvelun tuottava kunta tai kuntayhtymä voi päättää, että maksun perimättä jättämistä tai alentamista sovelletaan myös muihin maksuihin.

Sosiaalipalveluista perittävän maksun alentaminen on aina ensisijaista toimeentulotuen myöntämiseen nähden.

Terveydenhuollon laitoksessa annettavasta muusta kuin pitkäaikaishoidosta perittävä maksu on terveydenhuoltomeno, joka otetaan huomioon toimeentulotuen suuruutta määrittäessä samalla tavoin kuin muutkin terveydenhuoltomenot.

6. ULKOMAALAINEN JA MAAHANMUUTTAJA TOIMEENTULOTUEN HAKIJANA

Tässä luvussa tarkastellaan Suomessa kotikunnan saaneiden maahanmuuttajien sekä Suomessa tilapäisesti oleskelevien ulkomaalaisten oikeutta toimeentulotukeen ja kotoutumistukeen. Luvussa pyritään antamaan taustatietoa, joka voi olla avuksi ulkomaalaisten toimeentulotukiasiakkaiden palvelussa. Lisäksi luvussa selvitetään 1.5.1999 voimaan tulleen kotouttamista koskevan lainsäädännön sisältöä ja vaikutusta kotouttamissuunnitelman ja kotoutumistuen, paluumuuttajien toimeentulotuen korvaamisen sekä turvapaikanhakijoiden toimeentulotuen osalta.

Luvun valmisteluun ovat osallistuneet työministeriön toimeenpano-osasto, ulkoministeriö sekä Ulkomaalaisvirasto.

6.1. Oikeus toimeentulotukeen ja kotoutumistukeen sekä oleskelukunnan vastuu

6.1.1. Oikeus toimeentulotukeen

Perustuslain 19 §:n 1 momentin mukaan jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Tämä perusoikeus on tarkoitettu koskemaan kaikkia Suomen oikeuspiiriin kuuluvia henkilöitä kansalaisuudesta riippumatta.

Sosiaalihuoltolain 13 §:n mukaan kunnan on huolehdittava toimeentulotuen antamisesta kunnassa oleskelevalle henkilölle. Säännöksessä ei edellytetä, että kyseinen kunta olisi henkilön kotikuntalaissa (201/1994) tarkoitettu kotikunta. Hakijan oleskelu kunnan alueella voi perustaa hänelle oikeuden saada toimeentulotukea oleskelukunnasta.

Ulkomaalaisen ja muun Suomessa pysyvästi asuvan maahanmuuttajan oikeudesta toimeentulotukeen säädetään toimeentulotukilaisissa ja -asetuksessa sekä maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetussa laissa (kotouttamislaki, 493/1999) ja -asetuksessa (kotouttamisasetus, 511/1999).

Toimeentulotukilain 14 § sisältää sosiaalihuoltolain 13 §:ää täydentävät erityissäännökset. Lähtökohtaisesti toimeentulotukilain 14 § sääntelee kuntien välistä järjestämisvastuuta, mutta sen tulkinnalla on merkitystä myös arvioitaessa, milloin ja missä laajuudessa maahanmuuttaja ja tilapäisesti maassa oleskeleva ulkomaalainen voi kuulua Suomen toimeentulotukijärjestelmän piiriin.

Toimeentulotukilain 14 §:n mukaan kunta voi olla velvollinen myöntämään toimeentulotukea ulkomaalaiselle ja muulle ulkomailta Suomeen muuttaneelle henkilölle (a) jos tämä oleskelee kunnassa vakinaisesti tai (b) jos toimeentulotuen tarve on kiireellinen. Ulkomaalaisella saattaa olla oikeus toimeentulotukeen siinäkin tapauksessa, että hänellä ei ole

tarvittavaa lupaa maassa oleskeluun. Toimeentulotukilain 2 §:ssä säädettyjä toimeentulotuen myöntämisedellytyksiä harkittaessa on ratkaisevaa, missä määrin hakijan arvioidaan olevan tuen tarpeessa ja missä määrin hänen arvioidaan voivan saada toimeentulonsa muutoin kuin toimeentulotuen avulla. Yksinomaan luvan puuttumisen perusteella ei voi hylätä toimeentulotukihakemusta, mikä on todettu myös lääninoikeuden antamissa ratkaisuissa.

Pääsäännön mukaan toimeentulotuen myöntää sen kunnan toimielin, jonka alueella henkilö tai perhe vakinaisesti oleskelee (toimeentulotukilain 14 §:n 1 momentti). Toimeentulotukilakia koskevissa hallituksen esityksen perusteluissa todetaan, että vakinainen oleskelukunta on yleensä se kunta, jossa henkilöllä tai perheellä on vakituinen asunto. Edelleen todetaan säännöksen merkitsevän myös sitä, että oleskelukunta on määrättävä jokaiseen avunsaajaan nähden itsenäisesti, joten perheenjäsenillä voi olla eri oleskelukuntia säännöksen tarkoittamassa mielessä.

Pykälän 2 momentti koskee tilannetta, jossa henkilöllä tai perheellä on useampia vakinaiseksi katsottavia oleskelukuntia. Toimeentulotuen myöntää sen kunnan toimielin, jonka alueella oleskelusta henkilön tai perheen menot johtuvat. Jos vakinainen oleskelu tapahtuu osittain Suomessa ja osittain maan rajojen ulkopuolella, oleskelukunnan vastuu rajoittuu niihin kustannuksiin, jotka johtuvat siinä kunnassa oleskelusta.

Lyhytaikainen tai satunnainen oleskelu muussa kuin vakinaisessa asuinkunnassa ei yleensä perusta oleskelukunnalle vastuuta toimeentulotuen myöntämisestä. Vastuu kuuluu hakijan vakinaiselle oleskelukunnalle. Tästä seuraa, että toimeentulotukea ei pääsäännön mukaan myönnetä, jos henkilöllä ei ole vakinaista oleskelukuntaa Suomessa. Koska vakinainen oleskelu määräytyy kunkin henkilön osalta itsenäisesti, on myös mahdollista, että esimerkiksi puolisoista toisen katsotaan oleskelevan Suomessa vakinaisesti ja toisen tilapäisesti.

6.1.2. Kiireelliset tapaukset

Vain kiireellisissä tapauksissa kunta voi olla velvollinen antamaan toimeentulotukea alueellaan tilapäisesti oleskelevalle henkilölle, myös ulkomaalaiselle (toimeentulotukilain 14 §:n 3 momentti). Hallituksen esityksen perustelujen mukaan toimeentulotuesta olisi tällöin myönnettävä vain välttämätön osuus, esimerkiksi matkalippu varsinaisen kotikunnan alueelle ja välttämättömät terveydenhuoltomenot. Tällaisissa tilanteissa voidaan ottaa huomioon myös se, että toimeentulotukilain 15 §:n mukaisesti tukea voidaan tarpeen mukaan myöntää ja maksaa kuukautta lyhyemmältä ajalta, jopa yhden päivän ajalta.

6.2. Ulkomaalaisen maahan tulon ja maassa oleskelun edellytykset

6.2.1. Vaadittavat matkustusasiakirjat

Ulkomaalaisen Suomessa oleskelun luonteella on merkitystä arvioitaessa, katsotaanko hänen asuvan maassa vakituisesti ja onko hänellä oikeus toimeentulotukeen toimeentulotukilain 2 §:n nojalla. Päätelmiä oleskelun luonteesta voidaan tehdä ulkomaalaisen hallussa olevien matkustusasiakirjojen perusteella.

Ulkomaalaislain (378/1991) mukaan ulkomaalaisella on Suomeen saapuessaan ja täällä oleskellessaan oltava passi tai muu vaadittava matkustusasiakirja, joka sisältää vaadittavan viisumin tai oleskeluluvan. EU/ETA-kansalaisille sekä heidän perheenjäsenilleen annetaan erillinen oleskelulupakortti, jota haetaan Suomessa.

6.2.2. Viisumi

Viisumilla tarkoitetaan matkailua tai muuta siihen verrattavaa lyhytaikaista, yleensä kerrallaan enintään kolmen kuukauden oleskelua varten myönnettävää lupaa, jonka perusteella ulkomaalainen voi saapua Suomeen ja oleskella täällä. Viisumi on hankittava Suomen edustustosta ennen maahan saapumista. Viisumivapaussopimuksen Suomen kanssa solmineen valtion kansalaiselta, joka saapuu Suomeen matkailua tai siihen verrattavaa lyhytaikaista oleskelua (enintään kolme kuukautta) varten, ei vaadita viisumia, ellei hänen oleskelunsa maassa ylitä sopimuksessa mainittua aikaa. Ilman viisumia Suomeen saapuneelle ulkomaalaiselle voidaan myöntää viisumi myös Suomessa, jos hän esittää painavan syyn, miksi viisumia ei ole hankittu ennen Suomeen saapumista.

6.2.3. Oleskelulupa

Oleskeluluvalla tarkoitetaan muuta kuin matkailua tai vastaavaa lyhytaikaista maassa oleskelua varten myönnettävää lupaa, joka voi olla määräaikainen tai pysyvä. Myös oleskelulupa on yleensä hankittava Suomen edustustosta ennen maahan saapumista. Tämä ei koske EU/ETA-kansalaisia eikä heidän perheenjäseniään, joille oleskeluluvan myöntää paikallispoliisi maahan saapumisen jälkeen. Pohjoismaiden kansalaiset eivät tarvitse lainkaan oleskelulupaa. Ilman oleskelulupaa maahan saapuvalla ulkomaalaiselle voidaan Suomessa myöntää määräaikainen oleskelulupa muun muassa silloin, kun hän on jo ennen Suomeen saapumistaan asunut yhdessä Suomessa asuvan avio- tai avopuolionsa kanssa noin kaksi vuotta. Pysyvä oleskelulupa voidaan myöntää ulkomaalaiselle, joka on oleskellut luvallisesti (yhden tai useamman määräaikaisen oleskeluluvan perusteella) maassa yhtäjaksoisesti kahden vuoden ajan pysyvässä tarkoituksessa.

6.2.4. Statusmerkintä

Ulkomaalaisasemaa eli statusta kuvataan viisumeihin ja määräaikaisiin oleskelupiin merkittävillä kirjain-numeroyhdistelmillä (statusmerkintä). EU/ETA-kansalaisille sekä heidän perheenjäsenilleen annettavaan oleskelulupakorttiin ei tehdä statusmerkintöjä. Statusmerkintä A kuvaa tarkoitukseltaan pysyväisluonteista maassa oleskelua. Merkintä B kuvaa tarkoitukseltaan määräaikaista oleskelua. D-ryhmään kuuluvat ne, joita ei tilapäisesti voida palauttaa kotimaahansa. Tähän ryhmään kuuluvat eivät voi saada pysyvää oleskelulupaa. Merkintä F tarkoittaa viisumia.

6.2.5. Vaadittava varallisuus

Ulkomaalaisella on oltava toimeentuloon tarvittavat varat, kun otetaan huomioon suunnitellun oleskelun kesto ja paluu lähtömaahan. Jos esimerkiksi viisumilla maahan pyrkivällä ei ko. varoja ole, hänet käännytetään maasta pois.

Se, että ulkomaalaisella on riittävät varat maassa oleskeluun, tutkitaan maahantulon edellytysten selvittämiseksi rajanylityspaikalla tai tarvittaessa ulkomaalaisen jo maassa ollessa.

6.2.6. Käännyttäminen ja maasta karkottaminen

Oleskeluluvatta maassa ollut ulkomaalainen, joka oleskelee maassa ilman passia, voidaan ulkomaalaislain nojalla karkottaa maasta. Myös luvallisesti maassa oleskeleva ulkomaalainen voidaan eräissä tapauksissa karkottaa. Perusteena voi olla esimerkiksi rikokseen syyllistyminen tai se, että ulkomaalainen on lyhyen maassa oleskelun aikana saattanut itsensä kykenemättömäksi huolehtimaan itsestään. Karkottamisesta päättää Ulkomaalaisvirasto. Karkottamista koskeva päätös voidaan panna täytäntöön vasta sen tultua lainvoimaiseksi.

Ulkomaalaisen käännyttäminen tulee kysymykseen esim. silloin, jos hän ei täytä maahantulon edellytyksiä eli kun hän on tarvittavien varojen puuttumisen vuoksi kykenemätön huolehtimaan maassa oleskelustaan ja kotimatkastaan ja jos hänellä ei ole maassa oleskelu- ja kotimatkakustannuksistaan vastaavaa vastaanottajaa. Käännyttää voidaan myös ulkomaalainen, jonka oleskelun jatkuminen maassa edellyttäisi oleskelulupaa, mutta jolle oleskelulupaa ei ole myönnetty.

Passintarkastusviranomaisen on tehtävä päätös käännyttämisestä kolmen kuukauden kuluessa siitä, kun ulkomaalainen on saapunut maahan. Tällainen päätös voidaan panna täytäntöön valituksesta huolimatta, jollei tuomioistuin kiellä täytäntöönpanoa.

6.2.7. Matkustusasiakirjan tarkistaminen toimeentulotukihakemuksen yhteydessä

Ulkomaalaista toimeentulotuen hakijaa on syytä pyytää esittämään matkustusasiakirjansa. Tämä on tarpeen ensinnäkin hakijan henkilöllisyyden toteamiseksi. Lisäksi matkustusasiakirjoista voidaan saada tietoa, jota tarvitaan arvioitaessa hakijan oikeutta toimeentulotukeen. Toimeentulotukilain 17 §:n mukaan hakijan on annettava toimielimelle kaikki tiedossaan olevat toimeentulotukeen vaikuttavat välttämättömät tiedot. Matkustusasiakirjoissa olevia tietoja voidaan pitää säännöksessä tarkoitettuina välttämättöminä tietoina.

Jos ulkomaalaisella toimeentulotuen hakijalla ei lainkaan ole esittää matkustusasiakirjoja tai jos niissä olevien merkintöjen tulkinta tuottaa vaikeuksia, sosiaaliviranomaisella on mahdollisuus virka-aputeitse saada selvitystä hakijan maassa oleskelun luonteesta ja viisumin tai oleskeluluvan tarpeellisuudesta. Kysymykseen tulevat poliisi- ja passintarkastusviranomaiset sekä Ulkomaalaisvirasto. Viisumiasioissa tietoja antaa ulkoasiainministeriön passi- ja viisumiyksikkö.

Sosiaalitoimisto voi yhteistoiminnassa passintarkastusviranomaisten kanssa pyrkiä selvittämään maahantulon yhteydessä todettujen rahavarojen määrä. Sosiaaliviranomaisten oikeudesta saada muilta viranomaisilta tietoja ja virka-apua säädetään sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 4 luvussa (ks. tarkemmin luvut 9.7. ja 9.8.).

6.3. Maassa oleskelun peruste vaikuttaa oikeuteen saada toimeentulotukea

6.3.1. Turisti

Turistilla tarkoitetaan tässä ulkomaalaista, joka saapuu Suomeen oleskellakseen täällä lyhyen ajan (enintään kolme kuukautta) matkailu- tai muussa vastaavassa tarkoituksessa. Tällaisen henkilön ei voida katsoa oleskelevan Suomessa vakituisesti siten kuin toimeentulotukilain 14 §:n 1 momentissa tarkoitetaan. Toimeentulotuen myöntäminen voi siten tulla kysymykseen vain kiireellisessä tapauksessa lain 14 §:n 3 momentin nojalla.

Perusedellytyksenä toimeentulotuen saannille tällöinkin on, että hakija on tuen tarpeessa. Lähtökohtaisesti on oletettava, että Suomeen saapuneella turistilla on mukanaan tarvittavat varat täällä oleskelua ja kotimatkaa varten. Näiden varojen puuttuessa ulkomaalainen voidaan käännyttää, kuten edellä on todettu.

Tuen tarpeessa olevalla henkilöllä on oikeus toimeentulotukeen vain silloin, kun hän ei voi saada tarpeenmukaista toimeentuloaan millään muulla tavalla. Jos ulkomaalainen turisti on joutunut rahavaikeuksiin tilapäisen oleskelunsa aikana Suomessa, hänet tulee ensisijaisesti ohjata hoitamaan asiansa itse. Harkinnan mukaan tällaisessa tapauksessa tulisi tehdä ilmoitus poliisille mahdollista käännyttämistä varten.

Pankkipalveluita ja rahansiirtomahdollisuuksia käyttämällä ulkomaalainen voi siirtää rahaa asuinmaassaan olevalta tililtään Suomessa olevaan pankkiin tai pyytää sukulaistaan tai muuta henkilöä tekemään rahojen siirron. Esimerkiksi Western Union Money Transferin kautta rahalähetys ulkomailta on nostettavissa suomalaisen pankin konttorista noin 10 minuutissa.

Ulkomaalainen voidaan myös ohjata kääntymään oman maansa edustuston tai sen maan edustuston puoleen, joka Suomessa edustaa hänen maataan. Maansa edustajien kanssa henkilö voi sopia raha-asioistaan ja paluulipuistaan. Henkilö voi myös itse sopia matkanjärjestäjän kanssa paluunsa järjestämisestä ja matkakustannusten suorittamisesta. Hänellä saattaa myös olla matka- tai muu vakuutus, joka korvaa tilapäisen rahan tarpeen ulkomailla.

Rajatarkastuksen yhteydessä voidaan varattoman ulkomaalaisen maahantulon sallimiseksi edellyttää Suomessa asuvan henkilön sitoumus vastata hänen oleskelukustannuksistaan. Tällainen sitoumus velvoittaa sitoumuksen antajaa oikeudellisesti. Poliisilta voidaan pyytää virka-apua sen selvittämiseksi, onko sitoumuksen antajalla kykyä ja halua vastata sitoumuksestaan.

Toimeentulotuen myöntäminen tulee kysymykseen vasta viimesijaisesti, jos välttämätöntä avun tarvetta ei voida millään muulla keinoin hoitaa. Toimeentulotuen tarkoituksena ei ole, että turisti voisi sen turvin jatkaa oleskeluaan Suomessa. Rahapulaan joutuneen turistin tulee mahdollisimman pikaisesti palata asuinmaahansa, vaikka hänen viisuminsa olisi vielä voimassa. Näin ollen on katsottava, että toimeentulotuen tarve laajimmillaankin rajoittuu vain kotimatkakustannuksiin sekä niihin ruokailu- ja muihin välttämättömiin kustannuksiin, jotka syntyvät ennen kuin turisti kohtuudella ennättää palata asuinmaahansa. Toimeentulotukilain 15 §:n mukaan toimeentulotuki voidaan tarpeen mukaan myöntää ja maksaa kuukautta lyhyemmältä ajalta, vaikka vain yhdeltä päivältä.

Toimeentulotuki voidaan erityisestä syystä käyttää hakijan toimeentulosta aiheutuvien menojen suorittamiseen, esimerkiksi antamalla hakijalle matkalippu tai ravinnon hankkimiseen tarkoitettu osto-osoitus (toimeentulotukilain 16 §:n 2 mom.). Erityisenä syynä voidaan pitää esimerkiksi sitä, että hakija on osoittautunut kykenemättömäksi huolehtimaan niiden rahavarojen riittävydestä, jotka hänellä on täytynyt olla maahan saapuessaan ja joiden turvin hänen olisi tullut rahoittaa täällä oleskelunsa.

6.3.2. Oleskeluluvan perusteella Suomessa oleskeleva ulkomaalainen

Jos ulkomaalaisen Suomessa oleskelu perustuu voimassa olevaan oleskelulupaan, häntä voidaan pitää maassa vakinaisesti oleskelevana ainakin silloin, kun oleskelulupa on varustettu merkinnällä A. (Statusluokitusta on kuvattu kohdassa 6.2.4.) Hänen vakituinen oleskelukuntansa on velvollinen antamaan hänelle toimeentulotukea, jos toimeentulotukilain 2 §:ssä säädetyt tuen myöntämisedellytykset täyttyvät. Jos oleskeluluvassa on tunnus B, ulkomaalaisen maassa oleskelu on luonteeltaan tilapäistä, jolloin toimeentulotuen myöntäminen rajoittuu yleensä kiireellisiin tapauksiin ja välttämättömiin kustannuksiin.

Kun oleskeluluvan perusteella Suomessa oleskeleva ulkomaalainen hakee toimeentulotukea, on syytä selvittää, onko hakija oikeutettu asumiseen perustuvan sosiaaliturvalainsäädännön soveltamisesta annetun laissa (1573/1993) tarkoitettuihin ensisijaisiin etuuksiin kuten esimerkiksi sairausvakuutuspäivärahaan, lapsilisään, työttömyyspäivärahaan tai työmarkkinatukeen. Lain 3 §:n 2 momentin mukaan Suomeen muuttavan henkilön voidaan katsoa asuvan Suomessa jo maahan tulosta lukien, edellyttäen, että hänen tarkoituksenaan on jäädä Suomeen vakinaisesti asumaan ja että hänellä on lisäksi yhden vuoden oleskeluun oikeuttava voimassa oleva oleskelulupa, milloin sellainen häneltä vaaditaan.

Opiskelun perusteella oleskeluluvan (tunnus B 2) saaneella ulkomaalaisella ei ole oikeutta saada Suomesta opintotukea (opintotukilaki 65/1994 1 §). Opiskelijalle myönnetään oleskelulupa yleensä lukuvuodeksi kerrallaan. Luvan saannin edellytyksenä on, että opiskelijan toimeentulo on turvattu. Lupahakemuksen yhteydessä opiskelijan on osoitettava, että hänellä on siirrettävissä Suomeen riittävän suuruinen rahamäärä, jonka avulla hänen toimeentulonsa on turvattu kyseisenä lukuvuonna. Opiskelun perusteella oleskeluluvan saaneen ulkomaalaisen tulisi siten lähtökohtaisesti selviytyä ilman toimeentulotukea. Muussa tapauksessa henkilön tulisi palata kotimaahansa, koska toimeentulon osalta edellytyksiä oleskeluluvulle ei ole enää olemassa ja oleskelulupa voidaan peruuttaa.

6.3.3. Ilman vaadittavaa oleskelulupaa Suomessa oleskeleva ulkomaalainen

Jos ulkomaalainen oleskelee Suomessa ilman vaadittavaa oleskelulupaa, hänen maassa oleskeluaan ei lähtökohtaisesti voida pitää toimeentulotukilain 14 §:ssä tarkoitetulla tavalla vakituisena. Näissäkin tapauksissa voidaan pääsääntöisesti edellyttää, kuten turistien kohdalla, että ulkomaalainen hankkiutuu mahdollisimman pikaisesti asuinmaahansa, jolloin mahdollinen toimeentulotuki rajoittuu välttämättömiin matkaynnä muihin kustannuksiin. Toimeentulotukea voidaan myöntää vain jos ulkomaalaisella ei ole mahdollisuutta auttaa itse itseään esimerkiksi niillä keinoilla, joita turistien edellytetään ensisijaisesti käyttävän. (Ks. kohta 6.3.1.)

Kun ulkomaalainen saapuu Suomeen ilman viisumia tai oleskelulupaa ja tekee sitä koskevan hakemuksen vasta maahan saavuttuaan, hänen passinsa otetaan lupa-asian käsittelyn ajaksi passintarkastusviranomaisen tai Ulkomaalaisviraston haltuun. Passin haltuunotto ei kuitenkaan estä ulkomaalaista palaamasta kotimaahansa. Kun ulkomaalainen ilmoittaa poliisille haluavansa lähteä maasta, hän saa passinsa takaisin välittömästi tai viimeistään parin vuorokauden kuluessa. Samalla lupahakemuksen käsittely raukeaa. Toimeentulotuen myöntäminen välttämättömiin kustannuksiin voi tulla kysymykseen siihen asti kun paluumatka järjestyy.

Ilman vaadittavaa oleskelulupaa Suomessa oleskelevan ulkomaalaisen voidaan poikkeuksellisesti katsoa oleskelevan maassa vakituisesti. Tällainen tilanne voi syntyä esimerkiksi silloin, kun hakijalla on oleskelulupahakemus vireillä ja on todennäköistä, että hän saa oleskeluluvan. Vastaava tilanne voi syntyä myös silloin, kun ulkomaalainen on päätetty käännyttävä tai karkottaa maasta, mutta päätös ei ole vielä täytäntöönpanokelpoinen. Toimeentulotuesta päätettäessä on näin ollen perusteltua kiinnittää huomiota hakijan täällä

oleskelun syihin ja hänen olosuhteisiinsa kokonaisuudessaan. Asian selvittämiseksi tarvitaan useissa tapauksissa lisätietoja Ulkomaalaisvirastosta.

Ulkomaalainen on saattanut tulla Suomeen viisumilla, vaikka hänen täällä oleskelunsa luonne edellyttäisi oleskeluluvan hankkimista. Tällainen tilanne voi olla käsillä esimerkiksi silloin, kun henkilö on avioitunut Suomessa asuvan henkilön kanssa ja hänen tarkoituksenaan on jäädä tänne asumaan yhdessä puolisonsa kanssa. Jos tällainen henkilö on toimeentulotuen hakijana, häntä on syytä neuvoa hakemaan oleskelulupaa, koska se avaisi hänelle mahdollisuuden päästä toimeentulotukeen nähden ensisijaisten etuuksien piiriin. Jos toimeentulotuen tarve on jatkuva tai toistuva eikä oleskelulupahakemusta ole tehty, voidaan harkita toimeentulotuen epäämistä ainakin siltä osin kuin hakija voisi saada ensisijaisia etuuksia oleskeluluvan saatuaan. Jos oleskelulupahakemus on tehty ja luvan myöntäminen on todennäköistä, ulkomaalaisen voidaan katsoa asuvan vakituisesti Suomessa ja olevan oikeutettu toimeentulotukeen sen mukaisesti. Ulkomaalaisvirastosta saadaan selville, onko oleskeluluvan myöntäminen todennäköistä.

6.4. Kotoutumissuunnitelma ja kotoutumistuki toimeentulotukena

Kotouttamislain piiriin voi kuulua Suomeen muuttanut henkilö, jolla on kotikuntalaissa tarkoitettu kotikunta Suomessa. Kotouttamislakia voidaan soveltaa Suomeen pysyvässä tarkoituksessa muuttaneisiin ulkomaalaisiin ja ulkomailta Suomeen pysyvässä tarkoituksessa muuttaneisiin Suomen kansalaisiin ja suomalaista alkuperää oleviin. Sillä, onko henkilö ETA-valtion tai jonkun muun valtion kansalainen, ei ole merkitystä kotouttamislain piiriin kuulumista arvioitaessa. Kotouttamislakia ei sovelleta muun muassa opiskelun perusteella tai muussa tilapäisessä tarkoituksessa oleskeluluvan saaneisiin ulkomaalaisiin.

Kotouttamislain 10 §:n nojalla maahanmuuttajalla, joka ilmoittautuu työttömäksi työnhakijaksi tai hakee toimeentulotukea, on oikeus kunnan ja työvoimatoimiston kanssa yhteistyössä laadittavaan kotoutumissuunnitelmaan. Maahanmuuttajalla on oikeus kotoutumissuunnitelmaan enintään kolme vuotta hänen ensimmäisen kotikuntansa väestötietojärjestelmään merkitsemisestä. Kotoutumissuunnitelma on laadittava viimeistään silloin kun asiakkaan työttömyys tai toimeentulotuen saaminen on kestänyt viisi kuukautta.

Kotoutumissuunnitelmassa sovitaan kunnan ja työvoimatoimiston ja maahanmuuttajan kesken toimenpiteistä, jotka tukevat maahanmuuttajaa ja hänen perhettään yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavien tietojen ja taitojen hankkimisessa. Kotoutumissuunnitelmassa voidaan sopia suomen tai ruotsin kielen opiskelun, työvoimapolitiittisen aikuiskoulutuksen, maahanmuuttajan omaehtoisen koulutuksen, ammatinvalinnanohjauksen ja kuntoutuksen, työharjoittelun, valmistavan opetuksen, lasten ja nuorten kotoutumisen tukemisesta sekä muiden niihin rinnastettavien kohtuullisiksi katsottavien kotoutumista tukevien toimenpiteiden järjestämisestä.

Maahanmuuttajalla, jolla on oikeus kotoutumissuunnitelmaan, on velvollisuus osallistua kotoutumissuunnitelman laatimiseen sekä suunnitelmassa sovittuihin palveluihin ja toimenpiteisiin.

Kotoutumistuki on maahanmuuttajalle kotoutumissuunnitelman aikaisen toimeentulon turvaava tuki, joka muodostuu työmarkkinatuesta ja toimeentulotuesta (kotouttamislaki 12 §). Kotoutumistuki myönnetään toimeentulotukena, kun maahanmuuttajalle on vahvistettu kotoutumissuunnitelma, jos hän ei voi saada kotoutumistukea työmarkkinatukena ja on toimeentulotuen tarpeessa. Toimeentulotukea voidaan myös myöntää kotoutumistukena maksettavan työmarkkinatuen täydennyksenä, jos asiakas on tuen tarpeessa.

Jos maahanmuuttaja on ilman perusteltua syytä kieltäytynyt kotoutumissuunnitelman laatimisesta tai osallistumasta kotoutumissuunnitelmassa yksilöidysti sovittuihin, työllistymistä edistäviin toimenpiteisiin taikka jos hän on laiminlyönnillään aiheuttanut sen, ettei kotoutumissuunnitelmaa ole voitu laatia, sovelletaan toimeentulotukea myönnettäessä hänen osaltaan myös näissä tilanteissa, mitä toimeentulotuesta annetun lain 10 §:ssä säädetään tuen perusosan alentamisesta (kotouttamislaki 15 §).

Työministeriö ja Suomen Kuntaliitto ovat julkaisseet kuntatiedotteen maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanoton kustannusten korvaamisesta (28.4.1999, Dnro 923/61/99 TM). Lisäksi työministeriö on antanut ohjeen maahanmuuttajien kotouttamisesta, kotoutumissuunnitelmasta ja kotoutumistuesta (O4/99 TM) sekä ohjeen turvapaikanhakijoiden toimeentulotuesta ja työ- ja opintotoiminnan järjestämisestä (O6/99 TM).

6.5. Eräitä erityiskysymyksiä

6.5.1. Pakolainen toimeentulotuen hakijana

Pakolaisen oleskelukunta myöntää hänelle toimeentulotukea samoin perustein kuin muillekin kunnassa oleskeleville henkilöille. Toimeentulotuki maksetaan kotoutumistukena kotoutumissuunnitelmaan oikeutetulle pakolaiselle, jolle on vahvistettu kotoutumissuunnitelma, jos hän on toimeentulotuen tarpeessa ja jos hän ei saa kotoutumistukena työmarkkinatukea (oikeudesta kotoutumissuunnitelmaan ja kotoutumistuesta ks. kohta 6.4.).

Valtio korvaa kunnalle pakolaisen kotoutumistuesta tai toimeentulotuesta aiheutuvat kustannukset kolmelta vuodelta pakolaisen ensimmäisen kotikunnan väestötietojärjestelmään merkitsemisestä. Kunnalle korvataan myös pakolaiselle myönnetystä paluunmuuttoavustuksesta aiheutuvat kustannukset ilman aikarajoitusta. Korvaukset maksetaan kunnalle, joka on tehnyt työvoima- ja elinkeinokeskuksen kanssa sopimuksen pakolaisten vastaanotosta ja joka on laatinut tai sitoutunut laatimaan maahanmuuttajien kotouttamisohjelman. Korvaukset maksaa työvoima- ja elinkeinokeskus kunnan hakemuksesta. Korvauksista säädetään pakolaisista ja eräistä muista maahanmuuttajista sekä turvapaikanhakijoiden vastaanoton järjestämisestä aiheutuvien kustannusten korvaamisesta annetussa valtioneuvoston päätöksessä (512/1999, jäljempänä valtioneuvoston päätös).

Kotouttamislaissa ulkomaalaislain (378/1991) 35 §:ssä tarkoitettuun pakolaiseen rinnastetaan myös

- 1) henkilö, jolle on myönnetty oleskelulupa ulkomaalaislain 31 §:n mukaan suojelun tarpeen vuoksi tai ulkomaalaislain 18 §:n 4 kohdassa tarkoitetusta painavasta humanitaarisesta syystä; sekä
- 2) henkilö, joka on pakolaisen tai 2 kohdassa tarkoitetun henkilön perheenjäsen tai muu omainen edellyttäen, että hänellä on ollut perheside pakolaisen tai oleskeluluvan saaneen henkilön kanssa ennen tämän maahantuloa Suomeen.

Pakolaiselle voidaan myöntää paluuavustusta hänen kotimaahansa tai entiseen asuinmaahansa palaamista varten. Erittäin painavasta syystä paluumuuttoavustusta voidaan myöntää myös muuhun kuin kotimaahansa tai entiseen asuinmaahansa palaavalle pakolaiselle. Paluumuuttoavustuksena voidaan myöntää kohtuulliset matkakustannukset ja muuttokustannukset sekä avustusta paluumaahan asettumista varten.

Matkakustannukset korvataan halvimman ja tarkoituksenmukaisimman matkustustavan mukaisina, elleivät asiakkaan tai hänen perheenjäsenensä vamma, sairaus tai muut erityiset olosuhteet edellytä matkaan liittyviä erityisjärjestelyjä. Esimerkiksi oman auton käytöstä voidaan maksaa kilometrikorvaus, jos autolla matkustaminen on muuta matkustustapaa edullisempaa ja paluumaahan olosuhteet huomioon ottaen turvallista. Muuttokustannuksiin voidaan sisällyttää kohtuullisia rahtikuluja asiakkaalle ja hänen perheelleen tarpeellisten tavaroiden paluumaahan kuljettamista varten.

Avustus on yksin muuttavalle henkilölle enintään toimeentulotuen perusosan määrä kahdelta kuukaudelta ja perheelle enintään edellä tarkoitettu määrä kaksinkertaisena. Paluumuuttoavustus voidaan myöntää senkin jälkeen, kun valtioneuvoston päätöksessä tarkoitettujen korvausten korvausajat ovat päättyneet, jos asiakas on edelleen pakolainen eikä hän ole menettänyt oikeuttaan maassa oleskeluun.

6.5.2. Paluumuuttajat

Paluumuuttajille annetun toimeentulotuen ja kotoutumistuen kustannukset korvataan kunnalle valtion varoista puolelta vuodelta asianomaisen henkilön ensimmäisen kotikunnan väestötietojärjestelmään merkitsemisestä. Lisäksi paluumuuttajalle voidaan myöntää eläkettä tai muuta sosiaaliturvaa korvaavaa toimeentulotukea silloin, kun hän maahantuloon liittyvän asemansa vuoksi ei voi saada eläkettä tai muuta sosiaaliturvaa. Eläkettä vastaavan toimeentulotuen kustannukset valtio korvaa kunnalle enintään viideltä vuodelta paluumuuttajan ensimmäisen kotikunnan väestötietojärjestelmään merkitsemisestä.

Korvausten piiriin kuuluu entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttanut henkilö,

- 1) jolle on myönnetty oleskelulupa ulkomaalaislain 18 a §:n mukaan suomalaisen syntyperän perusteella;
- 2) joka on ollut Suomen kansalainen tai jonka vanhemmista jompikumpi on ollut Suomen kansalainen;
- 3) joka on vapaaehtoisena palvellut Suomen sodissa vuosina 1939 – 1945; sekä
- 4) joka on edellä tarkoitetun henkilön aviopuoliso tai hänen huollettavanaan oleva alle 18-vuotias lapsi.

Aviopuoliso on rinnastetaan henkilö, jonka kanssa edellä tarkoitettu oleskeluluvan saanut henkilö elää jatkuvasti yhteisessä taloudessa avioliitonomaisissa olosuhteissa.

6.5.3. Turvapaikanhakijat

Turvapaikanhakijoiden toimeentulotuesta säädetään kotouttamislain 22 – 24 §:ssä ja kotouttamisasetuksen 5 ja 6 §:ssä. Toimeentulotukeen sovelletaan toimeentulotukilakia, ellei kotouttamislaissa tai sen nojalla ole säädetty toisin. Lisäksi noudatetaan työministeriön antamia ohjeita turvapaikanhakijoiden toimeentulotuesta sekä työ- ja opintotoiminnan järjestämisestä (06/99 TM). Keskeisimmät toimeentulotuen määriä koskevat poikkeukset ovat perusosan jakautuminen rahana maksettavaan osuuteen ja vastaanoton palveluihin, perusosan alentaminen työ- ja opintotoiminnasta kieltäytymisen perusteella sekä paluumatkakustannusten myöntäminen toimeentulotukena lähtömaahan palaamista varten. Lisäksi kotouttamislaissa on turvapaikanhakijoiden toimeentulotuen takaisinperintää ja muutoksenhakua koskevat erityissäännökset.

Turvapaikanhakijoiden toimeentulotuki rahoitetaan valtion varoista kokonaan valtioneuvoston päätöksen 14 §:n nojalla. Tuen myöntää ja maksaa vastaanottokeskus. Vastaanottokeskus hakee myös takaisinperintää myöntämänsä toimeentulotuen osalta.

Turvapaikanhakijoiden vastaanoton piiriin kuuluu Suomessa ulkomaalaislain 30 §:n perusteella turvapaikkaa hakenut henkilö kunnes hänelle on myönnetty oleskelupaikasta tai hänen maasta poistumisestaan koskeva asia on lainvoimaisella päätöksellä ratkaistu ja pantu täytäntöön. Lisäksi turvapaikanhakijoiden vastaanoton piiriin voi kuulua tilapäisen suojelun tarpeen perusteella vastaanotettu henkilö, jolla ei ole kotikuntaa Suomessa.

Vastaanottokeskus myöntää ja maksaa toimeentulotuen myös turvapaikanhakijalle, jolle on myönnetty oleskelulupa pakolaiseen rinnastettavalla perusteella (status A.3) ja joka odottaa kuntapaikkaa vastaanottokeskuksessa. Vastaanottokeskus myöntää ja maksaa toimeentulotuen siihen saakka, kunnes pakolainen on osoitettu kuntaan kotouttamislain 9 §:n mukaisesti. Pakolaisen kuntaan osoittamisesta päättää työvoima- ja elinkeinokeskus sovittuaan pakolaisen vastaanotosta asianomaisen kunnan kanssa.

Kunnat ovat vastaanottaneet oleskeluluvan saaneita turvapaikanhakijoita ja kuntaan osoitukset on tehty, mutta asunnon järjestäminen on vaikean asuntotilanteen vuoksi viivästynyt jopa useilla kuukausilla. Kunta myöntää ja maksaa toimeentulotuen, jos oleskeluluvan saanut turvapaikanhakija asuu yksityismajoituksessa kunnan alueella tai jos vastaanottokeskus sijaitsee kunnan alueella ja oleskeluluvan saanut turvapaikanhakija odottaa kunnan asuntoa vastaanottokeskuksessa. Kummassakin tapauksessa oleskeluluvan saaneen turvapaikanhakijan kotikunta on vastaanottosopimuksen tehnyt kunta, jonka velvollisuus myöntää toimeentulotukea alkaa turvapaikanhakijan väestötietojärjestelmään merkitsemisestä. Jos kuntaan vastaanotettu turvapaikanhakija odottaa kunnan asuntoa toisen kunnan alueella, voivat vastaanottokeskus ja asianomaisen henkilön vastaanottanut kunta sopia, että toimeentulotuen myöntää ja maksaa vastaanottokeskus, kunnes asianomaiselle henkilölle on saatu asunto kunnasta.

6.5.4. Pohjoismaisen sosiaalipalvelusopimuksen piiriin kuuluvat henkilöt

Uusi pohjoismainen sosiaalipalvelusopimus tuli voimaan 1.10.1996. Sopimus koskee kaikkia pohjoismaissa asuvia henkilöitä ja pohjoismaiden kansalaisia. Sopimusteksti on toimitettu kuntiin julkaisuna Pohjoismaisen sosiaalipalvelusopimuksen soveltamisohjeet (sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön määräyskokoelma 1996:24).

Sopimuksella on vaikutusta muun muassa toimeentulotukea saavan henkilön kotiin lähettämisen edellytyksiin. Jos toimeentulotuen myöntämiseen liittyy kysymys muuttoavustuksen myöntämisestä toiseen pohjoismaahan siirtymistä varten, on suositeltavaa pyrkiä yhdessä asiakkaan sekä vastaanottavan maan viranomaisten kanssa selvittämään asiakkaan toimeentuloedellytyksiä uudessa maassa.

7. EHKÄISEVÄ TOIMEENTULOTUKI

Huhtikuun alusta 2001 voimaan tulleiden, ehkäisevää toimeentulotukea koskevien lainmuutosten tavoitteena on tehostaa toimeentulotukijärjestelmää niin, että se voisi toimia nykyistä joustavammin taloudellisissa vaikeuksissa olevien ihmisten auttamiseksi ja syrjäytymisen torjumiseksi. Uudistuksella pyritään myös lisäämään ehkäisevän toimeentulotuen käyttöä osana suunnitelmallista sosiaalityötä.

Ehkäisevästä toimeentulosta säädetään toimeentulolain 1 §:n 2 momentissa sekä 13 §:ssä seuraavasti:

(1 §, 2 mom.) Ehkäisevän toimeentulotuen tarkoituksena on edistää henkilön ja perheen sosiaalista turvallisuutta ja omatoimista suoriutumista sekä ehkäistä syrjäytymistä ja pitkäaikaista riippuvuutta toimeentulotuesta (L 923/2000).

(13 § L 923/2000) Kunta myöntää päättämiensä perusteiden mukaan ehkäisevää toimeentulotukea 1 §:n 2 momentissa mainittujen tavoitteiden saavuttamiseksi.

Ehkäisevää toimeentulotukea voidaan myöntää muun muassa tuen saajan aktiivointia tukeviin toimenpiteisiin, asumisen turvaamiseksi, ylivelkaantumisesta tai taloudellisen tilanteen äkillisestä heikentymisestä aiheutuvien vaikeuksien lieventämiseksi sekä muihin tuen saajan omatoimista suoriutumista edistäviin tarkoituksiin.

Toimeentulotukilain 1 §:n 2 momenttia on muutettu siten, että se sääntelee aikaisempaa laajemmin ehkäisevän tuen käytön tavoitteita. Ehkäisevän toimeentulotuen tarkoituksena on henkilön ja perheen sosiaalisen turvallisuuden edistämisen lisäksi myös henkilön ja perheen omatoimisen suoriutumisen edistäminen sekä syrjäytymisen ja pitkäaikaisen toimeentulotukiriippuvuuden ehkäiseminen.

Ehkäisevän tuen myöntämisen perusteet säilyvät edelleen kuntien päätettävänä.

Toimeentulotukilain 13 §:n uudistetusta 1 momentista seuraa, että kuntien tulee varata riittävät määrärahat ehkäisevää toimeentulotukea varten. Valtion talousarviossa kuntien sosiaali- ja terveydenhuollon valtionosuuksia on lisätty sillä perusteella, että ehkäisevän toimeentulotuen käyttö kunnissa säädösmuutosten johdosta keskimäärin nelinkertaistuu. Käytännössä tämä merkitsee, että ehkäisevän toimeentulotuen osuus on 3,3 prosenttia varsinaisen toimeentulotuen menoista.

Toimeentulotukilain 13 §:n uudessa 2 momentissa säädetään esimerkinomaisesti niistä tarkoituksista, joihin ehkäisevää toimeentulotukea voidaan käyttää. Lainkohdan tarkoituksena on nostaa esiin joitakin elämäntilanteita, joissa ehkäisevää toimeentulotukea käyttämällä voidaan toteuttaa tuen käytölle toimeentulotukilain 1 §:n 2 momentissa asetettuja tavoitteita.

Ehkäisevän toimeentulotuen käyttöä ei kuitenkaan ole rajattu vain mainittuihin tarkoituksiin, vaan sitä tulee käyttää tarpeen mukaan. Ehkäisevän toimeentulotuen riittävän varhaisella ja suunnitelmallisella käytöllä voidaan puuttua henkilöä ja perhettä uhkaaviin riskeihin ja toimeentulo-ongelmiin. Jokaisessa yksittäistapauksessa tulisi harkita, millä tavoin henkilön sosiaalista suoriutumiskykyä juuri senhetkisessä tilanteessa edistetään niin, että myönteiset vaikutukset olisivat kestäviä. Tavoitteena on pyrkiä parantamaan asiakkaan kuntoutumista ja toimeentulomahdollisuuksia sekä hänen edellytyksiään itse kohentaa sosiaalisia ja taloudellisia olosuhteitaan.

Ehkäisevästä toimeentulotuesta tehdyn selvityksen (STM, Monisteita 1997:18) mukaan niissä kunnissa, joissa ehkäisevää tukea on käytetty, sitä on pidetty tuloksellisena. Useiden tukea saaneiden asiakkuus on päättynyt. Tuen avulla on edistetty sekä inhimillisyyttä että taloudellisuutta, ja se on ollut tarpeellinen ja tärkeä sosiaalityön väline.

Ehkäisevä tuki on koettu erityisen käyttökelpoiseksi akuuteissa kriiseissä. Sillä on tuettu perheitä, joita on kohdannut perheenjäsenen kuolema, vakava sairastuminen tai esimerkiksi rikoksen uhriksi joutuminen. Ehkäisevän tuen myöntämisellä vuokratien maksuun on voitu välttää häätö, sen seurauksena mahdollisesti tapahtuva perheen hajoaminen ja perheen tilanteen muuttuminen entistä kaoottisemmaksi ja samalla myös yhteiskunnalle entistä kalliimmaksi. Tukea on myönnetty henkilöille ja perheille, joiden toimeentulo on vaarantunut sellaisten menojen, esimerkiksi lainan lyhennysten vuoksi, joita ei voida toimeentulotukea myönnettäessä ottaa huomioon. Velkakierteen katkaisemisella henkilön tai perheen talous on voitu saada tasapainoon ja jatkuvan tuen tarve estettyä.

Ehkäisevä tuki on koettu myös hyvänä opiskelun ja työllistymisen turvaajana esimerkiksi itsenäistyvien nuorten tukemisessa sekä nuorten ja pitkäaikaistyöttömien aktivoimisessa ja työhön pääsyn parantamisessa. Tukea on voitu myöntää myös vanhusten asumiseen ja vammaiselle henkilölle silloin, kun hän ei ole ollut oikeutettu tukeen vammaispalvelulain nojalla, mutta ehkäisevä tuki on auttanut vammaista itsenäisessä selviytymisessä.

Ehkäisevä toimeentulotuki on riippumaton siitä, onko henkilö tai perhe oikeutettu toimeentulotukilain 1 §:n 1 momentin tarkoittamaan toimeentulotukeen eli ehkäisevää tukea voidaan myöntää myös tilanteissa, joissa henkilöllä tai perheellä ei toimeentulotukilaskelman perusteella ole oikeutta varsinaiseen toimeentulotukeen.

8. TOIMEENTULOTUEN TAKAISINPERINTÄ

Toimeentulotuen takaisinperinnästä säädetään toimeentulotukilain 4 luvussa. Lain 19 § sisältää takaisinperintää koskevan perussäännöksen, joka kuuluu seuraavasti:

Toimeentulotukea ei saa periä takaisin, ellei tässä luvussa toisin säädetä.

Takaisinperintä on mahdollista vain 20 §:ssä säädettyillä perusteilla. Lisäksi on otettava huomioon 21 §:ssä säädetty takaisinperinnän edellytykset ja esteet. Takaisinperinnän toteuttamistavoista säädetään lain 22 ja 23 §:ssä.

8.1. Takaisinperinnästä määrätään toimeentulotukea myönnettäessä

Toimeentulotukilain 20 §:n 1 momentissa säädettyillä perusteilla takaisinperintä tulee kysymykseen vain, jos siitä on määrätty jo tukea myönnettäessä. Säännös kuuluu seuraavasti:

Päättyessään toimeentulotuen myöntämisestä toimielin voi samalla määrätä, että toimeentulotuki tai osa siitä peritään takaisin:

- 1) tuen saajalta, jos hänellä on tuloja tai varoja tai oikeus elatusta turvaavaan etuuteen, mutta tulot, varat tai etuus eivät ole tukea myönnettäessä hänen määrättävinään tai hän ei muusta syystä voi niitä silloin käyttää;*
- 2) tuen saajalta, jos hän on tahallaan laiminlyönyt velvollisuuden pitää huolta omasta elatuksestaan;*
- 3) tuen saajalta, jos tuen myöntäminen on aiheutunut lakkoon osallistumisesta, kuitenkin vain lakkoon osallistuneelle itselleen myönnetyn tuen osalta; sekä*
- 4) tuen saajan elatusvelvolliselta, jos hän on tahallaan laiminlyönyt elatusvelvollisuutensa.*

Momentin 1 kohdassa mainittu peruste soveltuu ensinnäkin tilanteisiin, joissa toimeentulotukea myönnetään ennakkona odotettavissa olevaa etuutta vastaan, jolloin päätöksen takaisinperinnästä voi tehdä kunnan toimeentulotukiasioista vastaava toimielin. Takaisinperintä voi kohdistua odotettavissa olevaan etuuteen vain siltä osin, kuin sitä on maksettu samalta ajalta kuin toimeentulotukea. Tämä rajoitus ei koske muita takaisinperintätilan-

teita. Ennakkona maksetun tuen takaisinperintämenettelystä säädetään toimeentulotukilain 23 §:ssä, jota käsitellään tarkemmin kohdassa 8.3.

Momentin 1 kohdassa tarkoitettua varallisuutta voi olla esimerkiksi osuus jakamattomaan kuolinpesään, johon tuen saajalla on oikeus mutta joka ei ole hänen määrättävissään tukea myönnettäessä. Takaisinperinnästä voidaan 1 kohdan nojalla määrätä myös esimerkiksi silloin, kun tuen saaja omistaa kiinteää tai muuta omaisuutta, jonka realisointi ei ole voinut tapahtua niin nopeasti, että toimeentulotuen tarpeelta olisi välttytty. Takaisinperintätilanteet saattavat perustua esimerkiksi riidanalaiseen saatavaan tai elatusvelvollisen laiminlyöntiin, joka korjautuu myöhemmin. Kaikissa näissä tilanteissa takaisinperinnästä päättää hallinto-oikeus.

Momentin 2 kohdan nojalla toimeentulotuki tai osa siitä voidaan periä takaisin tuen saajalta, joka on tahallaan laiminlyönyt velvollisuuden pitää huolta omasta elatuksestaan. Toimeentulotuen tarkoitus on nimenomaan turvata toimeentulo tilanteissa, joissa sitä ei voi muusta lähteestä saada.

Momentin 3 kohdan mukaan toimeentulotuki voidaan periä lakkoon osallistuneelta tuen saajalta, jos tuen tarve on johtunut lakkoon osallistumisesta. Näissä tapauksissa tuki voidaan periä vain hänelle itselleen annetuilta osalta. Lakon aikana muille perheenjäsenille maksettua etuutta ei lakon johdosta voida periä takaisin ja lakkoon osallistuneeltakin voidaan periä vain se osa toimeentulotuesta, joka voidaan katsoa johtuvan lakkoon osallistumisesta.

Momentin 4 kohdan mukaan toimeentulotuki voidaan periä takaisin elatusvelvolliselta, jos hän on tahallaan laiminlyönyt elatusvelvollisuutensa. Tällöin toimeentulotuen saajana on ollut esimerkiksi elatusapuun oikeutettu, joka on saanut tuen siitä syystä, että hän ei ole saanut hänelle kuuluvaa elatusvelvollisen maksettavaksi kuuluvaa summaa.

Momentin 4 kohdan osalta on syytä huomata, että takaisinperintä voidaan kohdistaa vain sellaiseen henkilöön, jolla on muuhun lakiin perustuva yksityisoikeudellinen elatusvelvollisuus tuen saajaan nähden. Esimerkiksi täysi-ikäiselle opiskelijalle myönnettyä toimeentulotukea ei voida periä takaisin hänen vanhemmiltaan. Säännös rajoittaa myös mahdollisuutta periä takaisin toimeentulotukea aviopuolisolta, kun tuki on myönnetty toisen puolison lapselle.

Takaisinperinnästä määrätään samalla kun päätetään toimeentulotuen myöntämisestä. Määräys kirjataan toimeentulotuen myöntämispäätökseen. Päätöksestä tulee ilmetä, mistä tuloista tai varoista tuki on tarkoitus periä takaisin.

Toimeentulotuen myöntämispäätökseen kirjatulla takaisinperintämääräyksellä ei ole vielä sitovasti ratkaistu sitä, toteutuuko takaisinperintä myös käytännössä. Toimielin voi myös luopua takaisinperinnän toteuttamisesta, vaikka siitä olisi määrätty toimeentulotukea myönnettäessä.

8.2. Takaisinperinnästä päättäminen jälkikäteen joissakin tilanteissa

Toimeentulotukilain 20 §:n 2 momentin nojalla tuki voidaan periä takaisin myös tuen myöntämisen jälkeen tehtävällä hallinto-oikeuden päätöksellä. Säännös kuuluu seuraavasti:

Jos tuen myöntäminen on perustunut tahallaan annettuihin erehdyttäviin tietoihin tai 17 §:ssä säädetyn ilmoitusvelvollisuuden tahalliseen laiminlyöntiin, kunta voi periä tuen takaisin näiden tietojen antajalta tai ilmoitusvelvollisuuden laiminlyöneeltä siltä osin kuin tuen myöntäminen on perustunut tästä syystä virheellisiin tietoihin.

Näin voidaan menetellä silloin, kun viranomaista on erehdytetty tuen antamiseen. Tällöin perintä kohdistetaan erehdyttäviä tietoja antaneeseen. Tuki peritään takaisin vain siltä osin kuin tuen myöntäminen on perustunut erehdyttäviin tietoihin.

Tuki voidaan periä vastaavasti takaisin myös henkilöltä, joka on tahallisesti laiminlyönyt 17 §:n 2 momentin mukaisen velvollisuutensa ilmoittaa tuen myöntämiseen vaikuttavien olosuhteiden muutoksista.

8.3. Toimielin päättää ennakkona maksetun toimeentulotuen takaisinperinnästä

Toimeentulotukea myönnetään useissa tapauksissa ennakkona odotettavissa olevaa ensisijaista toimeentuloa turvaavaa korvausta tai saamista vastaan. Ennakkona maksetun toimeentulotuen toimielin voi periä takaisin ilman hallinto-oikeuden päätöstä. Tarkemmat säännökset takaisinperinnästä tällaisissa tapauksissa sisältyvät lain 23 §:ään, joka kuuluu seuraavasti:

Jos toimeentulotukea on myönnetty joko kokonaan tai osaksi ennakkona odotettavissa olevaa eläkettä, elatusapua, avustusta tai muuta jatkuvaa taikka kertakaikkista tuloa, korvausta tai saamista vastaan, toimielin voi periä ja nostaa sen estämättä, mitä muussa laissa säädetään, henkilölle tulevat edellä tarkoitetut tulot, korvaukset ja saamiset siltä ajalta, jolta tukea on annettu ennakkona, ja käyttää niitä ennakkona annetun tuen takaisinperintään. Toimielimen on suoritettava toimeentulotuen takaisinperintään käytettyjen varojen jälkeen jäljelle jäävät varat välittömästi tuen saajalle.

Jos toimielin on ilmoittanut 1 momentissa tarkoitetun tulon, korvauksen tai saamisen suorittajalle vähintään kaksi viikkoa ennen maksupäivää, että tuloa, korvausta tai saamista ei saa suorittaa tuen saajalle itselleen, suoritus voi tapahtua laillisin vaikutuksin vain toimielimelle.

Odotettavissa oleva etuus voi olla muunkin kuin viranomaisen maksama. Kyseessä voi olla jatkuva tai kertakaikkinen tulo, korvaus tai saaminen. Toimielin voi periä ja nostaa odotettavissa olevan etuuden ja käyttää sitä enakkona annetun toimeentulotuen takaisinperintään. Odotettavissa oleva etuus voidaan periä vain siltä osin kuin se kohdistuu samaan ajanjaksoon, jolta toimeentulotukea on maksettu ja jolta se on myös määrätty perittäväksi jo tukea myönnettäessä.

Perinnän toteuttamiseksi toimielin voi etuuden maksajaa sitovasti ilmoittaa tälle, että suoritus voi tapahtua laillisin vaikutuksin vain toimielimelle. Ilmoitus on tehtävä vähintään kaksi viikkoa ennen maksupäivää. Toimielimen pyynnöstä on käytävä ilmi se ajanjakso, jolta toimeentulotukea on myönnetty enakkona. Lisäksi pyynnöstä on ilmentävä enakkona myönnettävän toimeentulotuen markkamäärä.

Toimielin ei voi käyttää takaisinperintään enempää varoja kuin toimeentulotukena on myönnetty. Jäljelle jääneet varat on siirrettävä välittömästi tuen saajalle.

8.4. Takaisinperinnästä päättää muissa kuin toimeentulotukilain 23 §:n tarkoittamissa tilanteissa hallinto-oikeus

Toimielimen päätös voi velvoittaa sitovasti toimeentulotuen takaisinmaksuun vain silloin, kun tuki on maksettu enakkona ja samalla määrätty perittäväksi takaisin odotettavissa olevasta etuudesta toimeentulotukilain 23 §:n nojalla. Muissa tapauksissa korvausvelvollisuus syntyy hallinto-oikeuden päätöksellä.

Hakemus toimeentulotuen takaisinperimisestä on tehtävä hallinto-oikeudelle TOTUL:n 20 §:n 1 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa kolmen vuoden ja 20 §:n 2 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa viiden vuoden kuluessa siitä, kun tuki on maksettu. Jos toimeentulotuki on päätetty periä takaisin korvausvelvollisen varoista vasta hänen kuoltuaan, hakemus tuen perimisestä on pantava vireille vuoden kuluessa korvausvelvollisen kuolemasta (TOTUL 22 § 3 mom.).

Korvausvelvollista on kuultava ja hänelle on annettava mahdollisuus vapaaehtoisesti suorittaa takaisinperittävä määrä toimielimelle ennen kuin sitä koskeva hakemus toimitetaan hallinto-oikeudelle.

Hallinto-oikeudelle tehtävän hakemuksen tulee olla perusteltu. Siihen tulee liittää kysymyksessä olevat toimeentulotukipäätökset ja muut asiaan liittyvät selvitykset sekä selvitys korvausvelvollisen mahdollisuuksista suoritua korvausvelvollisuudesta (TOTUL 22 § 2 mom.).

8.5. Takaisinperintä ei saa vaarantaa toimeentuloa

Takaisinperintä ei saa vaarantaa korvausvelvollisen tai sellaisen henkilön toimeentuloa, josta hän pitää tai on velvollinen pitämään huolta (TOTUL 21 § 1 mom.). Siksi on toisinaan tarkoituksenmukaista luopua takaisinperinnästä silloinkin, kun siitä on määrätty toimeentulotukea myönnettäessä. Takaisinperinnän ei pidä aiheuttaa asiakkaalle uutta toimeentulotuen tarvetta eikä takaisinperintää saa kohdistaa vastaisiin toimeentulotukiin. Toimeentulotukihakemusta ei voida myöskään hylätä sillä perusteella, että aiemmin myönnetty toimeentulotuki voitaisiin periä takaisin.

Toimeentulotuen takaisinperinnän edellytyksenä on, että korvausvelvollisella on asiasta päätettäessä tai myöhemmin oikeus saada sellaisia tuloja tai varoja, joista korvaus voidaan periä (TOTUL 21 § 1 mom.).

Korvausvelvollisen vakinaista asuntoa, tarpeellista asuinirtaimistoa ja tarpeellisia työvälineitä ei voida hänen elinaikanaan pakkotoimin myydä tai muutoin käyttää toimeentulotuen takaisinperimiseen (TOTUL 21 § 2 mom.). Mainittu omaisuus jää perinnän ulkopuolelle korvausvelvollisen kuoltuakin, jos perintä vaarantaisi sellaisen henkilön toimeentuloa, josta hän on pitänyt tai olisi ollut velvollinen pitämään huolta (TOTUL 21 § 3 mom.).

Toimeentulotuen saaja oli tahallaan antanut erehdyttäviä tietoja tukea hakiessaan. Sosiaali- ja terveyslautakunta katsoi hakemuksessaan lääninoikeudelle, että harkittaessa tuen takaisin perimisen edellytyksiä oli otettava huomioon myös sellaiset päätöstä tehtäessä työttömänä olleen korvausvelvollisen tulot, joita hän tulisi aikanaan työhön päästessään saamaan. Lääninoikeus hylkäsi hakemuksen, koska lautakunta ei ollut esittänyt selvitystä siitä, että tuen saajalla oli käytettävissään varoja, joista liikaa myönnetty tuki voitaisiin periä takaisin vaarantamatta tuen saajan ja hänen lapsensa toimeentuloa. KHO pysytti lääninoikeuden päätöksen lopputuloksen katsoen, että korvausvelvollisen maksukykyä arvioitaessa ei voitu ottaa huomioon sellaisia tuloja tai varoja, jotka eivät olleet korvausvelvollisen käytettävissä tai joiden saamisesta ei ollut varmuutta. (KHO 9.6.1998 taltio 1092.)

9. MENETTELY TOIMEENTULOTUKIASIOISSA

9.1. Hallintomenettelyn yleiset vaatimukset

Toimeentulotuen myöntämismenettelyä tulee kehittää siten, että kaikki avun tarpeessa olevat asiakkaat saavat toimeentulotuen mahdollisimman joustavasti ja kohtuullisessa ajassa. Tarvittaessa toimeentulotukiasioiden käsittelyä sosiaalitoimistossa voidaan parantaa työnjakoa kehittämällä esimerkiksi lisäämällä toimistohenkilöstön osuutta asioiden

hoitamisessa. Tällöin tulee kuitenkin huolehtia henkilöstön riittävästä koulutuksesta toimeentulotukiasioiden osalta.

Menettelyssä tulee myös huolehtia asiakkaan oikeusturvan toteutumisesta. Keskeisimmät kaikissa toimeentulotukiasioissa noudatettavaa menettelyä koskevat säännökset sisältyvät lakiin sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (jäljempänä asiakaslaki) sekä hallintomenettelylakiin (598/1982, HMenL). Tässä luvussa menettelysäännöksiä tarkastellaan lähinnä toimeentulotuen myöntämismenettelyä silmällä pitäen.

Asiakkaan olosuhteet tulee huolellisesti selvittää ennen toimeentulotukipäätöksen tekemistä. Se lisää asiakkaan luottamusta päätösten oikeellisuuteen ja voi siten vähentää tarvetta muutoksenhakuun. Viranomaisen on huolehdittava asian selvittämisestä (HMenL 17 § 1 mom.). Asiakkaan on tarvittaessa esitettävä selvitystä vaatimuksensa perusteista. Muiden selvitysten hankkiminen kuuluu viranomaiselle. Viranomaisen on osoitettava asiakkaalle, mitä selvityksiä hakemuksen ja siihen liitettyjen asiakirjojen lisäksi vielä tarvitaan. Asiakasta on kuultava viranomaisen muualta saamien selvitysten johdosta, ellei kuuleminen ole esimerkiksi ilmeisen tarpeetonta (HMenL 15 §). Asian selvittämiseksi viranomaisella on mahdollisuus toimittaa katselmus tai kuulla todistajaa (HMenL 19 §).

9.2. Toimeentulotukiasiat on käsiteltävä viivytyksettä

Toimeentulotukiasioiden käsittelyssä on esiintynyt viiveitä, kun toimeentulotukiasiakkaiden määrä on 1990-luvulla voimakkaasti kasvanut, eikä toimeentulotukiasioita käsittelevien viranhaltijoiden määrää ole kunnissa lisätty riittävästi. Siirtyminen kirjallisten toimeentulotukihakemusten käyttöön on nopeuttanut hakemusten käsittelyä joillakin paikkakunnilla, mutta ei ole poistanut ongelmaa. Suurissa kaupungeissa toimeentulotukipäätöstä on saattanut joutua odottamaan kolmesta seitsemäänkin viikkoa. Muun muassa eduskunnan apulaisoikeusasiamies on toistuvasti puuttunut viiveisiin.

Toimeentulotukilain 14 §:ään on 1.4.2001 voimaan tulleella lainmuutoksella (923/2000) lisätty uusi 4 momentti, jonka mukaan toimeentulotukiasiat on käsiteltävä kunnassa viivytyksettä.

Lakiin ei ole kirjattu mitään aikarajaa viivytyksettömälle käsittelylle. Sosiaali- ja terveydenhuollon vuosien 2000 – 2003 tavoite- ja toimintaohjelman (TATO) eräänä tavoitteena on palvelujen saatavuuden varmistaminen (tavoite nro 7). Ohjelman toimenpidesuosituksen (32) mukaan kunnan tulee huolehtia toimeentulotukijärjestelmän hyvästä ja säännösten mukaisesta toiminnasta sekä varmistaa, että asiakkaan hakiessa toimeentulotukea asia otetaan käsiteltäväksi viimeistään viikon sisällä tuen tarpeen ilmoittamisesta. Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta on toimeentulotukilain 14 §:n uuden 4 momentin sisältäneen lakiesityksen johdosta antamassaan mietinnössä (StVM 23/2000 vp) todennut seuraavaa: ”Kun kyse on viimesijaisesta toimeentulon turvasta, valiokunta pitää tärkeänä, että TATO-ohjelmassa mainittuun tavoitteeseen päästään.”

Toimeentulotukijärjestelmän tavoitteena on, että kukaan ei jää vaille kiireellisesti tarvitsemaansa apua. Siksi sosiaalitoimistossa on syytä tarvittaessa järjestää päivystysluonteisia

vastaanottoaikoja avun tarpeessa olevia asiakkaita varten ja muutoinkin huolehtia siitä, että tuen hakija saa tarvitsemansa avun riittävän ajoissa. Ajanvarausta tehtäessä tulisi ohjata asiakasta jättämään kirjallinen hakemus, mikäli vastaanottoaikaa ei voida järjestää kohtuullisessa ajassa.

9.3. Toimeentulotukea haetaan kirjallisesti tai suullisesti

Hallintomenettelyssä saa käyttää asiamiestä ja avustajaa. Hakijan on kuitenkin tultava henkilökohtaisesti paikalle, jos se on tarpeen asian selvittämiseksi (HMenL 6 § 1 mom.).

Asia pannaan vireille kirjallisesti tai viranomaisen suostumuksella suullisesti (HMenL 7 § 1 mom.). Suullinen vireillepano on perusteltua toimeentulotukiasioissa, jos siten voidaan edistää käsittelyn joustavuutta ja nopeutta. Suullinen hakemus tehdään yleensä henkilökohtaisesti viranomaisen luona. Toimeentulotuen tarpeen selvittäminen ei välttämättä aina edellytä henkilökohtaista asiointia. Suullinen hakemus voidaan siten poikkeuksellisesti esittää myös puhelimitse. Tämä voi olla perusteltua esimerkiksi hakemusta uudistettaessa. Kirjallinen hakemus voidaan toimittaa viranomaiselle myös postitse.

Asiaa vireille pantaessa on käytävä ilmi hakijan vaatimus perusteineen (HMenL 7 § 2 mom.). Asiakasta tulisi ohjata selvittämään hakemuksessaan, mihin muihin kuin perusosaan kuuluviin menoihin toimeentulotukea mahdollisesti haetaan.

Viranomaisen tulee huolehtia siitä, että suullinen hakemus merkitään asiakirjaan (HMenL 20 §). Suullisen hakemuksen kirjaaminen on tärkeää, jotta ei syntyisi epäselvyyttä siitä, onko asiakkaan ollut tarkoitus hakea toimeentulotukea vai vain tiedustella sen myöntämisen edellytyksiä.

Toimeentulotuen hakemisen ja päätöksenteon nopeuttamiseksi olisi tarkoituksenmukaista, että hakemus tehdään lomakkeella, josta ilmenevät tuen suuruuteen vaikuttavat seikat ja johon myös päätös kirjataan.

Mikäli asia ei kuulu viranomaisen toimivaltaan, sen on pyrittävä selvittämään, mille viranomaiselle asia kuuluu ja selvissä tapauksissa huolehdittava asian siirtämisestä toimivaltaiselle viranomaiselle (HMenL 8 § 1 ja 2 mom.).

9.4. Asiakkaan tietojenanto- ja ilmoitusvelvollisuus

Asiakkaan tietojenanto- ja ilmoitusvelvollisuudesta säädetään toimeentulotukilain 17 §:ssä seuraavasti:

Toimeentulotuen hakijan, hänen perheenjäsenensä ja elatusvelvollisensa sekä tarvittaessa heidän huoltajansa ja holhoojansa on annettava toimielimelle kaikki tiedossaan olevat toimeentulotukeen vaikuttavat välttämättömät tiedot. Tietojen antamiseen sovelletaan

lisäksi vastaavasti mitä sosiaalihuoltolain 40 §:n 2—4 momentissa säädetään.

Toimeentulotuen saajan on välittömästi ilmoitettava toimielimelle 1 momentissa tarkoitetuissa tiedoissa tapahtuneista muutoksista.

Edellä 1 momentissa tarkoitettulle henkilölle on tarvittaessa varattava tilaisuus esittää selvitystä talouden erillisyydestä.

Pykälän 1 momentissa tarkoitettuja tietoja voivat olla mm. kuitit ja tositteet suoritetuista/suoritettavista maksuista, tulo- ja pankkitiliositteet, vuokrasopimus tai vastaavat tukea myönnettäessä tarvittavat asiakirjat.

Pykälän 3 momentti koskee toimeentulotukilain 3 §:n perheen määritelmään liittyviä selvityksiä yhdessä asuvien henkilöiden talouden erillisyydestä. Jos eri sukupuolta olevien henkilöiden oletetaan olevan avoliitossa, heille tulee antaa tarvittaessa mahdollisuus esittää selvitystä, onko kyseessä yhteistalous vai kaksi erillistä taloutta, millä on vaikutusta laskelman laatimiseen ja tuen määrään.

Käytännössä viranomaisen tulee jotenkin osoittaa yhteistaloudessa asuminen, mikäli se kiistetään. Ongelmallista on se, että esimerkiksi väestörekisterin tiedot voivat olla ristiriidassa muualta saatujen asumistietojen kanssa. Tarvittaessa asiaa voidaan pyrkiä selvittämään esimerkiksi kotikäynnin.

9.5. Kaikkiin hakemuksiin on annettava kirjallinen päätös

Kun toimeentulotukihakemus on pantu vireille, viranomaisella on velvollisuus käsitellä ja ratkaista asia. Hakijalla on oikeus saada hakemuksensa käsiteltäväksi, vaikka näyttäisi todennäköiseltä, että hakemukseen tulee kielteinen päätös. Päätös tehdään kirjallisesti silloinkin, kun hakemus on esitetty suullisesti viranomaisen suostumuksella. (Ks. asiakaslaki 6 §.)

Päätöksestä on käytävä selvästi ilmi, mihin asianosainen on oikeutettu tai velvoitettu taikka miten asia muuten on ratkaistu (HMenL 23 §). Päätöksessä tulee ottaa kantaa kaikkiin hakemuksessa esitettyihin vaatimuksiin.

Päätös on perusteltava ilmoittamalla sen perusteena olevat pääasialliset tosiseikat sekä säännökset ja määräykset (HMenL 24 § 1 mom.). Perusteleminen on tarpeen vain siltä osin kuin päätöksellä on osittain tai kokonaan hylätty jokin hakijan esittämistä vaatimuksista.

Viranhaltijapäätökseen on liitettävä ohjeet sen saattamiseksi lautakunnan käsiteltäväksi (SHL 45 § 2 mom.). Viranhaltijan päätökseen liitettävän muutoksenhakuosoituksen tulee olla selkeä ja siitä tulee tarkasti ilmetä päätöksen tiedoksiantotapa sekä miten muutoksenhaku-aika lasketaan.

9.6. Päätös on annettava tiedoksi

Päätös on annettava asianosaiselle tiedoksi (HMenL 25 §). Perhettä koskeva toimeentulotukipäätös tulisi antaa tiedoksi ensisijaisesti sille, joka on tukea hakenut. Päätöksen tiedoksi antaminen muullekin perheenjäsenelle on tarpeen esimerkiksi silloin, kun hänelle maksettava etuus on päätetty periä takaisin toimeentulotukilain 23 §:n nojalla. Muutoksenhaikuaika ei ala kulua, ellei päätöstä ole annettu tiedoksi.

Laki tiedoksiannosta hallintoasioissa sisältää tiedoksi antamista koskevat yleissäännökset. Päätös voidaan antaa tiedoksi ensinnäkin siten, että asiakirja luovutetaan asiakkaalle henkilökohtaisesti. Asiakkaalle on tällöin annettava joko erillinen tai päätökseen merkitty tiedoksiantotodistus, josta ilmenee, milloin ja kenelle asiakirja on luovutettu. (Ks. laki tiedoksiannosta hallintoasioissa 232/1966, 29 § ja asetus tiedoksiannosta hallintoasioissa 662/1966, 4 §)

Viranhaltijapäätöksen tiedoksiannosta on erityissäännös sosiaalihuoltolain 45 §:n 3 momentissa. Sen mukaan päätös voidaan antaa tiedoksi virkakirjeessä postitse. Tiedoksisaanin katsotaan tapahtuneen seitsemäntenä päivänä siitä, kun päätös asianomaisen ilmoittamalla osoitteella varustettuna on annettu postin kuljetettavaksi.

9.7. Toimeentulotuen asiakasta koskevien tietojen luovuttaminen, saanti ja salassapito

Joulukuun alussa 1999 voimaan tullut laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (julkisuuslaki, 621/1999) on julkisuus- ja salassapitosäännösten osalta yleislaki. Yleislakia täydentävät erityislait, kuten laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) sekä laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992).

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (myöh. asiakaslaki) tuli voimaan 1.1.2001. Lailla kumottiin muun muassa sosiaalihuoltolain tietojen saantia ja salassapitoa koskeneet 56 – 58 pykälät ja niihin viitannut toimeentulotukilain 25 §. Seuraavassa käsitellään joitakin asiakaslain kohtia, joilla on erityistä merkitystä toimeentulotuen myöntämisen kannalta. Asiakaslain soveltamisesta tullaan julkaisemaan erillinen opas.

9.7.1. Tietojen antaminen asiakkaalle tai hänen edustajalleen

Sosiaalihuollon asiakkaalle on selvitettävä hänen oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot ja niiden vaikutukset samoin kuin muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan. Selvitys on annettava siten, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen (asiakaslaki 5 §).

Asiakkaan oikeus saada tieto asianosaisena ja oikeus saada tieto asiakasta itseään koskevasta asiakirjasta määräytyy siten kuin julkisuuslain 3 luvussa (9 –12 §:t) säädetään (asiakaslaki 11.1 §).

Asiakkaalla on oikeus saada sosiaalihuollon toteuttajalta laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja hyvää kohtelua ilman syrjintää. Asiakasta on kohdeltava siten ettei hänen ihmisarvoaan loukata sekä että hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään kunnioitetaan. (Asiakaslaki 4 §.)

Asiakkaalla on oikeus saada tieto hänestä itsestään viranomaisten asiakirjaan sisältyvistä tiedoista julkisuuslain 11 §:ssä säädetyin rajoituksin (julkisuuslaki 12 §). Tämän mukaisesti asiakkaalla on lähtökohtaisesti oikeus saada tieto kaikista sellaisista sosiaalihuollon asiakirjoista, jotka koskevat häntä itseään. Tällaisia asiakirjoja ovat sosiaalihuollossa muun muassa asiakasta koskevat asiakaskertomukset, huolto- ja palvelusuunnitelmat, asiakasta koskevat päätökset ja niiden liiteasiakirjat sekä muilta viranomaisilta hankitut asiakasta koskevat lausunnot ja selvitykset.

Julkisuuslain 11 §:n 1 momentissa säädetään asianosaisen oikeudesta tiedonsaantiin. Pykälän 2 momentissa luetellaan perusteet, joiden nojalla viranomainen voi kieltäytyä antamasta asiakkaalle, hänen edustajalleen tai avustajalleen sellaisen tiedon, joka hänen muutoin asianosaisasemansa vuoksi tulisi saada.

Asiakkaan oikeudesta tarkastaa häntä itseään koskevat sosiaalihuollon henkilökisteriin talletetut tiedot säädetään henkilötietolaissa (523/1999). Henkilötietolain 26 §:n mukaan jokaisella on oikeus saada tietää, mitä häntä koskevia tietoja henkilökisteriin on talletettu. Lain 27 §:ssä säädetään tarkastusoikeuden rajoituksista, 28 §:ssä tarkastusoikeuden toteuttamisesta ja lain 29 §:ssä säädetään tiedon korjaamisesta.

Asiakas ja hänen laillinen edustajansa on velvollinen antamaan ne tiedot, joita tarvitaan asiakkaan sosiaalihuollon järjestämisessä ja toteuttamisessa (asiakaslaki 12 §). Vastaava säännös on toimeentulotukilain 17 §:ssä. Asiakkaalle on annettava tieto siitä, mistä muualta ja mitä häntä koskevia tietoja voidaan suostumuksesta riippumatta hankkia. Asiakkaalle on varattava tilaisuus tutustua muualta hankittuihin tietoihin samoin kuin tilaisuus antaa asiassa tarpeellista selvitystä. Ennen kuin asiakas antaa tietoja, hänellä on oikeus saada tietää, miksi hänen antamia tietoja tarvitaan, mihin tarkoitukseen niitä käytetään, mihin niitä säännönmukaisesti luovutetaan sekä mihin henkilökisteriin tiedot talletetaan (13 §).

Asiakaslain 13 §:ssä säännellyn yleisen informaatiovelvollisuuden lisäksi asiakaslakiin sisältyy lisäksi nimenomaisia säännöksiä, jotka edellyttävät asiakkaan informointia (esim. asiakaslain 12 ja 20 §).

9.7.2. Asiakirjasalaisuus

Sosiaalihuollon asiakirjat, jotka sisältävät tietoja sosiaalihuollon asiakkaasta tai muusta yksityisestä henkilöstä, ovat salassa pidettäviä. Salassa pidettävää asiakirjaa tai sen kopiota tai tulostetta siitä ei saa näyttää eikä luovuttaa sivulliselle eikä antaa sitä teknisen käyt-

töyhteyden avulla tai muulla tavalla sivullisen nähtäväksi tai käytettäväksi. (Asiakaslaki 14 § 1 ja 2 momentti.)

9.7.3. Suostumus tietojen antamiseen

Salassa pidettävästä asiakirjasta saa antaa tietoja asiakkaan nimenomaisella suostumuksella tai niin kuin laissa erikseen säädetään. Nimenomaisella suostumuksella tarkoitetaan käytännössä kirjallista suostumusta. Mikäli asiakkaalla ei ole edellytyksiä arvioida annettavan suostumuksen merkitystä tietoja saa antaa hänen laillisen edustajansa suostumuksella. Tietoja ei kuitenkaan saa antaa alaikäisen asiakkaan laillisen edustajan suostumuksella, jos edustajalla ei itsellään ole oikeutta tiedon saantiin asiakaslain 11 §:n 3 momentin tarkoitusta syystä. (Asiakaslaki 16 §.) Alaikäinen voi ottaen huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa sekä asian laatu painavasta syytä kieltää antamasta itseään koskevien tietojen antaminen lailliselle edustajalleen, jollei se ole selvästi alaikäisen edun vastaista (asiakaslain 11 §:n 3 momentti).

9.7.4. Salassapito ja salassa pidettävien tietojen luovuttaminen

Sosiaalihuollon asiakaslain 3 luvussa säädetään salassapidosta, vaitiolovelvollisuudesta ja salassa pidettävien tietojen luovuttamisesta.

Pääsäännön mukaan salassa pidettävästä asiakirjasta saa antaa tietoja vain asiakkaan nimenomaisella suostumuksella tai niin kuin laissa erikseen säädetään (asiakaslaki 16 §).

Salassa pidettäviä tietoja voidaan kuitenkin joutua luovuttamaan, vaikka suostumusta ei olisi saatavissa tai vaikka asiakas tai laillinen edustaja nimenomaan kieltäisi luovuttamisen. Asiakaslain 17 ja 18 §:ssä on tarkemmin määritelty niitä tilanteita, joissa sosiaalihuollon järjestäjillä ja toteuttajilla on oikeus luovuttaa salassa pidettäviä tietoja.

Sosiaalihuollon asiakaslakiin on sisällytetty julkisuuslakiin nähden ensisijaiset säännökset sosiaalihuollon järjestäjien ja toteuttajien vaitiolovelvollisuudesta ja hyväksikäyttökiellosta, asiakirjojen salassapitovelvoitteista sekä oikeudesta saada ja luovuttaa salassa pidettäviä tietoja. Lähtökohta sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisten asiakastyössä on salassapito, ei julkisuus, kuten viranomaistoiminnassa yleisesti. Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasta ja potilasta koskevat, arkaluonteisia tietoja sisältävät asiakirjat, jotka muodostavat henkilötietolaissa tarkoitettun henkilökisterin, ovat kokonaan salassa pidettäviä – jo tieto asiakkuudesta on salassa pidettävä.

9.7.5. Vaitiolovelvollisuus ja hyväksikäyttökielto

Asiakaslain 15 § vastaa julkisuuslain 23 §:ää. Vaitiolovelvollisuus ja asiakirjasalaisuus liittyvät olennaisella tavalla toisiinsa. Vaitiolovelvollisuus on asiakirjasalaisuutta laajempi

sen vuoksi, että vaitiolovelvollisuus koskee myös tallettamattomia tietoja. 15 §:n 1 momentin mukaan sosiaalihuollon järjestäjällä tai tuottajalla tai niiden palveluksessa olevalla tai luottamustehtäviä hoitavalla on vaitiolovelvollisuus. Vaitiolovelvollisten piiriin kuuluvat 15 §:n 2 momentin mukaan myös muun muassa harjoittelijat, siviilipalvelusmiehet ja vapaaehtoistyötä tekevät. Myöskään asiakas, hänen edustajansa tai avustajansa ei saa ilmaista sivullisille asiakkuuden perusteella saatuja salassa pidettäviä tietoja, jotka koskevat muita kuin asiakasta itseään. Vaitiolovelvollisuuden piiriin kuuluvaa tietoa ei saa paljastaa senkään jälkeen kun toiminta sosiaalihuollon järjestäjän tai toteuttajan palveluksessa tai tehtävän hoitaminen niiden lukuun on päättynyt.

Hyväksikäyttökiellosta on säädetty 15 §:n 3 momentissa. Salassa pidettäviä tietoja ei saa käyttää omaksi taikka toisen hyödyksi tai toisen vahingoksi.

9.7.6. Salassa pidettävien tietojen antaminen asiakkaan hoidon ja huollon turvaamiseksi

Pääsääntö salassa pidettävien tietojen antamisen osalta on asiakaslain 16 §:ssä eli asiakkaan nimenomaisella suostumuksella voidaan tietoja antaa. Jos suostumusta ei voida saada taikka jos asiakas tai hänen laillinen edustajansa nimenomaan kieltää tiedon antamisen, asiakaslain 17 §:n mukaisissa tilanteissa ja pykälässä mainituilla edellytyksillä salassa pidettävien tietojen antaminen on kuitenkin mahdollista asiakkaan hoidon ja huollon turvaamiseksi.

Asiakaslain 17 §:n 1 momentin mukaan sosiaalihuollon järjestäjä ja toteuttaja saa antaa asiakirjasta salassapitovelvollisuuden estämättä tietoja, jotka ovat välttämättömiä asiakkaan hoidon, huollon tai koulutuksen tarpeen selvittämiseksi, järjestämiseksi tai toteuttamiseksi taikka toimeentulon edellytysten turvaamiseksi säännöksessä tarkemmin määritellyin lisäedellytyksin. Pykälän 2 momentissa säädetään siitä, kenelle tietoja voidaan antaa.

Pykälän 4 momentissa on sosiaalihuollon viranomaisten toimesta tapahtuvaa tietojen luovuttamista koskeva erityissäännös. Tietoja saa antaa asiakkaan lailliselle edustajalle taikka muulle henkilölle tai yhteisölle, jolle tiedon antaminen on välttämätöntä asiakkaan tahdon tai sosiaalihuollon tarpeen selvittämiseksi taikka sosiaalihuollon toimenpiteen toteuttamiseksi. Tällaisissa tilanteissa sosiaalihuollon henkilöstön tulisi korostaa vaitiolovelvollisuuden merkitystä niille tahoille, joille tietoja luovutetaan. Esimerkkinä tällaisista tilanteista voidaan mainita sosiaalihuoltolain 41 §:n tarkoittamat tilanteet. Kun sosiaaliviranomaisen on päästävä henkilön asuntoon voidakseen selvittää hänen huollon tarpeensa, sosiaaliviranomainen voi joutua antamaan jonkin verran henkilön salassa pidettäviä tietoja esimerkiksi talonmiehelle tai isännöitsijälle.

9.7.7. Salassa pidettävien tietojen antaminen asiakkaan suostumuksesta riippumatta eräissä muissa tilanteissa

Asiakaslain 18 §:ssä säädetään eräistä muista tilanteista, joissa salassa pidettäviä tietoja voidaan antaa asiakkaan suostumuksesta riippumatta. Ensimmäinen momentti käsittelee tilanteita, joissa sosiaalihuollon viranomaiselle on laissa säädetty oikeus tai velvollisuus panna asia vireille taikka osallistua vireillä olevan asian käsittelyyn tai toimeenpanoon. Lisäksi tiedon salassa pidettävästä asiakirjasta saa antaa sosiaalietuuksia käsittelevälle viranomaiselle tai laitokselle etuutta koskevan väärinkäytöksen selvittämiseksi, jos väärinkäytöstä on perusteltua syytä epäillä.

Toisessa momentissa on kyse pyynnöstä tapahtuvasta salassa pidettävien tietojen luovuttamisvelvollisuudesta poliisille, syyttäväviranomaiselle ja tuomioistuimelle. Tällöin on kysymys vakavan rikoksen selvittämisestä. Rikoslain 15 luvun 10 §:ssä säädetään hankkeilla olevan törkeän rikoksen ilmoitusvelvollisuudesta, jonka piiriin kuluvat rikosnimikkeet on lueteltu kyseissä pykälässä.

Kolmannessa momentissa säädetään mahdollisuudesta salassa pidettävien tietojen luovuttamiseen oma-aloitteisestikin, silloin kun epäillään 2 momentissa tarkoitettua rikosta taikka silloin kun epäillään jonkun syyllistyneen mainittua vähäisempään rikokseen, jos sosiaalihuollon järjestäjä ja toteuttaja arvioi sen olevan välttämätöntä lapsen edun taikka erittäin tärkeän yleisen tai yksityisen edun vuoksi.

Pykälän 4 momentin mukaan sosiaalihuollon viranomaisen saa edellä mainittujen tapaus-ten lisäksi antaa tiedon salassa pidettävästä asiakirjasta, jos se on välttämätöntä tarkistettaessa sosiaalihuollon viranomaiselle laissa säädetyn tehtävän hoitamiseksi olennaisen tärkeää tietoa tilanteissa, joissa viranomaisella itsellään on oikeus saada tieto.

9.7.8. Velvollisuus antaa sosiaalihuollon viranomaiselle salassa pidettäviä tietoja

Valtion ja kunnan viranomaisen sekä muu julkisoikeudellinen yhteisö, kansaneläkelaitos, eläketurvakeskus, eläkesäätiö ja muu eläkelaitos, vakuutuslaitos, koulutuksen järjestäjä, sosiaalipalvelun tuottaja, terveyden- ja sairaanhoitotoimintaa harjoittava yhteisö tai toimintayksikkö sekä terveydenhuollon ammattihenkilö ovat velvollisia antamaan sosiaalihuollon viranomaiselle sen pyynnöstä maksutta ja salassapitosäännösten estämättä hallussaan olevat sosiaalihuollon asiakassuhteeseen olennaisesti vaikuttavat tiedot ja selvitykset, jotka viranomaiselle laissa säädetyn tehtävän vuoksi ovat välttämättömiä asiakkaan sosiaalihuollon tarpeen selvittämiseksi, sosiaalihuollon järjestämiseksi ja siihen liittyvien toimenpiteiden toteuttamiseksi sekä viranomaiselle annettujen tietojen tarkistamista varten (asiakaslaki 20 §:n 1 momentti).

Asiakaslain 20 §:n 2 momentin mukaan edellä mainittu velvollisuus koskee myös rahalaitosta, jos sosiaalihuollon viranomaisen ei saa riittäviä tietoja ja selvityksiä edellä mainituilta tahoilta ja jos on perusteltua syytä epäillä asiakkaan tai hänen laillisen edustajansa

antamien tietojen riittävyttä tai luotettavuutta. Pyyntö tulee tehdä kirjallisena rahalaitokselle ja pyynnön esittämistä koskevan päätöksen on oikeutettu tekemään sosiaalihuoltolain 6 §:ssä tarkoitetun toimielimen määräämä sosiaalihuollon viranhaltija. Ennen kuin pyyntö tehdään rahalaitokselle, on asiakkaalle annettava siitä tieto.

Asiakaslain 20 §:n 2 momentissa tarkoitettu keino selvittää tietojen luotettavuus ja varmistaa niiden riittävyys, ei saa tulla rutiininluonteiseksi toimenpiteeksi vaan se on nimenomaan poikkeuksellinen toimi. Asiakkaalle 12 §:ssä säädetty tietojenantovelvollisuus on tietojen hankinnan pääsääntöinen muoto.

9.8. Sosiaalihuollon viranomaisen oikeus saada virka-apua

Sosiaalihuollon viranomaisella on asiakaslain 22 §:n nojalla oikeus saada laissa säädettyjen tehtäviensä suorittamiseksi tarpeellista virka-apua muilta viranomaisilta. Virka-avun antajan tulee salassapitovelvollisuuden estämättä ilmaista sosiaalihuollon viranomaiselle virka-aputehtävän edellyttämät tiedot.

10. MUUTOKSENHAKU

Toimeentulotukilain 24 §:n mukaan muutoksenhausta toimeentulotukiasioissa säädetään sosiaalihuoltolain 7 luvussa.

Viranhaltijapäätökseen tyytymättömällä on oikeus saada päätös toimielimen käsiteltäväksi, jos hän 14 päivän kuluessa päätöksestä tiedon saatuaan sitä vaatii (SHL 45 § 2 mom.). Oikaisupyyntö voidaan tehdä kirjallisesti tai viranomaisen suostumuksella suullisesti, jolloin viranomaisen tulee merkitä se asiakirjaan (sosiaalihuoltoasetuksen 16 § 1 mom. ja HMenL 7 § 1 mom. ja 20 §).

Toimielimen on käsiteltävä asia kiireellisenä (sosiaalihuoltoasetus 16 § 2 mom.). Toimielimen tulee asiaa käsitellessään noudattaa edellä mainittuja hallintomenettelylain säännöksiä asian selvittämisestä, päätöksestä ja päätöksen perustelemisesta. Toimielimen päätös annetaan pääsääntöisesti tiedoksi postitse saantitodistusmenettelyä käyttäen (laki tiedoksiannosta hallintoasioissa 8 §). Päätökseen on liitettävä valitusosoitus (hallintolainkäyttölaki 586/1996, 14 § 1 mom.). Valitusosoituksen tulee olla selkeä ja siinä tulee mainita valitusviranomaisen, viranomaisen, jolle valituskirjelmä on toimitettava sekä valitusaika ja miten se lasketaan. Lisäksi valitusosoituksessa on selostettava säännökset valituskirjelmän sisällöstä ja liitteistä sekä valituksen perille toimittamisesta (hallintolainkäyttölaki 14 § 2 ja 3 mom., 23 §, 24 §, 25 § ja 26 §).

Oikaisuvaatimuksen käsitteleminen sosiaalilautakunnassa oli hallintomenettelyä. Vs. sosiaalijohtaja ei ollut hallintomenettelylain 10 §:n 1 momentin 6 kohdassa tarkoitettulla tavalla esteellinen toimimaan sosiaalilautakunnan sihteerinä sillä perusteella, että hän oli

ratkaissut lautakunnan alaisena viranhaltijana asian. Hallinto-oikeuden ei olisi tullut kumota sosiaalilautakunnan päätöstä.
(KHO 1.3.2001, taltio 344.)

Toimielimen päätökseen haetaan muutosta valittamalla hallinto-oikeuteen 30 päivän kuluessa päätöksen tiedoksi saamisesta. Valitus voidaan antaa sanottuna aikana myös toimielimelle, jonka tulee oman lausuntonsa ohella toimittaa se hallinto-oikeudelle (SHL 46 § 1 mom.).

Hallinto-oikeuden päätökseen, joka koskee toimeentulotuen antamista tai määrää voi hakea muutosta valittamalla korkeimmasta hallinto-oikeudesta, jos korkein hallinto-oikeus myöntää valitusluvan (SHL 49 § 2 mom.). Toimeentulotuen takaisinperimistä koskevasta hallinto-oikeuden päätöksestä voi valittaa korkeimpaan hallinto-oikeuteen ilman valituslupamenettelyä.

Hallintolainkäyttölaissa (586/1996) säädetään mahdollisuudesta hakea hallintoasiassa tehtyyn lainvoiman saaneeseen päätökseen muutosta ylimääräisillä muutoksenhakukeinoilla, joita ovat kantelu, menetety määräajan palauttaminen ja purku.

11. TOIMEENTULOTUESTA TIEDOTTAMINEN

Sosiaalihuoltoon kuuluvana velvollisuutena kunnan on huolehdittava sosiaalihuoltoa ja muuta sosiaaliturvaa koskevan tiedotustoiminnan järjestämisestä (SHL 13 §). Eduskunnan sosiaali- ja terveystieteiden valiokunta korostaa valiokuntamietinnössään, että toimeentulotuen saamisen edellytyksistä ja tuen sisällöstä tulee tiedottaa siten, että tuen tarpeessa olevat osaavat käyttää oikeuttaan tuen saamiseen. Toimeentulotuesta kertovaa aineistoa tulisi valiokunnan mielestä olla kunnassa riittävästi saatavilla sosiaalitoimistoissa ja muissa yleisissä asiointipaikoissa. Tarvittaessa kunnat voivat laatia yhteistyössä muiden kuntien kanssa toimeentulotukea koskevia esitteitä.

12. KUNTIEN OHJEET TOIMEENTULOTUESTA

Kunnilla on edelleenkin mahdollisuus antaa omia soveltamisohjeita toimeentulotuesta. Näiden ohjeiden osalta tulee kuitenkin ottaa huomioon, että ne eivät saa rajoittaa viranhaltijoin harkintaa päätettäessä perheen tai yksilön oikeudesta toimeentulotukeen tai muutoinkaan olla ristiriidassa lainsäädännön kanssa. Ohjeiden tarkoituksena on siten lähinnä korostaa yhdenvertaisuusperiaatteen toteutumista kunnassa. Ohjeilla ei voida sivuuttaa lain säännöksiä.

13. LISÄTIEDOT

Lisätietoja antavat tarvittaessa lääninhallitusten sosiaali- ja terveysasioista vastaavat yksiköt sekä sosiaali- ja terveysministeriön sosiaali- ja terveysterveyspalveluosasto, puhelin 09 - 1601.

Laki

toimeentulotuesta

30.12.1997/1412 (HE 217/1997)

Laki 22.9.2000/815 – HE:137/1999; laki 3.11.2000/923 – HE:134/2000

Laki 2.3.2001/191 – HE:184/2000 (tulee voimaan 1.9.2001)

1 luku

Yleiset säännökset

1 §

Toimeentulotuen tarkoitus

Toimeentulotuki on sosiaalihuoltoon kuuluva viimesijainen taloudellinen tuki, jonka tarkoituksena on turvata henkilön ja perheen toimeentulo ja edistää itsenäistä selviytymistä. Toimeentulotuen avulla turvataan henkilön ja perheen ihmisarvoisen elämän kannalta vähintään välttämätön toimeentulo.

Ehkäisevän toimeentulotuen tarkoituksena on edistää henkilön ja perheen sosiaalista turvallisuutta ja omatoimista suoriutumista sekä ehkäistä syrjäytymistä ja pitkäaikaista riippuvuutta toimeentulotuesta. (923/2000; voimaantulo 1.4.2001)

Lailla 2.3.2001/191, joka tulee voimaan 1.9.2001, on 1 §:ään lisätty uusi 3 mom. seuraavasti:

Matkakorvauksen tarkoituksena on tukea henkilön osallistumista kuntouttavaan työtoimintaan.

2 §

Oikeus toimeentulotukeen

Jokaisella on oikeus saada toimeentulotukea, jos hän on tuen tarpeessa eikä voi saada toimeentuloa ansiotyöllään, yrittäjätoiminnallaan, toimeentuloa turvaavien muiden etuuksien avulla, muista tuloistaan tai varoistaan, häneen nähden elatusvelvollisen

henkilön huolenpidolla tai muulla tavalla.

Jokaisella on velvollisuus kykynsä mukaan pitää huolta itsestään ja omasta elatuksestaan sekä, siinä laajuudessa kuin avioliittolaissa (234/1929), lapsen elatuksesta annetussa laissa (704/1975) ja muussa laissa säädetään, puolisonsa sekä alaikäisten lastensa ja otto-lastensa elatuksesta.

Lailla 2.3.2001/191, joka tulee voimaan 1.9.2001, on lakiin lisätty uusi 2 a § seuraavasti:

2 a §

Velvollisuus ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi

Toimeentulotukea hakeva 17–64-vuotias henkilö on velvollinen ilmoittautumaan työttömänä työnhakijana työvoimatoimistoon, ellei hän:

- 1) ole työssä palkansaajana tai yrittäjänä;
- 2) opiskele päätoimisesti;
- 3) ole työttömyysturvalain (602/1984) 5 §:n 1 momentin 4–7, 9 tai 12 kohdassa tarkoitettu henkilö;
- 4) ole laitoshoidon tai lääkärin toteaman sairauden vuoksi esteellinen vastaanottamaan työtä; tai
- 5) ole muun edellä mainittuihin verrattavan hyväksyttävän syyn vuoksi esteellinen vastaanottamaan työtä.

Jos toimeentulotuen hakija ei ilmoittaudu työvoimatoimistoon työnhakijaksi, toimeentulotuen perusosan suuruutta voidaan alentaa hänen osaltaan siten kuin tämän lain 10 §:ssä säädetään.

3 §

Perhe

Tässä laissa tarkoitetaan perheellä yhteis-

taloudessa asuvia vanhempia, vanhemman alaikäistä lasta ja ottolasta, aviopuolisoita sekä miestä ja naista, jotka elävät avioliitonomaisissa olosuhteissa.

Toimeentulotukea myönnettäessä kaikkia perheenjäseniä pidetään toimeentulotuen saajina tuen maksamispäivästä lukien. Toimeentulotuen katsotaan jakautuvan sen saajien kesken kullekin yhtä suurena osuutena, jolleivät olosuhteet muuta osoita.

4 §

Toimeenpano

Tämän lain mukaisia tehtäviä hoitaa kunnassa sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:ssä tarkoitettu kunnan määräämä monijäseninen toimielin (*toimielin*).

5 §

Valtionosuus

Tämän lain nojalla kunnan järjestämään toimintaan sovelletaan sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionosuudesta annettua lakia (733/1992), jollei lailla toisin säädetä.

2 luku

Toimeentulotuen rakenne ja suuruus

6 §

Toimeentulotuen määräytyminen

Toimeentulotuen määrä on tämän lain mukaan määriteltyjen menojen sekä käytettävissä olevien tulojen ja varojen erotus.

7 §

Huomioon otettavat menot

Toimeentulotukea myönnettäessä otetaan huomioon perusosalla katettavat menot (*perusosa*) ja tarpeellisen suuruusina huomioon

otettavat menot (*lisäosa*).

Perusosalla katettaviin menoihin kuuluvat ravintomenot, vaatemenot, vähäiset terveydenhuoltomenot sekä henkilökohtaisesta ja kodin puhtaudesta, paikallisliikenteen käytöstä, sanomalehden tilauksesta, televisioluvasta, puhelimen käytöstä ja harrastus- ja virkistystoiminnasta aiheutuvat menot sekä vastaavat henkilön ja perheen jokapäiväiseen toimeentuloon kuuluvat menot. Lisäksi perusosaan sisältyy seitsemän prosenttia tarpeellisen suuruudesta asumistukilain (408/1975) 6 §:ssä tarkoitettujen asumismenojen määrästä.

Lisäosalla katetaan tarpeen mukaan muut kuin perusosaan sisältyvät asumis- ja terveydenhuoltomenot ja muut henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvat menot siten kuin asetuksella tarkemmin säädetään.

8 §

Eräiden menojen vähentäminen

Menoja ei oteta huomioon toimeentulotueen oikeuttavina siltä osin kuin ne korvataan tai niitä vastaava etuus saadaan muulla perusteella.

9 §

Perusosan suuruus

Toimeentulotuen perusosa kuukautta kohti on:

1) yksin asuvalla henkilöllä ja yksinhuoltajalla kansaneläkelaisissa (347/1956) tarkoitettussa ensimmäisessä kuntaryhmässä 2021 markkaa ja toisessa kuntaryhmässä 1 934 markkaa;

2) muulla kuin 1 kohdassa tarkoitettulla 18 vuotta täyttäneellä henkilöllä 85 prosenttia 1 kohdassa tarkoitettusta perusosasta, jollei 3 kohdasta muuta johdu;

3) vanhempansa luona asuvalla 18 vuotta täyttäneellä henkilöllä 73 prosenttia 1 kohdassa tarkoitettusta perusosasta;

4) 10–17-vuotiaalla lapsella 70 prosenttia 1 kohdassa tarkoitettusta perusosasta; sekä

5) alle 10-vuotiaalla lapsella 63 prosenttia 1 kohdassa tarkoitettusta perusosasta.

Edellä 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettu perusosa kuuluu myös vanhemmalle, joka asuu yhdessä 18 vuotta täyttäneen lapsensa kanssa eikä ole avioliitossa tai elä tämän lain 3 §:n 1 momentin mukaisissa avioliitonomaisissa olosuhteissa.

Jos perheeseen kuuluu useampia 1 momentin 4 ja 5 kohdassa tarkoitettuja lapsia, perusosa on toisesta lapsesta viisi prosenttiyksikköä ja kolmannesta ja kustakin seuraavasta lapsesta kymmenen prosenttiyksikköä alempi kuin 1 momentissa säädetään.

Perusosan indeksitarkistuksesta säädetään asetuksella.

10 §

Alennettu perusosa

Jos henkilön toimeentulotuen tarve aiheutuu siitä, että hän on ilman perusteltua syytä kieltäytynyt yksilöidysti ja todistetusti tarjotusta työstä tai sellaisesta työvoimapolitiisesta toimenpiteestä, joka kohtuullisen pitkän ajan turvaisi hänen toimeentulonsa tai jos hän on laiminlyönnillään aiheuttanut sen, ettei työtä tai työvoimapolitiista toimenpidettä ole voitu tarjota hänelle, perusosan suuruutta voidaan alentaa hänen osaltaan enintään 20 prosenttia.

Lailla 2.3.2001/191, joka tulee voimaan 1.9.2001, on 10 §:n 1 mom. muutettu kuulumaan seuraavasti:

Jos henkilön toimeentulotuen tarve aiheutuu siitä, että hän on ilman perusteltua syytä kieltäytynyt yksilöidysti ja todistetusti tarjotusta työstä tai sellaisesta työvoimapolitiisesta toimenpiteestä, joka kohtuullisen pitkän ajan turvaisi hänen toimeentulonsa tai jos hän on laiminlyönnillään aiheuttanut sen, ettei työtä tai työvoimapolitiista toimenpidettä ole voitu tarjota hänelle, perusosan suuruutta voidaan alentaa hänen osaltaan enintään 20 prosenttia. Vastaavasti voidaan menetellä, jos henkilö, johon sovelletaan kuntouttavasta työtoiminnasta annettua lakia (189/2001), toimii mainitun lain 10 §:n 3 momentissa tai 19 §:n 2 momentissa tarkoitettulla tavalla.

Perusosan alentamisen yhteydessä on aina laadittava, mikäli mahdollista yhdessä toimeentulotuen hakijan ja tarvittaessa yhteistyössä työvoimaviranomaisten ja muiden vi-

ranomaisten kanssa suunnitelma toiminnasta asiakkaan itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi.

Jos henkilö on toistuvasti kieltäytynyt ilman perusteltua syytä 1 momentissa tarkoitettua työstä tai toistuvalla laiminlyönnillään aiheuttanut sen, ettei tällaista työtä ole voitu hänelle tarjota, hänen osaltaan voidaan perusosan suuruutta alentaa 1 momentissa säädettyä enemmän ja yhteensä enintään 40 prosenttia. Samoin voidaan tehdä, jos henkilö sen jälkeen, kun hänen toimeentulotuen perusosaansa on alennettu 1 momentissa tarkoitettulla tavalla, kieltäytyy ilman perusteltua syytä työvoimapolitiisesta toimenpiteestä tai jos hän toiminnallaan aiheuttaa sen, ettei työvoimapolitiista toimenpidettä voida tarjota hänelle, ja hän tämän lisäksi kieltäytyy ilman perusteltua syytä 2 momentissa tarkoitettua suunnitelman mukaisesta toimintakykyä edistävästä toiminnasta.

Lailla 2.3.2001/191, joka tulee voimaan 1.9.2001, on 10 §:n 3 mom. muutettu kuulumaan seuraavasti:

Jos henkilö on toistuvasti kieltäytynyt ilman perusteltua syytä 1 momentissa tarkoitettua työstä tai toistuvalla laiminlyönnillään aiheuttanut sen, ettei tällaista työtä ole voitu hänelle tarjota, hänen osaltaan voidaan perusosan suuruutta alentaa 1 momentissa säädettyä enemmän, kuitenkin yhteensä enintään 40 prosenttia. Samoin voidaan tehdä, jos henkilö sen jälkeen, kun hänen toimeentulotuen perusosaansa on alennettu 1 momentissa tarkoitettulla tavalla, kieltäytyy ilman perusteltua syytä työvoimapolitiisesta toimenpiteestä tai jos hän toiminnallaan aiheuttaa sen, ettei työvoimapolitiista toimenpidettä voida tarjota hänelle, ja hän tämän lisäksi kieltäytyy ilman perusteltua syytä 2 momentissa tarkoitettua suunnitelman mukaisesta toimintakykyä edistävästä toiminnasta. Vastaavasti voidaan menetellä, jos henkilö, johon sovelletaan kuntouttavasta työtoiminnasta annettua lakia, menettelee mainitun lain 21 §:ssä tarkoitettulla tavalla.

Edellä 1 ja 3 momentissa tarkoitettu alentaminen voidaan tehdä vain edellyttäen, että alentaminen ei vaaranna ihmisarvoisen elämän edellyttämän turvan mukaista välttämättömyyttä toimeentuloa eikä alentamista voidaan muutenkaan kohtuuttomana. Alentaminen voi olla kestoltaan enintään kaksi kuukautta kerrallaan kieltäytymisestä tai laiminlyönnistä lukien.

Lailla 2.3.2001/191, joka tulee voimaan 1.9.2001, on lakiin lisätty uusi 10 a § seuraavasti:

10 a §

Toimintarahaa ja matkakorvaus

Kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain mukaiseen kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvalla toimeentulotuen saajalle suoritetaan toimintarahana 30 markkaa osallistumispäivää kohti. Toimintarahaa ei kuitenkaan suoriteta niiltä päiviltä, joilta henkilö saa työmarkkinatuesta annetun lain (1542/1993) mukaista ylläpitokorvausta.

Lisäksi kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvalla maksetaan osallistumisesta aiheutuvista matkamenoina toimeentulotukena matkakorvausta halvimman matkustustavan mukaisesti.

Toimintarahan määrää tarkistetaan samassa suhteessa ja samasta ajankohdasta kuin työmarkkinatuesta annetun lain mukaista ylläpitokorvausta.

11 §

Huomioon otettavat tulot

Tuloina otetaan huomioon henkilön ja perheenjäsenten käytettävissä olevat tulot.

Tuloina ei kuitenkaan oteta huomioon:

1) vähäisiksi katsottavia avustuksia ja ansiotuloja;

2) tuloja, siltä osin kuin ne vastaavat työmatkamenoja ja muita työssäkäynnistä aiheutuvia menoja;

3) kunnan harkitsemaa, muuta kuin 2 kohdassa tarkoitettua osaa ansio- tai yrittäjätuloista, joiden hankkimisen voidaan katsoa edistävän tuen saajan omatoimista selviytymistä;

4) äitiysavustuslain (477/1993) mukaista äitiysavustusta, kansaneläkelain (347/1956) mukaista eläkkeensaajien hoitotukea, vammaistukilain (124/1988) mukaista vammaistukea eikä lapsen hoitotuesta annetun lain (444/1969) mukaista lapsen hoitotukea;

Lailla 2.3.2001/191, joka tulee voimaan 1.9.2001, on 11 §:n 2 momenttiin lisätty uusi 4 a kohta seuraavasti:

4 a) työmarkkinatuesta annetussa laissa tarkoitettua ylläpitokorvausta, työvoimapoliittisesta aikuiskoulutuksesta annetussa laissa (763/1990) tai maahanmuuttajien

kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetussa laissa (493/1999) tarkoitettua ylläpitokorvausta ja majoituskorvausta, kuntouttavasta työtoiminnasta annetussa laissa tarkoitettua ylläpitokorvausta, kuntoutusrahalain (611/1991) 24 a §:ssä tarkoitettua ylläpitokorvausta, työvoimapalvelulaissa (1005/1993) ja sen nojalla ylläpitokorvauksesta annetussa asetuksessa (980/1998) ja työvoimapalveluihin liittyvistä etuuksista annetussa asetuksessa (1253/1993) tarkoitettua ylläpitokorvausta ja muuta kuin viimeksi mainitun asetuksen 12 §:ssä mainittua etuutta;

5) alle 18-vuotiaan lapsen säännöllisiä tuloja siltä osin kuin ne ylittävät hänen osaltaan 7 §:n nojalla huomioon otettavat menot; eikä
6) edellä 8 §:ssä tarkoitettuja korvauksia ja tuloja.

12 §

Huomioon otettavat varat

Varoina otetaan huomioon henkilön ja perheenjäsenten toimeentulotukea myönnettäessä käytettävissä olevat varat.

Varoina ei kuitenkaan oteta huomioon:

1) henkilön tai perheen käytössä olevaa vakinaista asuntoa eikä tarpeellista asuinirtaimistoa;

2) tarpeellisia työ- ja opiskeluvälineitä;

3) alle 18-vuotiaan lapsen varoja siltä osin kuin ne ylittävät hänen osaltaan 7 §:n nojalla huomioon otettavat menot; eikä

4) muita varoja, joiden katsotaan olevan tarpeen jatkuvan toimeentulon turvaamiseksi.

13 §

Ehkäisevä toimeentulotuki

(923/2000; voimaantulo 1.4.2001). Kunta myöntää päättämiensä perusteiden mukaan ehkäisevää toimeentulotukea 1 §:n 2 momentissa mainittujen tavoitteiden saavuttamiseksi.

Ehkäisevää toimeentulotukea voidaan myöntää muun muassa tuen saajan aktiivointia tukeviin toimenpiteisiin, asumisen turvaamiseksi, ylivelkaantumisesta tai taloudellisen tilanteen äkillisestä heikentymisestä aiheutuvien vaikeuksien lieventämiseksi sekä

muihin tuen saajan omatoimista suoriutumisista edistäviin tarkoituksiin.

3 luku

Menettely toimeentulotukiasioissa

14 §

Toimeentulotuen hakeminen ja myöntäminen

Toimeentulotuen myöntää hakemuksesta sen kunnan toimielin, jonka alueella henkilö tai perhe vakinaisesti oleskelee.

Jos henkilö tai perhe muutoin kuin satunnaisesti oleskelee useammassa kuin yhdessä kunnassa, toimeentulotuen myöntää sen kunnan toimielin, jonka alueella oleskelusta henkilön tai perheen menot johtuvat.

Jos tuen tarve on kiireellinen, toimeentulotuen myöntää sen kunnan toimielin, jossa perhe tai henkilö oleskelee hakemusta tehtäessä.

Toimeentulotukiasiat on käsiteltävä kunnassa viivytyksettä. (923/2000; voimaantulo 1.4.2001)

15 §

Toimeentulotuen määräytymisaika

Toimeentulotuki määrätään kuukaudelta. Toimeentulotuki voidaan tarpeen mukaan myöntää ja maksaa kuukautta lyhyemmältä tai pidemmältä ajalta.

Toimeentulotuen perusteena olevia 7§:ssä tarkoitettuja menoja sekä 11 ja 12 §:ssä tarkoitettuja tuloja ja varoja laskettaessa menot, tulot ja varat otetaan huomioon siltä ajanjaksolta, jota koskevana toimeentulotuki määrätään. Tulo voidaan kuitenkin jakaa eriin otettavaksi huomioon useampana toimeentulotuen määräämisen ajanjaksona, jos se tulon kertaluonteisuus taikka sen saamisen peruste tai käyttötarkoitus huomioon ottaen on kohtuullista.

Toimeentulotuki tai osa siitä voidaan erityisestä syystä takautuvasti myöntää toteennäytettyjen toimeentulotukeen oikeuttavien menojen maksamiseen.

16 §

Toimeentulotuen maksaminen

Toimeentulotuki maksetaan tuen hakijalle käytettäväksi hänen ja hänen perheensä elatukseen.

Toimeentulotuki voidaan erityisestä syystä maksaa tuen hakijan perheenjäsenelle tai tuen saajasta huolehtivalle henkilölle käytettäväksi tuen saajan elatukseen tai muutoin käyttää hänen toimeentulostaan aiheutuvien menojen suorittamiseen.

17 §

Tietojenanto- ja ilmoitusvelvollisuus

Toimeentulotuen hakijan, hänen perheenjäsenensä ja elatusvelvollisensa sekä tarvittaessa heidän huoltajansa ja holhoojansa on annettava toimielimelle kaikki tiedossaan olevat toimeentulotukeen vaikuttavat välttämättömät tiedot. Tietojen antamiseen sovelletaan lisäksi vastaavasti mitä sosiaalihuoltolain 40 §:n 2–4 momentissa säädetään.

Toimeentulotuen saajan on välittömästi ilmoitettava toimielimelle 1 momentissa tarkoitetuissa tiedoissa tapahtuneista muutoksista.

Edellä 1 momentissa tarkoitettulle henkilölle on tarvittaessa varattava tilaisuus esittää selvitystä talouden erillisyydestä.

18 §

Toimeentulotuen tarkistaminen

Toimeentulotuki tarkistetaan, jos henkilön tai perheen olosuhteissa tai tuen tarpeessa tapahtuu muutoksia.

4 luku

Toimeentulotuen takaisinperintä

19 §

Takaisinperintäkielto

Toimeentulotukea ei saa periä takaisin, ellei tässä luvussa toisin säädetä.

20 §

Takaisinperinnän perusteet

Päätäessään toimeentulotuen myöntämisestä toimitin voi samalla määrätä, että toimeentulotuki tai osa siitä peritään takaisin:

1) tuen saajalta, jos hänellä on tuloja tai varoja tai oikeus elatusta turvaavaan etuuteen, mutta tulot, varat tai etuus eivät ole tukea myönnettäessä hänen määrättävinään tai hän ei muusta syystä voi niitä silloin käyttää;

2) tuen saajalta, jos hän on tahallaan laiminlyönyt velvollisuuden pitää huolta omasta elatuksestaan;

3) tuen saajalta, jos tuen myöntäminen on aiheutunut lakkoon osallistumisesta, kuitenkin vain lakkoon osallistuneelle itselleen myönnetyn tuen osalta; sekä

4) tuen saajan elatusvelvolliselta, jos hän on tahallaan laiminlyönyt elatusvelvollisuutensa.

Jos tuen myöntäminen on perustunut tahallaan annettuihin erehdyttäviin tietoihin tai 17 §:ssä säädetyn ilmoitusvelvollisuuden tahalliseen laiminlyöntiin, kunta voi periä tuen takaisin näiden tietojen antajalta tai ilmoitusvelvollisuuden laiminlyöneeltä siltä osin kuin tuen myöntäminen on perustunut tästä syystä virheellisiin tietoihin.

21 §

Takaisinperinnän edellytykset ja esteet

Toimeentulotuen takaisinperinnän edellytyksenä on, että korvausvelvollisella asiasta päätettäessä tai myöhemmin on oikeus saada sellaisia tuloja tai varoja, joista korvaus voidaan periä vaarantamatta korvausvelvollisen tai sellaisen henkilön toimeentuloa, josta hän pitää huolta tai on velvollinen pitämään huolta.

Korvausvelvollisen vakinaista asuntoa, tarpeellista asuinirtaimistoa ja tarpeellisia työvälineitä ei voida hänen elinaikanaan pakotoimin myydä tai muutoin käyttää toimeentulotuen takaisinperintään.

Toimeentulotukea ei voida periä takaisin 2 momentissa tarkoitetuista varoista korvausvelvollisen kuoltuakaan, jos periminen

vaarantaisi sellaisen henkilön toimeentuloa, josta hän on pitänyt huolta tai olisi ollut velvollinen pitämään huolta.

22 §

Takaisinperinnästä päättäminen

Hakemus toimeentulotuen takaisinperinnästä on tehtävä lääninoikeudelle 20 §:n 1 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa kolmen vuoden ja 20 §:n 2 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa viiden vuoden kuluessa siitä, kun tuki on maksettu.

Hakemukseen on liitettävä tarpeellinen selvitys toimeentulotuen myöntämisen syistä sekä korvausvelvollisesta ja tämän edellytyksistä korvauksen suorittamiseen.

Jos tukea myönnettäessä on päätetty, että tuki peritään korvausvelvollisen varoista vasta hänen kuoltuaan, hakemus tuen perimisestä on pantava vireille vuoden kuluessa korvausvelvollisen kuolemasta.

23 §

Takaisinperintä odotettavissa olevasta etuudesta

Jos toimeentulotukea on myönnetty joko kokonaan tai osaksi ennakkona odotettavissa olevaa eläkettä, elatusapua, avustusta tai muuta jatkuvaa taikka kertakaikkista tuloa, korvausta tai saamista vastaan, toimitin voi periä ja nostaa sen estämättä, mitä muussa laissa säädetään, henkilölle tulevat edellä tarkoitettut tulot, korvaukset ja saamiset siltä ajalta, jolta tukea on annettu ennakkona, ja käyttää niitä ennakkona annetun tuen takaisinperintään. Toimielimen on suoritettava toimeentulotuen takaisinperintään käytettyjen varojen jälkeen jäljelle jäävät varat välittömästi tuen saajalle.

Jos toimitin on ilmoittanut 1 momentissa tarkoitettun tulon, korvauksen tai saamisen suorittajalle vähintään kaksi viikkoa ennen maksupäivää, että tuloa, korvausta tai saamista ei saa suorittaa tuen saajalle itselleen, suoritus voi tapahtua laillisin vaikutuksin vain toimielimelle.

5 luku

Erinäiset säännökset

24 §

Muutoksenhaku

Muutoksenhausta tässä laissa tarkoitetuissa asioissa on voimassa, mitä sosiaalihuoltolain 7 luvussa säädetään.

25 §

Oikeus saada tietoja ja salassapito

Kumottu 815/2000; voimaantulo 1.1.2001.

26 §

Ulosmittaus- ja siirtokielto

Toimeentulotukea ei saa ulosmitata.

Sopimus, joka tarkoittaa tähän lakiin perustuvan oikeuden siirtämistä toiselle henkilölle, on mitätön.

27 §

Tarkemmat säännökset

Tarkemmat säännökset tämän lain täytäntöönpanosta annetaan tarvittaessa asetuksella.

28 §

Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä maaliskuuta 1998.

Tätä lakia sovelletaan sen voimaantulon jälkeen tehtäviin toimeentulotukea koskeviin päätöksiin.

Ennen tämän lain voimaantuloa voidaan ryhtyä sen täytäntöönpanon edellyttämiin toimenpiteisiin.

Asetus

toimeentulotuesta

30.1.1998/66

asetus 8.2.2001/112

1 §

Lisäosalla katettavat menot

Toimeentulotuen lisäosalla katetaan tarpeellisen suuruisena:

1) muu kuin perusosaan sisältyvä osuus asumistukilain (408/1975) 6 §:ssä tarkoitettujen asumismenojen määrästä ja muut asumisesta aiheutuvat menot;

2) muut kuin perusosaan sisältyvät terveydenhuoltomenot;

3) lasten päivähoitomenot; sekä

4) henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvat toimeentulon turvaamiseksi tai itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi tarpeellisiksi harkitut menot.

Henkilön tai perheen erityisenä tarpeena tai olosuhteena voidaan pitää esimerkiksi pitkäaikaista toimeentulotuen saamista, pitkäaikaista tai vaikeaa sairautta sekä lasten harastustoimintaan liittyviä erityisiä tarpeita. (112/2001; voimaantulo 1.4.2001)

Edellä 1 momentin 4 kohdan mukaisina menoina voidaan poikkeuksellisesti ottaa huomioon myös toimeentulotuesta annetun lain (1412/1997) 7 §:n 2 momentin nojalla

toimeentulotuen perusosalla katettavia asumismenoja.

2 §

Perusosan tarkistaminen

(112/2001; voimaantulo 1.4.2001) Toimeentulotuesta annetun lain 9 §:ssä säädettyjä perusosan määriä tarkistetaan siten kuin kansaneläkelaiissa säädettyjen eläkkeiden ja avustusten sitomisesta elinkustannuksiin annetussa laissa (348/1956) säädetään.

3 §

Voimaantulo

Tämä asetus tulee voimaan 1 päivänä maaliskuuta 1998.

Toimeentulotuesta annetun lain 9 §:ssä säädettyt markkamäärät vastaavat sitä kansaneläkeindeksin pistelukua, jonka mukaan vuoden 1998 tammikuussa maksettavina olevien kansaneläkkeiden suuruus lasketaan.

Ennen asetuksen voimaantuloa voidaan ryhtyä asetuksen täytäntöönpanon edellyttämiin toimenpiteisiin.

Hallintomenettelylaki

6.8.1982/598 (HE 88/1981)

Laki 30.4.1987/473 - HE:49/1986; Laki 7.4.1995/506 - HE:57/1994; Laki 21.4.1995/586 - HE:94/1993;
Laki 26.7.1996/589 - HE:217/1995; Laki 6.6.1997/543 - HE:26/1997; Laki 26.3.1999/434 - HE:114/1998;
Laki 1.4.1999/447 - HE:146/1998; Laki 21.5.1999/688 - HE:30/1998.

1 §

Sovelletamisala

Tätä lakia sovelletaan hallintomenettelyyn. Lain 14 – 28 §:ää on noudatettava kuitenkin vain, jos hallintomenettelyssä on päätettävä jonkun edusta, oikeudesta tai velvollisuudesta.

Hallintomenettelyllä tarkoitetaan tässä laissa hallintoasian käsittelyä viranomaisessa, ei kuitenkaan hallintolainkäyttöä. Hallintomenettelyä ei ole esitutkinta rikosasiassa, poliisitutkinta eikä ulosotto. (506/1995)

2 §

Lain toissijaisuus

Jos muussa laissa tai ennen tämän lain voimaantuloa annetussa asetuksessa on tästä laista poikkeavia säännöksiä, noudatetaan niitä tämän lain sijasta.

3 §

Viranomainen

Viranomaisia, joissa tätä lakia sovelletaan, ovat valtion hallintoviranomaiset, kuntien ja kuntainliittojen viranomaiset sekä Kansaneläkelaitoksen ja Helsingin yliopiston toimielimet. Tuomioistuimissa lakia sovelletaan oikeushallintoasioiden käsittelyyn.

Tämä laki ei koske tasavallan presidenttiä. Milloin tasavallan presidentin on päätettävä jonkun edusta, oikeudesta tai velvollisuudesta, asian valmistelussa ja esittelyssä on noudatettava 1 – 13 §:n lisäksi soveltuvin

kohdin myös 14 – 25 §:ää.

Asetuksella voidaan säätää, että tätä lakia on noudatettava hallintoasian käsittelyssä myös silloin, kun asian käsittely on itsenäisen julkisoikeudellisen laitoksen, julkisoikeudellisen yhdistyksen, valtioenemmistöisen osakeyhtiön tai yksityisen tehtävänä.

4 §

Neuvonta

Viranomaisen on tarpeen mukaan annettava asianosaiselle ja muullekin henkilölle neuvoja siitä, miten sen toimialaan kuuluva asia pannaan vireille ja miten asiaa käsiteltäessä on toimittava.

5 §

Käsittelyn julkisuus

Asia käsitellään julkisesti, jos niin on säädetty tai erityisen säännöksen nojalla päätetty.

Asiakirjojen julkisuudesta säädetään viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetussa laissa (621/1999). (688/1999)

6 §

Asiamies ja avustaja

Hallintomenettelyssä saa käyttää asiamiestä ja avustajaa. Päämiehen on kuitenkin tultava henkilökohtaisesti paikalle, jos se on tarpeen asian selvittämiseksi.

Asiamiehen on esitettävä valtakirja, ellei hänen oikeutensa toimia päämiehen puolesta

ole epäilyksetön ilman valtakirjaakin.

Jos asiamies tai avustaja osoittautuu tehtävänsä sopimattomaksi, viranomaisen voi kieltää häntä esiintymästä asiassa siinä viranomaisessa. Kiellosta on ilmoitettava päämiehelle.

6 a §

Asiamiehen, avustajan ja näiden apulaisen salassapitovelvollisuus

(586/1995) Asiamies, avustaja tai näiden apulainen ei saa luvattomasti ilmaista päämiehen hänelle uskomaa yksityistä tai perheen salaisuutta tai muuta sellaista luottamuksellista seikkaa, josta hän tehtävässään on saanut tiedon.

Rangaistus 1 momentissa säädetyn salassapitovelvollisuuden rikkomisesta tuomitaan rikoslain 38 luvun 1 tai 2 §:n mukaan, jollei teko ole rangaistava rikoslain 40 luvun 5 §:n mukaan tai siitä muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta.

7 §

Vireillepano

Asia pannaan vireille kirjallisesti. Viranomaisen suostumuksella asian saa panna vireille suullisesti.

Asiaa vireille pantaessa on käytävä ilmi vireillepanijan vaatimus perusteineen.

8 §

Asian siirto

Viranomaisen, jolle on ilmeisestä erehdyksestä tai tietämättömyydestä toimitettu asiakirja sen toimivaltaan kuulumattoman asian vireille panemiseksi, on pyrittävä selvittämään, mille viranomaiselle asia kuuluu.

Jollei toimivallasta ole epäselvyyttä, viranomaisen on heti siirrettävä asia toimivaltaiseksi katsomalleen viranomaiselle lähettämällä asiakirja sille. Asian tutkimatta jättämisestä ei tällöin tarvitse tehdä päätöstä. Siirrosta on ilmoitettava sille, joka on toimittanut asiakirjan viranomaiselle.

Mitä 1 ja 2 momentissa on säädetty asian

vireillepanoa tarkoittavasta asiakirjasta, koskee soveltuvin osin muutakin väärälle viranomaiselle toimitettua asiakirjaa.

Siirrettäessä asiakirja, joka on toimitettava viranomaiselle määräajassa, määräaikaa katsotaan noudatetun, jos toimivaltainen viranomaisen saa asiakirjan määräajan kuluessa.

9 §

Asiakirjassa olevan puutteen poistaminen

Jos viranomaiselle toimitetusta asiakirjasta puuttuu säännöksessä tai määräyksessä tarkoitettu tieto tai liite taikka jos asiakirjaa ei ole allekirjoitettu tai sen muodossa on jokin muu puutteellisuus, asiakirjan toimittaneelle on varattava tilaisuus poistaa puute, jollei se ole tarpeetonta.

10 §

Esteellisyyssperusteet

Virkamies on esteellinen:

1) jos hän tai hänen lähisukulaisensa on asianosainen;

2) jos asian ratkaisusta on odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa hänelle tai hänen lähisukulaiselleen;

3) jos hän tai hänen lähisukulaisensa avustaa tai edustaa asianosaista tai sitä, jolle asian ratkaisusta on odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa;

4) jos hän on palvelussuhteessa tai käsittävään asiaan liittyvässä toimeksiantosuhteessa asianosaiseen tai siihen, jolle asian ratkaisusta on odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa;

5) jos hän on hallituksen, hallintoneuvoston tai niihin rinnastettavan toimielimen jäsenenä taikka toimitusjohtajana tai sitä vastaavassa asemassa sellaisessa yhteisössä, säätiössä, julkisoikeudellisessa laitoksessa tai liikelaitoksessa, joka on asianosainen tai jolle asian ratkaisusta on odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa; (543/1997)

5 a) jos hän kuuluu viraston tai laitoksen johtokuntaan tai siihen rinnastettavaan toimielimeen ja kysymys on asiasta, joka liittyy tämän viraston tai laitoksen ohjaukseen ja valvontaan; tai (543/1997)

6) jos luottamus hänen puolueettomuuteensa muusta erityisestä syystä vaarantuu.

Lähisukulaisella tarkoitetaan I momentissa virkamiehen lapsia, vanhempia, isovanhempia ja sisaruksia sekä näiden puolisoa ja lapsia. Lähisukulaiseen rinnastetaan virkamiehen puoliso ja virkamiehen kanssa avioliitonomaisissa oloissa elävä henkilö, heidän lapsensa, vanhempansa, isovanhempansa ja sisaruksensa, näiden puoliso ja lapset sekä virkamiehen kihlattu. Lähisukulaisena pidetään myös vastaavaa puolisukulaista.

Esteellisyysperusteita sovelletaan sellaiseenkin henkilöön, joka muuten kuin virkamiehenä käsittelee asioita viranomaisessa.

11 §

Esteellisyyden vaikutus

Esteellisenä ei saa käsitellä asiaa eikä olla läsnä sitä käsiteltäessä, paitsi milloin esteellisyys asian laadun vuoksi ei voi vaikuttaa ratkaisuun tai asian käsittelyä ei voida lykätä.

Esteellisyyden johdosta viranomaisessa on viipymättä ryhdyttävä asian käsittelemiseksi tarvittaviin toimiin.

12 §

Selvityspyyntö

Lausuntoa ja muuta selvitystä pyydettyessä on mainittava, mistä seikoista selvitystä olisi erityisesti esitettävä.

Selvitykset on mahdollisuuksien mukaan pyydettyävä samanaikaisesti. Selvitysten antamiselle on asetettava määräaika. Määräajan asettamisesta asianosaiselle säädetään 21 §:ssä.

13 §

Vireilläolosta ilmoittaminen

Jos asian ratkaisulla voi olla huomattava vaikutus laajalla alueella tai lukuisien henkilöiden oloihin, asian vireilläolosta on ilmoitettava julkisesti.

Tiedossa olevalle henkilölle, joka ei ole asianosainen mutta jonka asumiseen, työnteekoon tai muihin oloihin asian ratkaisu saattaa

vaikuttaa huomattavasti, on ilmoitettava asian vireilläolosta. Tästä saa kuitenkin ilmoittaa julkisesti, jos henkilöitä on useita ja heidän voidaan olettaa saavan tiedon julkisesta ilmoituksesta.

Vireilläolosta ei tarvitse ilmoittaa, jos ilmoittaminen vaarantaa ratkaisun tarkoituksen toteutumisen tai aiheuttaa muuta merkittävää haittaa taikka jos ilmoittaminen on ilmeisen tarpeetonta.

Vireilläolosta saa ilmoittaa myös muulla tavoin kuin tiedoksiannosta hallintoasioissa annetussa laissa (232/66) on säädetty. Ilmoituksessa on mainittava, mistä asiassa on kysymys ja miten siitä voidaan esittää tietoja, kysymyksiä ja mielipiteitä viranomaiselle.

14 §

Yhdessä käsitteleminen

Milloin samanaikaisesti vireillä olevissa asioissa vaaditaan sellaista etua tai oikeutta, jota asianosaisten lukuisuuden vuoksi ei voida myöntää kaikille, asiat on valmisteltava yhdessä ja ratkaistava samalla kertaa, jollei yhdessä käsittelemisestä aiheudu haitallista viivytystä.

15 §

Asianosaisen kuuleminen

Asianosaiselle on ennen asian ratkaisemista varattava tilaisuus antaa selityksensä muiden tekemistä vaatimuksista ja asiassa olevista sellaisista selvityksistä, jotka voivat vaikuttaa asian ratkaisuun (*asianosaisen kuuleminen*).

Asian saa ratkaista asianosaista kuulematta:

1) jos vaatimus jätetään tutkimatta tai hylätään heti tai jos hyväksytään vaatimus, joka ei koske toista asianosaista, taikka jos kuuleminen on muusta syystä ilmeisen tarpeetonta;

2) jos asia koskee palvelussuhteeseen tai vapaaehtoiseen koulutukseen ottamista taikka sellaisen edun myöntämistä, joka perustuu hakijan ominaisuuksien arvioimiseen;

3) jos kuuleminen vaarantaa päätöksen tarkoituksen toteutumisen; tai

4) jos asian ratkaisemista ei voida lykätä.

Selityksen antamista varten asianosaiselle on annettava tieto myös muusta kuin julkisesta asiakirjasta, jos asianosaisella on viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain nojalla oikeus saada tieto sellaisesta asiakirjasta. (688/1999)

16 §

Vajaavaltaisen puhevalta

(447/1999) Vajaavaltaisen puolesta käyttää puhevaltaa hänen edunvalvojansa, huoltajansa tai muu laillinen edustajansa, jollei tässä pykälässä toisin säädetä.

Vajaavaltaisella on oikeus käyttää yksinään puhevaltaa sellaista tuloa tai varallisuutta koskevassa asiassa, jota hänellä on oikeus vallita.

Vajaavaltainen, joka on täyttänyt 18 vuotta, käyttää itse yksin puhevaltaansa henkilöön koskevassa asiassa, jos hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen. Alaikäisellä, joka on täyttänyt 15 vuotta, ja hänen huoltajallaan tai muulla laillisella edustajallaan on kummallakin oikeus erikseen käyttää puhevaltaa asiassa, joka koskee alaikäisen henkilöä taikka henkilökohtaista etua tai oikeutta.

16 a §

Edunvalvojan oikeus käyttää puhevaltaa

(447/1999) Edunvalvoja, joka on määrätty täysivaltaiselle, käyttää päämiehensä ohella itsenäisesti puhevaltaa asioissa, jotka kuuluvat hänen tehtäviinsä. Jos edunvalvoja ja hänen päämiehensä ovat puhevaltaa käyttäessään eri mieltä, päämiehen kanta on ratkaiseva, jos hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen.

Jos päämiehen toimintakelpoisuutta on rajoitettu muulla tavoin kuin vajaavaltaiseksi julistamalla, edunvalvoja käyttää yksin päämiehen puhevaltaa asiassa, josta päämiehellä ei ole oikeutta päättää. Edunvalvoja ja hänen päämiehensä käyttävät kuitenkin yhdessä puhevaltaa asiassa, josta heidän tulee yhdessä päättää.

16 b §

Edunvalvojan ja päämiehen kuuleminen

(447/1999) Edunvalvojan käyttäessä puhevaltaa on kuultava hänen päämiestään ja päämiehen käyttäessä puhevaltaa on kuultava edunvalvojaa, jos kuuleminen on tarpeen päämiehen edun vuoksi tai asian selvittämiseksi.

17 §

Selvittämisvelvollisuus

Viranomaisen on huolehdittava asian selvittämisestä.

Asianosaisen on tarvittaessa esitettävä selvitystä vaatimuksensa perusteista. Muiden selvitysten hankkiminen kuuluu viranomaiselle.

Yhdessä käsiteltävissä asioissa sekä asiassa, jossa on useita asianosaisia, viranomaisen on huolehdittava selvittämisestä niin, ettei asianosaisten yhdenvertaisuutta loukata.

18 §

Asianosaisen suullinen lausuma

Jos asianosainen asian vireillä ollessa haluaa esittää suullisesti vaatimuksen tai selvitystä, hänelle on mahdollisuuksien mukaan varattava siihen tilaisuus. Muut asianosaiset on kutsuttava tulemaan samanaikaisesti paikalle, jos siihen on syytä.

19 §

Katselmus ja suullinen todistelu

Viranomaisen voi toimittaa katselmuksen. Asianosaisille on varattava tilaisuus olla läsnä katselmuksessa.

Erityisestä syystä hallintomenettelyssä voidaan kuulla todistajaa valan nojalla ja asianosaista totuusvakuutuksen nojalla. Kuulemisen toimittaa se hallinto-oikeus, jossa kuuleminen voi tapahtua soveliaimmin. Tuomioistuimen käsiteltävässä oikeushallintoasiassa

kuulemisen toimittaa kuitenkin asianomainen tuomioistuin. Asianosaisille on varattava tilaisuus olla läsnä kuultaessa todistajaa tai asianosaista, ja heillä on oikeus esittää todistajalle kysymyksiä sekä lausua käsityksensä todistajan kertomuksen johdosta. (434/1999)

Todistajalle maksetaan korvaus noudattaen soveltuvin osin, mitä valtion varoista maksettavista todistelukustannuksista annetussa laissa (666/72) on säädetty. Korvaus maksetaan viranomaisen käytettävissä olevista varoista. Jos siihen on syytä, viranomainen voi velvoittaa asianosaisen kokonaan tai osaksi korvaamaan sille näistä varoista maksetut korvaukset.

20 §

Eräiden tietojen merkitseminen asiakirjaan

(473/1987) Suullisesti esitetty vaatimus sekä sellainen suullinen selvitys ja katselmuksessa tehty havainto samoin kuin sellainen [henkilörekisterilaissa (471/87)] tarkoitetusta henkilörekisteristä saatu tieto, joka saattaa vaikuttaa asian ratkaisuun, on merkittävä asiakirjaan.

21 §

Asianosaiselle asetettava määräaika

Asianosaiselle on tarvittaessa asetettava kohtuullinen määräaika asiakirjassa olevan puutteen poistamista, selityksen antamista ja selvityksen esittämistä varten sekä samalla ilmoitettava, ettei määräajan noudattamatta jättäminen estä ratkaisemasta asiaa.

22 §

Tulkitseminen ja kääntäminen

(589/1996) Viranomaisen on huolehdittava tulkitsemisesta ja kääntämisestä, jos asianosainen asiassa, joka voi tulla vireille viranomaisen aloitteesta, ei osaa viranomaisessa kielilain (148/22) mukaan käytettävää kieltä taikka aisti- tai puhevian vuoksi ei voi tulla

ymmärretyksi.

Erityisestä syystä viranomainen voi huolehtia tulkitsemisesta ja kääntämisestä muusakin kuin 1 momentissa tarkoitettussa asiassa.

Viranomaisen on huolehdittava siitä, että muiden pohjoismaiden kansalaiset saavat sen käsiteltävissä asioissa tarvittavan tulkittamis- ja käännösavun.

23 §

Päätöksen sisältö

Päätöksestä on käytävä selvästi ilmi, mihin asianosainen on oikeutettu tai velvoitettu taikka miten asia muuten on ratkaistu.

24 §

Päätöksen perustelevinen

Päätös on perusteltava ilmoittamalla sen perusteena olevat pääasialliset tosiseikat sekä säännökset ja määräykset.

Perustelu voidaan jättää esittämättä:

1) jos päätöksellä hyväksytään vaatimus, joka ei koske toista asianosaista, tai jos perustelevinen on muusta syystä ilmeisen tarpeetonta;

2) jos asia koskee palvelussuhteeseen tai vapaaehtoiseen koulutukseen ottamista taikka sellaisen edun myöntämistä, joka perustuu hakijan ominaisuuksien arvioimiseen; tai

3) jos perustelua ei voida laatia viivyttämättä huomattavasti päätöksen antamista.

24 a §

Ohjeet oikaisukeinon käyttämisestä

(589/1996) Jos ennen valituksen tekemistä päätökseen on vaadittava oikaisua, päätös on saatettava viranomaisen käsiteltäväksi tai asiassa on noudatettava muuta sellaista oikaisumenettelyä, oikaisukeinon käyttämisestä on annettava ohjeet päätöksen yhteydessä.

Valitusosoituksen liittamisestä päätökseen

säädetään hallintolainkäyttölain (586/96) 3 luvussa.

25 §

Päätöksen tiedoksianto

Päätös on annettava tiedoksi asianosaiselle. Tiedoksianto toimitetaan sillä tavoin kuin erikseen on säädetty.

26 §

Asiavirheen korjaaminen

Jos päätös perustuu selvästi virheelliseen tai puutteelliseen selvitykseen taikka ilmeisen väärään lain soveltamiseen, viranomaisen voi poistaa virheellisen päätöksensä ja ratkaista asian uudelleen (*asiavirheen korjaaminen*).

Asiavirhettä ei saa korjata asianosaisten suostumuksetta.

27 §

Kirjoitusvirheen korjaaminen

Jos päätöksessä on ilmeinen kirjoitus- tai laskuvirhe, päätöksen tehneen viranomaisen on korjattava se (*kirjoitusvirheen korjaami-*

nen). Virhettä ei saa kuitenkaan korjata, jos korjaaminen johtaa asianosaiselle kohtuuttomaan tulokseen.

28 §

Korjaamismenettely

Jos päätökseen on vireillä muutoksenhaku, korjaamisasian käsiteltäväksi ottamisesta on ilmoitettava ja siinä tehty päätös toimitettava muutoksenhakuviranomaiselle.

Käsitellessään asia- tai kirjoitusvirheen korjaamista viranomaisen voi kieltää päätöksen täytäntöönpanon toistaiseksi.

Korjaamisesta on tehtävä merkintä päätöksen tallekappaleeseen. Korjattu tai uusi toimituskirja on annettava asianosaiselle maksettua.

Päätökseen, jolla viranomaisen ei ole hyväksynyt virheen korjaamista tarkoittavaa vaatimusta, ei saa hakea muutosta valittamalla.

29 §

Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 1983.

OTE hallintolainkäyttölaista (586/1996)

14 §

Valitusosoituksen liittäminen päätökseen

Päätökseen, josta saa valittaa, on liitettävä valitusosoitus.

Valitusosoituksessa on mainittava:

- 1) valitusviranomainen;
- 2) viranomainen, jolle valituskirjelmä on toimitettava; sekä
- 3) valitusaika ja mistä se lasketaan.

Valitusosoituksessa on selostettava säännökset valituskirjelmän sisällöstä ja liitteistä sekä valituksen perille toimittamisesta.

Jos asiassa tarvitaan valituslupa, valitusosoituksessa on mainittava myös siitä sekä valituslupaa koskeva lainkohta ja perusteet, joilla valituslupa voidaan myöntää.

23 §

Valituksen muoto ja sisältö

Valitus tehdään kirjallisesti. Valituskirjelmässä, joka on osoitettava valitusviranomaiselle, on ilmoitettava:

- 1) päätös, johon haetaan muutosta;
- 2) miltä kohdin päätökseen haetaan muutosta ja mitä muutoksia siihen vaaditaan tehtäväksi; sekä
- 3) perusteet, joilla muutosta vaaditaan.

Jos asiassa tarvitaan valituslupa, valituskirjelmässä on ilmoitettava, minkä vuoksi valituslupa tulisi myöntää.

24 §

Henkilö- ja osoitetiedot sekä allekirjoitus

Valituskirjelmässä on ilmoitettava valitta-

jan nimi ja kotikunta. Jos valittajan puhevaltaa käyttää hänen laillinen edustajansa tai asiamiehensä tai jos valituksen laatijana on joku muu henkilö, valituskirjelmässä on ilmoitettava myös tämän nimi ja kotikunta.

Valituskirjelmässä on lisäksi ilmoitettava postiosoite ja puhelinnumero, joihin asiaa koskevat ilmoitukset valittajalle voidaan toimittaa.

Valittajan, laillisen edustajan tai asiamiehen on allekirjoitettava valituskirjelmä.

25 §

Valituskirjelmän liitteet

Valituskirjelmään on liitettävä:

- 1) päätös, johon haetaan muutosta valittamalla, alkuperäisenä tai jäljennöksenä;
- 2) todistus siitä, minä päivänä päätös on annettu tiedoksi, tai muu selvitys valitusajan alkamisen ajankohdasta; sekä
- 3) asiakirjat, joihin valittaja vetoaa vaatimuksensa tueksi, jollei niitä ole jo aikaisemmin toimitettu viranomaiselle.

Asiamiehen on liitettävä valituskirjelmään valtakirja sen mukaan kuin 21 §:ssä säädetään.

26 §

Valituskirjelmän toimittaminen viranomaiselle

Valituskirjelmä on toimitettava valitusajan kuluessa valitusviranomaiselle.

Jos valituskirjelmä on erityisen säännöksen nojalla toimitettava muulle viranomaiselle kuin valitusviranomaiselle, mutta se on toimitettu valitusajan kuluessa valitusviranomaiselle, valitusta ei tämän vuoksi jätetä tutkimatta.

Suljetussa laitoksessa oleva henkilö voi antaa valituskirjelmän valitusajan kuluessa

myös laitoksen johtajalle. Tämän on toimitettava valitus viipymättä valitusviranomaiselle tai, jos valituskirjelmä on erityisen säännöksen nojalla toimitettava muulle vi-

ranomaiselle, tälle viranomaiselle.

Laki

sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista

22.9.2000/812 (HE 137/1999)

1 luku

Yleiset säännökset

1 §

Lain tarkoitus

Tämän lain tarkoituksena on edistää asiakaslähtöisyyttä ja asiakassuhteen luottamuksellisuutta sekä asiakkaan oikeutta hyvään palveluun ja kohteluun sosiaalihuollossa.

2 §

Lain soveltamisala ja suhde muuhun lainsäädäntöön

Tätä lakia sovelletaan sekä viranomaisen että yksityisen järjestämään sosiaalihuoltoon, jollei tässä tai muussa laissa toisin säädetä.

Kunnan velvollisuus järjestää sosiaalihuoltoa ja osoittaa siihen voimavaroja määräytyy sen mukaan kuin siitä erikseen säädetään.

3 §

Määritelmät

Tässä laissa tarkoitetaan:

1) *asiakkaalla* sosiaalihuoltoa hakevaa tai käyttävää henkilöä;

2) *sosiaalihuollolla* sosiaalihuoltolain (710/1982) 17 §:ssä mainittuja sosiaalipalveluja, tukitoimia, toimeentulotukea, elatustukea sekä mainittuihin palveluihin ja etuuksiin liittyviä toimenpiteitä, joiden tarkoituksena on edistää ja ylläpitää yksityisen henkilön tai

perheen sosiaalista turvallisuutta ja toimintakykyä; sekä

3) *asiakirjalla* viranomaisen ja yksityisen järjestämään sosiaalihuoltoon liittyvää, viranomaisen toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999) 5 §:n 1 ja 2 momentissa mainittua asiakirjaa, joka sisältää asiakasta tai muuta yksityistä henkilöä koskevia tietoja.

2 luku

Asiakkaan oikeudet ja velvollisuudet

4 §

Oikeus laadultaan hyvään sosiaalihuoltoon ja hyvään kohteluun

Asiakkaalla on oikeus saada sosiaalihuollon toteuttajalta laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja hyvää kohtelua ilman syrjintää. Asiakasta on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata sekä että hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään kunnioitetaan.

Sosiaalihuoltoa toteutettaessa on otettava huomioon asiakkaan toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet sekä hänen äidinkieltensä ja kulttuuritaustansa.

5 §

Asiakkaan oikeus saada selvitys toimenpidevaihtoehdoista

Sosiaalihuollon henkilöstön on selvitettävä asiakkaalle hänen oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot ja niiden

vaikutukset samoin kuin muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan.

Selvitys on annettava siten, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen.

Jos sosiaalihuollon henkilöstö ei hallitse asiakkaan käyttämää kieltä taikka asiakas ei aisti- tai puhevian tai muun syyn vuoksi voi tulla ymmärretyksi, on mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkitsemisesta ja tulkin hankkimisesta.

Jos on kysymys asiasta, joka voi tulla vireille viranomaisen aloitteesta, on tulkitsemisesta ja kääntämisestä huolehdittava siten kuin hallintomenettelylain (598/1982) 22 §:ssä säädetään.

6 §

Päätös tai sopimus sosiaalihuollon järjestämisestä

Sosiaalihuollon järjestämisen tulee perustua viranomaisen tekemään päätökseen tai yksityistä sosiaalihuoltoa järjestettäessä sosiaalihuollon toteuttajan ja asiakkaan väliseen kirjalliseen sopimukseen.

7 §

Palvelu- ja hoitosuunnitelma

Sosiaalihuoltoa toteutettaessa on laadittava palvelu-, hoito-, kuntoutus- tai muu vastaava suunnitelma, jollei kyseessä ole tilapäinen neuvonta ja ohjaus tai jollei suunnitelman laatiminen muutoin ole ilmeisen tarpeetonta.

Suunnitelma on laadittava, ellei siihen ole ilmeistä estettä, yhteisymmärryksessä asiakkaan kanssa sekä 9 ja 10 §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa asiakkaan ja hänen laillisen edustajansa taikka asiakkaan ja hänen omaisensa tai muun läheisensä kanssa. Suunnitelman sisällöstä ja asiaan osallisista on lisäksi voimassa, mitä niistä erikseen säädetään.

8 §

Itsemääräämisoikeus ja osallistuminen

Sosiaalihuoltoa toteutettaessa on ensisijai-

sesti otettava huomioon asiakkaan toivomukset ja mielipide ja muutoinkin kunnioitettava hänen itsemääräämisoikeuttaan.

Asiakkaalle on annettava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen. Sama koskee hänen sosiaalihuoltoonsa liittyviä muita toimenpiteitä. Asiakasta koskeva asia on käsiteltävä ja ratkaistava siten, että ensisijaisesti otetaan huomioon asiakkaan etu.

Asiakkaan kuulemisesta ennen häntä koskevan päätöksen tekemistä säädetään hallintomenettelylaissa.

Asiakkaan tahdosta riippumattomista toimenpiteistä sekä asiakkaan hoitoon tai huoltoon liittyvistä pakotteista ja rajoituksista sekä niitä koskevasta päätöksentekomenettelystä sosiaalihuollossa on voimassa, mitä niistä erikseen säädetään.

9 §

Itsemääräämisoikeus erityistilanteissa

Jos täysi-ikäinen asiakas ei sairauden, henkisen toimintakyvyn vajavuuden tai muun vastaavan syyn vuoksi pysty osallistumaan ja vaikuttamaan palvelujensa tai sosiaalihuoltoonsa liittyvien muiden toimenpiteiden suunnitteluun ja toteuttamiseen taikka ymmärtämään ehdotettuja ratkaisuvaihtoehtoja tai päätösten vaikutuksia, on asiakkaan tahtoa selvitettävä yhteistyössä hänen laillisen edustajansa taikka omaisensa tai muun läheisen henkilön kanssa.

Jos täysi-ikäinen asiakas on henkilöään tai varallisuuttaan koskevassa asiassa ilmeisen edunvalvonnan tarpeessa, tulee sosiaalihuoltolain 6 §:n 1 momentissa tarkoitettua toimielimen tehdä holhoustoimesta annetun lain (442/1999) 91 §:ssä tarkoitettu ilmoitus holhousviranomaiselle edunvalvojan määräämiseksi asiakkaalle.

10 §

Alaikäisen asiakkaan asema

Alaikäisen asiakkaan toivomukset ja mielipide on selvitettävä ja otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla.

Kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaali-
huollon toimissa, jotka koskevat alaikäistä,
on ensisijaisesti otettava huomioon alaikäisen
etu.

Jos alaikäisen henkilöä koskevassa yksit-
täisessä sosiaalihuollon asiassa on perusteltu
syy olettaa, että huoltaja ei voi puolueetto-
masti valvoa lapsen etua, tulee sosiaali-
huoltolain 6 §:ssä tarkoitetun toimielimen
tehdä holhoustoimesta annetun lain 72 §:ssä
tarkoitettu hakemus tai 91 §:ssä tarkoitettu
ilmoitus edunvalvojan määräämiseksi ala-
ikäiselle, jos se on tärkeää alaikäisen edun
turvaamiseksi. Alaikäisen toivomukset ja
mielipide asiassa on selvitettävä 1 momen-
tissa tarkoitetulla tavalla.

11 §

Tietojen antaminen asiakkaalle tai hänen edustajalleen

Asiakkaan ja hänen laillisen edustajansa
oikeus saada tieto asianosaisena ja oikeus
saada tieto asiakasta itseään koskevasta asia-
kirjasta määräytyy siten kuin viranomaisen
toiminnan julkisuudesta annetun lain 3 lu-
vussa säädetään. Menettelystä, jota nouda-
tetaan tiedon antamisessa, säädetään maini-
tun lain 4 luvussa ja muutoksenhausta sen
33 §:ssä.

Asiakkaan oikeudesta tarkastaa häntä it-
seään koskevat sosiaalihuollon henkilökis-
teriin talletetut tiedot säädetään henkilötieto-
laissa (523/1999).

Alaikäinen voi ottaen huomioon hänen
ikänsä ja kehitystasonsa sekä asian laatu pai-
navasta syystä kieltää antamasta itseään kos-
kevia tietoja lailliselle edustajalleen, jollei se
ole selvästi alaikäisen edun vastaista. Jos
alaikäinen tai hänen laillinen edustajansa
ovat asianosaisena sosiaalihuoltoa koskevas-
sa asiassa, laillisella edustajalla on kuitenkin
oikeus tiedonsaantiin siten kuin viranomaisen
toiminnan julkisuudesta annetun lain 11 §:ssä
säädetään.

12 §

Asiakkaan ja hänen edustajansa tietojen an- tovelvollisuus

Asiakkaan ja hänen laillisen edustajansa on
annettava sosiaalihuoltolain 6 §:ssä tarkoite-
tulle toimielimelle ne tiedot, joita tämä tar-
vitsee sosiaalihuollon järjestämisessä ja to-
teuttamisessa.

Asiakkaalle on annettava tieto siitä, mistä
muualta ja mitä häntä koskevia tietoja voi-
daan suostumuksesta riippumatta hankkia.
Asiakkaalle on varattava tilaisuus tutustua
muualta hankittuihin tietoihin samoin kuin
tilaisuus antaa asiassa tarpeellista selvitystä.

13 §

Informointi tietojen käsittelystä

Ennen kuin asiakas tai hänen edustajansa
antaa sosiaalihuollon järjestäjälle ja toteutta-
jalle tietoja, hänellä on oikeus saada tietää,
miksi hänen antamia tietoja tarvitaan, mi-
hin tarkoitukseen niitä käytetään, mihin niitä
säännönmukaisesti luovutetaan sekä minkä
henkilötietolaissa tarkoitetun rekisterinpitä-
jän henkilökisteriin tiedot talletetaan.

Asiakkaalle ja hänen lailliselle edustajal-
leen on annettava tieto siitä, miten hän voi
käyttää henkilötietolaissa tarkoitettuja oi-
keuksiaan, jollei asiakas ole jo saanut tätä
tietoa.

3 luku

Salassapito, vaitiolovelvollisuus ja salassa pidettävien tietojen luovuttaminen

14 §

Asiakirjasalaisuus

Sosiaalihuollon asiakirjat, jotka sisältävät
tietoja sosiaalihuollon asiakkaasta tai muusta
yksityisestä henkilöstä, ovat salassa pidettä-
viä.

Salassa pidettävää asiakirjaa tai sen kopiota
tai tulostetta siitä ei saa näyttää eikä luovut-
taa sivulliselle eikä antaa sitä teknisen
käyttöyhteyden avulla tai muulla tavalla si-
vullisen nähtäväksi tai käytettäväksi.

Asiakirjan salassapidon lakkaamisesta so-
siaalihuollossa on voimassa, mitä siitä sää-

detään viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 31 §:ssä.

15 §

Vaitiolovelvollisuus ja hyväksikäyttökielto

Sosiaalihuollon järjestäjä tai tuottaja taikka niiden palveluksessa oleva samoin kuin sosiaalihuollon luottamustehtävää hoitava ei saa paljastaa asiakirjan salassa pidettävää sisältöä tai tietoa, joka asiakirjaan merkittynä olisi salassa pidettävä, eikä muutakaan sosiaalihuollon tehtävissä toimiessaan tietoonsa saamaansa seikkaa, josta lailla on säädetty vaitiolovelvollisuus. Vaitiolovelvollisuuden piiriin kuuluvaa tietoa ei saa paljastaa senkään jälkeen, kun toiminta sosiaalihuollon järjestäjän tai tuottajan palveluksessa tai tehtävän hoitaminen niiden lukuun on päätynyt.

Mitä 1 momentissa säädetään, koskee myös sitä, joka harjoittelijana tai muutoin toimii sosiaalihuollon järjestäjän tai tuottajan toimeksiannosta tai sen lukuun taikka joka on saanut salassa pidettäviä tietoja lain tai lain nojalla annetun luvan nojalla, jollei laista tai sen nojalla annetusta luvasta muuta johdu. Asiakas, hänen edustajansa tai avustajansa ei saa ilmaista sivullisille asiakkuuden perusteella saatuja salassa pidettäviä tietoja, jotka koskevat muita kuin asiakasta itseään.

Edellä 1 tai 2 momentissa tarkoitettu henkilö ei saa käyttää salassa pidettäviä tietoja omaksi taikka toisen hyödyksi tai toisen vahingoksi. Asiakas, hänen edustajansa tai avustajansa saa kuitenkin käyttää muitakin kuin häntä itseään koskevia tietoja, kun kysymys on sen oikeuden, edun tai velvollisuuden hoitamista koskevasta asiasta, johon asiakkaan tiedonsaantioikeus on perustunut.

16 §

Suostumus tietojen antamiseen

Salassa pidettävästä asiakirjasta saa antaa tietoja asiakkaan nimenomaisella suostumuksella tai niin kuin laissa erikseen säädetään. Milloin asiakkaalla ei ole edellytyksiä arvioida annettavan suostumuksen merkitystä, tietoja saa antaa hänen laillisen edustajansa

suostumuksella. Tietoja ei kuitenkaan saa antaa alaikäisen asiakkaan laillisen edustajan suostumuksella, jos edustajalla itsellään ei ole oikeutta tiedon saantiin 11 §:n 3 momentissa tarkoitetusta syystä.

17 §

Salassa pidettävien tietojen antaminen asiakkaan hoidon ja huollon turvaamiseksi

Jos 16 §:ssä tarkoitettua suostumusta ei voida saada taikka jos asiakas tai hänen laillinen edustajansa nimenomaisesti kieltää tiedon luovuttamisen, sosiaalihuollon järjestäjä tai toteuttaja saa antaa asiakirjasta salassapito-velvollisuuden estämättä tietoja, jotka ovat välttämättömiä asiakkaan hoidon, huollon tai koulutuksen tarpeen selvittämiseksi, hoidon, huollon tai koulutuksen järjestämiseksi tai toteuttamiseksi taikka toimeentulon edellytysten turvaamiseksi. Tietoja saa kuitenkin antaa vain, jos:

1) se, jota asiakirja koskee, on hoidon tai huollon ilmeisessä tarpeessa terveytensä, kehityksensä tai turvallisuutensa vaarantumisen vuoksi eikä hoidon tai huollon tarvetta muutoin voida selvittää taikka hoidon tai huollon toimenpiteitä toteuttaa;

2) tieto on tarpeen lapsen edun vuoksi; tai

3) tieto on tarpeen asiakkaan välttämättömien etujen ja oikeuksien turvaamiseksi eikä asiakkaalla itsellään ole edellytyksiä arvioida asian merkitystä.

Edellä 1 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa tietoja saa antaa toiselle sosiaalihuollon viranomaiselle, sen toimeksiannosta sosiaalihuollon tehtäviä suorittavalle henkilölle tai yhteisölle sekä muulle viranomaiselle.

Yksityisesti sosiaalihuoltoa järjestävälle taikka yksityiselle terveydenhuollon toimintayksikölle tai ammattihenkilölle sosiaalihuollon järjestäjä tai toteuttaja saa antaa tietoja 1 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa kuitenkin vain siinä määrin kuin se on välttämätöntä asiakkaan välittömän hoidon tai huollon toteuttamiseksi tai muusta tähän rinnastettavasta syystä.

Lisäksi sosiaalihuollon viranomainen saa 1 momentin 1—3 kohdassa säädettyillä edellytyksillä antaa tietoja asiakkaan lailliselle

edustajalle taikka muulle henkilölle tai yhteisölle, jolle tiedon antaminen on välttämätöntä asiakkaan tahdon tai sosiaalihuollon tarpeen selvittämiseksi taikka sosiaalihuollon toimenpiteen toteuttamiseksi.

18 §

Salassa pidettävien tietojen antaminen asiakkaan suostumuksesta riippumatta eräissä muissa tilanteissa

Sen lisäksi, mitä viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetussa laissa tai henkilötietolaissa säädetään, sosiaalihuollon järjestäjä tai toteuttaja saa, jos se on välttämätöntä lapsen edun taikka erittäin tärkeän yleisen tai yksityisen edun vuoksi, antaa tiedon salassa pidettävästä asiakirjasta asiakkaan tai tämän laillisen edustajan suostumuksesta riippumatta tuomioistuimelle tai muulle viranomaiselle asiassa, jossa sosiaalihuollon viranomaiselle on laissa säädetty oikeus tai velvollisuus panna asia vireille taikka osallistua vireillä olevan asian käsittelyyn tai toimeenpanoon antamalla lausunto tai selvitys taikka muulla vastaavalla tavalla. Lisäksi tiedon salassa pidettävästä asiakirjasta saa antaa sosiaalietuuksia käsittelevälle viranomaiselle tai laitokselle etuutta koskevan väärinkäytöksen selvittämiseksi, jos väärinkäytöstä on perusteltua syytä epäillä.

Sosiaalihuollon järjestäjän tai toteuttajan tulee pyydettäessä antaa asiakkaan tai tämän laillisen edustajan suostumuksesta riippumatta tieto salassa pidettävästä asiakirjasta poliisille, syyttäjäviranomaiselle ja tuomioistuimelle, jos se on tarpeen sellaisen rikoksen selvittämiseksi, josta säädetään I-moitusvelvollisuus rikoslain (39/1889) 15 luvun 10 §:ssä, taikka jonka enimmäisrangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta.

Salassa pidettävästä asiakirjasta saa antaa oma-aloitteisestikin tiedon, kun epäillään edellä 2 momentissa tarkoitettua rikosta taikka silloin, kun epäillään jonkun syyllistyneen siinä mainittua vähäisempään rikokseen, jos sosiaalihuollon järjestäjä ja toteuttaja arvioi sen olevan välttämätöntä lapsen edun taikka erittäin tärkeän yleisen tai yksityisen edun vuoksi.

Sosiaalihuollon viranomainen saa 1—3 momentissa tarkoitettujen tapausten lisäksi antaa tiedon salassa pidettävästä asiakirjasta, jos se on välttämätöntä tarkistettaessa sosiaalihuollon viranomaiselle laissa säädetyn tehtävän hoitamiseksi olennaisen tärkeää tietoa tilanteissa, joissa viranomaisella itsellään on oikeus saada tieto.

19 §

Vaitiolovelvollisuudesta poikkeaminen ja sen lakkaaminen

Mitä viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetussa laissa tai tässä laissa säädetään asiakirjasalaisuuden lakkaamisesta tai siitä poikkeamisesta, koskee soveltuvin osin myös vaitiolovelvollisuuden piiriin kuuluvaa tietoa.

4 luku

Sosiaalihuollon viranomaisen oikeudesta salassa pidettäviin tietoihin ja virka-apuun

20 §

Velvollisuus antaa sosiaalihuollon viranomaiselle salassa pidettäviä tietoja

Valtion ja kunnan viranomainen sekä muu julkisoikeudellinen yhteisö, kansaneläkelaite, eläketurvakeskus, eläkesäätiö ja muu eläkelaitos, vakuutuslaitos, koulutuksen järjestäjä, sosiaalipalvelun tuottaja, terveyden- ja sairaudenhoitotoimintaa harjoittava yhteisö tai toimintayksikkö sekä terveydenhuollon ammattihenkilö ovat velvollisia antamaan sosiaalihuollon viranomaiselle sen pyynnöstä maksutta ja salassapitosäännösten estämättä hallussaan olevat sosiaalihuollon asiakassuhteeseen olennaisesti vaikuttavat tiedot ja selvitykset, jotka viranomaiselle laissa säädetyn tehtävän vuoksi ovat välttämättömiä asiakkaan sosiaalihuollon tarpeen selvittämiseksi, sosiaalihuollon järjestämiseksi ja siihen liittyvien toimenpiteiden toteuttamiseksi sekä viranomaiselle annettujen tietojen tarkistamista varten.

Edellä 1 momentissa tarkoitettu velvollisuus koskee myös rahalaitosta, jos

sosiaalihuollon viranomaisen ei saa riittäviä tietoja ja selvityksiä edellä mainituilta tahoilta ja jos on perusteltua syytä epäillä asiakkaan tai hänen laillisen edustajansa antamien tietojen riittävyyttä tai luotettavuutta. Pyyntö tulee esittää kirjallisena rahalaitokselle ja pyynnön esittämistä koskevan päätöksen on oikeutettu tekemään sosiaalihuoltolain 6 §:ssä tarkoitetun toimielimen määräämä sosiaalihuollon viranhaltija. Ennen kuin pyyntö tehdään rahalaitokselle, on asiakkaalle annettava siitä tieto.

21 §

Tietojen luovuttaminen teknisen käyttöyhteyden avulla

Sosiaalihuollon viranomaisen voi saada veroviranomaisilta ja kansaneläkelaitokselta teknisen käyttöyhteyden avulla näiden henkilörekistereissä olevia edellä 20 §:ssä tarkoitettuja salassa pidettäviä henkilötietoja asiakkaan suostumuksesta riippumatta maksun määräämistä ja tietojen tarkistamista varten. Sosiaalihuollon viranomaisen tulee etukäteen ilmoittaa asiakkaalle tästä mahdollisuudesta.

Ennen teknisen käyttöyhteyden avaamista tietoja pyytävän viranomaisen on esitettävä selvitys siitä, että tietojen suojauksesta huolehditaan asianmukaisesti.

22 §

Sosiaalihuollon viranomaisen oikeus saada virka-apua

Sosiaalihuollon viranomaisella on oikeus saada laissa säädettyjen tehtäviensä suorittamiseksi tarpeellista virka-apua muilta viranomaisilta.

Virka-avun antajan tulee salassapitovelvollisuuden estämättä ilmaista sosiaalihuollon viranomaiselle virka-aputehtävän edellyttämät tiedot.

5 luku

Muistutus ja sosiaaliasiamies

23 §

Muistutus

Asiakkaalla on oikeus tehdä muistutus kohtelustaan sosiaalihuollon toimintayksikön vastuuhenkilölle tai sosiaalihuollon johtavalle viranhaltijalle. Muistutukseen on vastattava kohtuullisessa ajassa sen tekemisestä.

Muistutuksesta annettuun vastaukseen ei saa hakea muutosta valittamalla.

Muistutuksen tekeminen ei rajoita asiakkaan oikeutta hakea muutosta siten kuin siitä erikseen säädetään. Muistutuksen tekeminen ei myöskään vaikuta asiakkaan oikeuteen kannella asiastaan sosiaalihuoltoa valvoville viranomaisille.

24 §

Sosiaaliasiamies

Kunnan on nimettävä sosiaaliasiamies. Kahdella tai useammalla kunnalla voi olla yhteinen sosiaaliasiamies.

Sosiaaliasiamiehen tehtävänä on:

- 1) neuvoa asiakkaita tämän lain soveltamiseen liittyvissä asioissa;
- 2) avustaa asiakasta 23 §:n 1 momentissa tarkoitettussa asiassa;
- 3) tiedottaa asiakkaan oikeuksista;
- 4) toimia muutenkin asiakkaan oikeuksien edistämiseksi ja toteuttamiseksi; sekä
- 5) seurata asiakkaiden oikeuksien ja aseman kehitystä kunnassa ja antaa siitä selvitys vuosittain kunnanhallitukselle.

6 luku

Erinäiset säännökset

25 §

Tarkemmat säännökset

Tarkemmat säännökset tämän lain täytäntöönpanosta annetaan tarvittaessa asetuksella.

26 §

Asiakirjojen käsittelyminen ja säilyttäminen

1) työskentelee muutoin kuin satunnaisesti työsopimus- tai virkasuhteessa tehtävässä työssä, jonka säännöllinen työaika ylittää kahdeksan tuntia viikossa;

2) on työttömyysturvalain 5a §:ssä tarkoitettu päätoiminen yrittäjä tai on aloittamassa päätoimista yritystoimintaa;

3) on työttömyysturvalain 5b §:ssä tarkoitettu päätoiminen opiskelija; tai

4) osallistuu työmarkkinatuesta annetun lain 2 luvussa tarkoitettuun työvoimapolitiiseen toimenpiteeseen.

Lisäksi henkilöllä on pätevä syy kieltäytyä kuntouttavasta työtoiminnasta tai keskeyttää se menettämättä oikeuttaan työmarkkinatukeen, jos hänelle tarjottu toiminta

1) ei ole hänen terveydentilaansa nähden hänelle sopivaa;

2) olennaisesti poikkeaa aktivointisuunnitelmasta; tai

3) on järjestetty siten, että kunta tai muu kuntouttavan työtoiminnan toteuttava laininlyö tämän lain säännöksiä.

Henkilöllä on aina oikeus antamastaan suostumuksesta riippumatta keskeyttää kuntouttava työtoiminta menettämättä oikeuttaan työmarkkinatukeen, jos toiminta järjestetään hänen työssäkäyntialueensa ulkopuolella.

Henkilö voi menettämättä oikeuttaan työmarkkinatukeen kieltäytyä kuntouttavasta työtoiminnasta muustakin kuin 1—3 momentissa tarkoitettusta syystä, jos se on hänen työmarkkinoille pääsemisensä tai palaamisensa kannalta rinnastettavissa näihin syihin.

Henkilöllä on oikeus kieltäytyä kuntouttavasta työtoiminnasta tai keskeyttää kuntouttava työtoiminta 1—4 momentin mukaisesti ilman, että hänen toimeentulotukensa perusosaa alennetaan siten kuin toimeentulotuesta annetun lain 10 §:ssä säädetään.

21 §

Toistuva aktivointisuunnitelmasta tai kuntouttavasta työtoiminnasta kieltäytyminen

Henkilöllä, joka toistuvasti

1) menettelee 10 §:n 2 momentissa tarkoitulla tavalla; tai

2) menettelee 19 §:n 1 momentissa tarkoitulla tavalla; ja

3) jonka 1 ja 2 kohdassa tarkoitettua menettelystä on pääteltävissä, ettei hän halua osallistua tässä laissa tarkoitettuihin toimenpiteisiin, ei ole oikeutta työmarkkinatukeen ennen kuin hän on ollut työssä tai työmarkkinatuesta annetun lain 10 §:ssä tarkoitettussa koulutuksessa vähintään kolme kuukautta.

Jos henkilö menettelee 1 momentissa säädetyllä tavalla, voidaan toimeentulotuen perusosan suuruutta alentaa hänen osaltaan yhteensä enintään 40 prosenttia siten kuin toimeentulotuesta annetun lain 10 §:n 3 ja 4 momentissa säädetään.

OTE kuntouttavasta työtoiminnasta annetusta laista (189/2001)

<p>-----</p> <p style="text-align: center;">10 §</p> <p style="text-align: center;"><i>Velvollisuus osallistua aktivointisuunnitelman laatimiseen</i></p> <p>Henkilöllä, joka täyttää 3 §:ssä säädetyt edellytykset, on velvollisuus osallistua aktivointisuunnitelman laatimiseen yhdessä työvoimatoimiston ja kunnan kanssa.</p> <p>Jos työmarkkinatukeen oikeutettu henkilö kieltäytyy osallistumasta aktivointisuunnitelman laatimiseen, hänellä ei ole oikeutta työmarkkinatukeen kahden kuukauden ajalta kieltäytymisestä lukien.</p> <p>Jos 1 momentissa tarkoitettu henkilö kieltäytyy osallistumasta aktivointisuunnitelman laatimiseen, voidaan toimeentulotuen perusosan suuruutta alentaa hänen osaltaan enintään 20 prosenttia siten kuin toimeentulotuesta annetun lain 10 §:n 1 ja 4 momentissa säädetään.</p> <p>-----</p> <p style="text-align: center;">17 §</p> <p style="text-align: center;"><i>Kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvan toimeentuloturva</i></p> <p>Työmarkkinatukeen oikeutetulle työnhakijalle maksetaan työmarkkinatukea kuntouttavan työtoiminnan jakson ajalta siten kuin työmarkkinatuesta annetun lain 2 luvussa tarkoitettuihin toimenpiteisiin osallistuvan oikeudesta säädetään.</p> <p>Työmarkkinatukea saavalle kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvalla maksetaan ylläpitokorvausta 30 markkaa aktivointisuunnitelman mukaiselta osallistumispäivältä.</p> <p>Toimeentulotukea pääasiallisena tulonaan saavalle henkilölle, joka osallistuu kuntout-</p>	<p>tavaan työtoimintaan, maksetaan lisäksi toimintarahaa siten kuin toimeentulotuesta annetun lain 10 a §:ssä säädetään.</p> <p style="text-align: center;">18 §</p> <p style="text-align: center;"><i>Matkakorvaukset</i></p> <p>Henkilöllä on oikeus saada korvaus kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisesta aiheutuvista matkakustannuksista siten kuin toimeentulotuesta annetun lain 10 a §:ssä säädetään.</p> <p style="text-align: center;">19 §</p> <p style="text-align: center;"><i>Kieltäytyminen ja keskeyttäminen</i></p> <p>Jos henkilö, joka täyttää 3 §:n 1 momentissa säädetyt edellytykset, ilman pätevää syytä kieltäytyy kuntouttavasta työtoiminnasta taikka keskeyttää tai omasta syystä joutuu keskeyttämään kuntouttavan työtoiminnan, hänellä ei ole oikeutta työmarkkinatukeen kahden kuukauden ajalta kieltäytymisestä tai keskeyttämisestä lukien.</p> <p>Jos henkilö, joka täyttää 3 §:n 1 momentissa säädetyt edellytykset, ilman pätevää syytä kieltäytyy kuntouttavasta työtoiminnasta taikka keskeyttää tai omasta syystä joutuu keskeyttämään kuntouttavan työtoiminnan, voidaan toimeentulotuen perusosan suuruutta alentaa hänen osaltaan enintään 20 prosenttia siten kuin toimeentulotuesta annetun lain 10 §:n 1 ja 4 momenteissa säädetään.</p> <p style="text-align: center;">20 §</p> <p style="text-align: center;"><i>Pätevä syy kuntouttavasta työtoiminnasta kieltäytymiseen tai sen keskeyttämiseen</i></p> <p>Pätevä syy kieltäytyä kuntouttavasta työtoiminnasta tai keskeyttää se menettämättä oikeuttaan työmarkkinatukeen on henkilöllä, joka</p>
---	--

1) työskentelee muutoin kuin satunnaisesti työsopimus- tai virkasuhteessa tehtävässä työssä, jonka säännöllinen työaika ylittää kahdeksan tuntia viikossa;

2) on työttömyysturvalain 5a §:ssä tarkoitettu päätoiminen yrittäjä tai on aloittamassa päätoimista yritystoimintaa;

3) on työttömyysturvalain 5b §:ssä tarkoitettu päätoiminen opiskelija; tai

4) osallistuu työmarkkinatuesta annetun lain 2 luvussa tarkoitettuun työvoimapolitiiseen toimenpiteeseen.

Lisäksi henkilöllä on pätevä syy kieltäytyä kuntouttavasta työtoiminnasta tai keskeyttää se menettämättä oikeuttaan työmarkkinatukeen, jos hänelle tarjottu toiminta

1) ei ole hänen terveydentilaansa nähden hänelle sopivaa;

2) olennaisesti poikkeaa aktivointisuunnitelmasta; tai

3) on järjestetty siten, että kunta tai muu kuntouttavan työtoiminnan toteuttava laininlyö tämän lain säännöksiä.

Henkilöllä on aina oikeus antamastaan suostumuksesta riippumatta keskeyttää kuntouttava työtoiminta menettämättä oikeuttaan työmarkkinatukeen, jos toiminta järjestetään hänen työssäkäyntialueensa ulkopuolella.

Henkilö voi menettämättä oikeuttaan työmarkkinatukeen kieltäytyä kuntouttavasta työtoiminnasta muustakin kuin 1—3 momentissa tarkoitettusta syystä, jos se on hänen työmarkkinoille pääsemisensä tai palaamisensa kannalta rinnastettavissa näihin syihin.

Henkilöllä on oikeus kieltäytyä kuntouttavasta työtoiminnasta tai keskeyttää kuntouttava työtoiminta 1—4 momentin mukaisesti ilman, että hänen toimeentulotukensa perusosaa alennetaan siten kuin toimeentulotuesta annetun lain 10 §:ssä säädetään.

21 §

Toistuva aktivointisuunnitelmasta tai kuntouttavasta työtoiminnasta kieltäytyminen

Henkilöllä, joka toistuvasti

1) menettelee 10 §:n 2 momentissa tarkoitettulla tavalla; tai

2) menettelee 19 §:n 1 momentissa tarkoitettulla tavalla; ja

3) jonka 1 ja 2 kohdassa tarkoitettua menettelystä on pääteltävissä, ettei hän halua osallistua tässä laissa tarkoitettuihin toimenpiteisiin, ei ole oikeutta työmarkkinatukeen ennen kuin hän on ollut työssä tai työmarkkinatuesta annetun lain 10 §:ssä tarkoitettussa koulutuksessa vähintään kolme kuukautta.

Jos henkilö menettelee 1 momentissa säädetyllä tavalla, voidaan toimeentulotuen perusosan suuruutta alentaa hänen osaltaan yhteensä enintään 40 prosenttia siten kuin toimeentulotuesta annetun lain 10 §:n 3 ja 4 momentissa säädetään.

OTE asumistukilaista (408/1975)

6 §

(421/1976) Vuokra-asunnossa asuvan ruokakunnan asumismenoiksi luetaan vuokra sekä erikseen maksettavat lämmityskustannukset ja vesimaksut asunnosta. (154/1987)

Omistusasunnossa asuvan ruokakunnan asumismenoiksi luetaan vastike sekä erikseen maksettavat lämmityskustannukset ja vesimaksut taikka kiinteistön hoitomenot. Asumismenoiksi luetaan myös asunnon hankkimiseksi ja perusparantamiseksi otettujen henkilökohtaisten lainojen vuotuisista koroista valtioneuvoston vuosittain määräämä osuus, jossa on otettu huomioon korkojen verovähennysoikeus.

Asuntotuotantolain (247/66) tai aravalain (1189/93) nojalla myönnettyjen lainojen vuosimaksusta tai ennen vuosimaksua määrätystä kiinteästä korosta luetaan asumismenoiksi valtioneuvoston vuosittain määräämä osuus. Asuntolainan on oltava valtion, kunnan, seurakunnan tai julkisen valvonnan alaisen luottotoimintaa harjoittavan laitoksen myöntämä. Korko las-

ketaan enintään pitkäaikaisista lainoista yleisesti perittävän koron määrän mukaan. (1199/1993)

Valtioneuvosto voi määrätä miten asumismenoiksi luettavat kiinteistön hoitomenot on laskettava sekä minkä määräisinä erikseen suoritettavat lämmityskustannukset ja vesimaksut luetaan asumismenoiksi. (866/1980)

Jos ruokakunnalla on alivuokralainen, vähennetään ruokakunnan tässä pykälässä tarkoitetuista asumismenoista alivuokralaisen maksaman vuokran määrä, kuitenkin vähintään sen suuruisena kuin olosuhteet huomioon ottaen voidaan pitää kohtuullisena. (154/1987)

Jos samassa asunnossa asuu 1 §:n 3 momentissa tarkoitettu opiskelija, luetaan asumistukea määrättäessä ruokakunnan asumismenoiksi ruokakunnan jäsenten lukumäärää vastaava osuus koko asunnon asumismenoista, jollei erityisestä syystä hyväksytä muuta jakoperustetta. (42/2000)

OTE maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetusta laista (493/1999)

----- mäksi työnhakijaksi työvoimatoimistoon.

10 §

Oikeus kotoutumissuunnitelmaan

Maahanmuuttajalla, joka ilmoittautuu työttömäksi työnhakijaksi tai joka hakee toimeentulotuesta annetun lain (1412/1997) mukaista toimeentulotukea, on oikeus yhteistyössä kunnan ja työvoimatoimiston kanssa laadittavaan kotoutumissuunnitelmaan. Kotoutumissuunnitelman kestosta, muuttamisesta ja keskeytyneen suunnitelman jatkamisesta sovitaan kunnan, työvoimatoimiston ja maahanmuuttajan kesken. Maahanmuuttajan kotoutumissuunnitelma korvaa työvoimapalvelulain (1005/1993) 10 c §:n 1 momentissa tarkoitetun työnhakusuunnitelman.

Kotoutumissuunnitelma on laadittava viimeistään silloin, kun asiakkaan työttömyys tai toimeentulotuen saaminen on kestänyt viisi kuukautta. Maahanmuuttajalla on oikeus kotoutumissuunnitelmaan enintään kolme vuotta maahanmuuttajan ensimmäisen kotikunnan väestötietojärjestelmään merkitsemisestä.

Työvoimatoimisto tekee päätöksen siitä, onko suunnitelma katsottava keskeytyneeksi. Suunnitelma voidaan katsoa keskeytyneeksi kuukauden kuluttua siitä, kun maahanmuuttaja on työllistynyt pysyväisluontoisesti kokoaikatyöhön tai yritystoimintaan taikka aloittanut ammattiin tai tutkintoon johtavat päätoimiset opinnot. Ennen keskeytyspäätöksen tekemistä työvoimatoimiston on kuultava maahanmuuttajaa.

Keskeytyneen suunnitelman jatkamisesta on sovittava 1 momentissa säädetyin edellytyksin viimeistään viikon kuluttua siitä, kun maahanmuuttaja on ilmoittautunut työttö-

11 §

Kotoutumissuunnitelma

Kotoutumissuunnitelmassa sovitaan kunnan ja työvoimatoimiston ja maahanmuuttajan kesken toimenpiteistä, jotka tukevat maahanmuuttajaa ja hänen perhettään yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavien tietojen ja taitojen hankkimisessa.

Kotoutumissuunnitelmassa voidaan sopia suomen tai ruotsin kielen opiskelun, työvoimapolitiittisen aikuiskoulutuksen, maahanmuuttajan omaehtoisen koulutuksen, ammatinvalinnanohjauksen ja kuntoutuksen, työharjoittelun, valmistavan opetuksen, lasten ja nuorten kotoutumisen tukemisesta sekä muiden niihin rinnastettavien kohtuullisiksi katsottavien kotoutumista tukevien toimenpiteiden järjestämisestä.

Kotoutumissuunnitelma sisältää työvoimatoimiston päätöksen maahanmuuttajalle yksilöidysti osoitettavien 2 momentissa tarkoitettujen kunnan tai maahanmuuttajan omatoimisesti järjestämien kotouttamista edistävien toimenpiteiden toimenpidekohtaisesta rinnastamisesta työmarkkinatuesta annetun lain 2 luvun mukaisiin työvoimapolitiittisiin toimenpiteisiin siten kuin tässä laissa ja asetuksella säädetään.

12 §

Kotoutumistuki

Kotoutumistuki on maahanmuuttajalle kotoutumissuunnitelman aikaisen toimeentulon turvaamiseksi tarkoitettu tuki, jonka avulla edistetään ja parannetaan tuen saajan työelämää ja jatkokoulutukseen hakeutumisen edellytyksiä sekä mahdollisuuksia toimia suomalaisessa yhteiskunnassa.

Kotoutumistuki muodostetaan työmarkkinatuesta annetun lain mukaisesta työmarkkinatuesta ja toimeentulotuesta annetun lain mukaisesta toimeentulotuesta.

Maahanmuuttajalla ei ole oikeutta työmarkkinatukeen 10 §:n 2 momentissa tarkoitettujen kolmen vuoden aikana muutoin kuin

tässä laissa tarkoitettuna kotoutumistukena.

13 §

Kotoutumistuen saamisen edellytykset

Maahanmuuttajalla on oikeus kotoutumistukeen tämän lain mukaisesti, jos:

1) maahanmuuttaja on taloudellisen tuen tarpeessa siten kuin asiasta säädetään työmarkkinatuesta annetussa laissa ja toimeentulotuesta annetussa laissa; sekä

2) maahanmuuttaja noudattaa kotoutumissuunnitelmaansa ottaen huomioon, mitä 15 §:n 2 ja 3 momentissa säädetään.

Kotoutumissuunnitelmassa yksilöidysti tarjotun 11 §:n 3 momentissa tarkoitettua kotoutumista edistävän toimenpiteen aikana taloudellisen tuen tarvetta ei edellytetä, vaan 17–64-vuotiaalla maahanmuuttajalla on oikeus saada kotoutumistukea siten kuin työmarkkinatuesta annetussa laissa sen 2 luvussa tarkoitettuihin toimenpiteisiin osallistuvan henkilön oikeudesta työmarkkinatukeen säädetään.

14 §

Kotoutumistuen määräytymisaika ja tarkistaminen

Maahanmuuttajalle myönnetään kotoutumistuki, kun kotoutumissuunnitelmasta sovitaan.

Päätös kotoutumistuen myöntämisestä voidaan tehdä enintään vuodeksi kerrallaan. Kotoutumistuki tarkistetaan, jos henkilön tai hänen perheensä olosuhteissa tai tuen tarpeessa tapahtuu muutoksia.

15 §

Yhteistyövelvollisuus

Maahanmuuttajalla, jolla on oikeus kotoutumissuunnitelmaan, on velvollisuus osallistua kotoutumissuunnitelman laatimiseen sekä

suunnitelmassa sovittuihin palveluihin ja toimenpiteisiin.

Jos maahanmuuttaja on ilman perusteltua syytä kieltäytynyt kotoutumissuunnitelman laatimisesta tai osallistumasta kotoutumissuunnitelmassa yksilöidysti sovittuihin, työllistymistä edistäviin toimenpiteisiin taikka jos hän on laiminlyönnillään aiheuttanut sen, ettei kotoutumissuunnitelmaa ole voitu laatia, sovelletaan toimeentulotukea myönnettäessä hänen osaltaan myös näissä tilanteissa, mitä toimeentulotuesta annetun lain 10 §:ssä säädetään toimeentulotuen perusosan alentamisesta.

Jos maahanmuuttaja on ilman pätevää syytä kieltäytynyt osallistumasta kotoutumissuunnitelmassa yksilöidysti sovittuun, kohdulliseksi katsottavaan työllistymistä edistävään toimenpiteeseen, sovelletaan, jos maahanmuuttaja saa kotoutumistukena työmarkkinatukea, mitä työmarkkinatuesta annetun lain 15 §:n 3 momentissa, 17 – 19 §:ssä ja 20 §:n 2 momentissa säädetään. Maahanmuuttajaan sovelletaan työmarkkinatuesta annetun lain 15 §:n 3 momentin säännöstä siltä osin kuin siinä säädetään koulutukseen hakeutumisesta, ainoastaan kotoutumissuunnitelmassa mainitun koulutuksen osalta.

22 §

Toimeentulotuki

Turvapaikanhakijoiden vastaanoton piiriin kuuluvalle henkilölle voidaan myöntää toimeentulotukea toimeentulotuesta annetun lain mukaan, jollei tässä laissa toisin säädetä.

Asetuksella säädetään tarkemmin toimeentulotuen perusosalla katettavien menojen jakautumisesta vastaanottokeskuksessa järjestettävään vastaanottoon ja turvapaikanhakijan itsensä suorittamiin perusosalla katettaviin menoihin.

Turvapaikanhakijan toimeentulotuen myöntää hakemuksesta vastaanottokeskus.

Jos vastaanottokeskuksen asukas ilman pe-

rusteltua syytä toistuvasti tai muutoin olenaisesti kieltäytyy hänelle soveltuvasta yksilöidysti osoitetusta työtoiminnasta taikka työllistymistä edistävästä opintotoiminnasta, voidaan kieltäytymistä pitää toimeentulotuesta annetun lain 10 §:ssä tarkoitettuna kieltäytymisenä.

23 §

Toimeentulotuen takaisinperiminen

Toimeentulotuesta annetussa laissa kunnalle annettu toimivalta toimeentulotuen takaisinperinnässä kuuluu vastaanottokeskukselle siltä osin kuin kyseessä on sen myöntämä toimeentulotuki.

Hakemus toimeentulotuen takaisinperinnästä tehdään sille [läänin]oikeudelle, jonka tuomiopiirissä vastaanottokeskus sijaitsee.

24 §

Muutoksenhaku toimeentulotuesta

Vastaanottokeskuksen asukkaaksi merkitty henkilö, joka on tyytymätön vastaanottokeskuksen 22 §:n nojalla tekemään toimeentulotukea koskevaan päätökseen, saa hakea siihen muutosta [läänin]oikeudelta kirjallisella valituksella. Valitus on tehtävä 30 päivän kuluessa päätöksen tiedoksi saamisesta siten kuin hallintolainkäyttölaissa (586/1996) säädetään. Valitus voidaan antaa sanottuna aikana myös vastaanottokeskuksen johtajalle, jonka tulee oman lausuntonsa ohella toimittaa se [läänin]oikeuteen.

Valitus tehdään sille [läänin]oikeudelle, jonka tuomiopiirissä vastaanottokeskus sijaitsee.

[Läänin]oikeuden päätökseen, joka koskee toimeentulotuen antamista tai sen määrää haetaan muutosta korkeimmalta hallinto-oikeudelta siten kuin sosiaalihuoltolain (710/1982) 49 §:n 2 momentissa säädetään.

OTE maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetusta asetuksesta (511/1999)

5 §

Toimeentulotuesta maksettavat korvaukset

Turvapaikanhakijan toimeentulotuen perusosan suuruudesta vähennetään viisi prosenttia vastaanottokeskuksessa järjestettävän majoituksen korvauksena.

Lisäksi toimeentulotuen perusosan suuruudesta vähennetään aikuisen osalta kymmenen prosenttia ja lasten osalta viisitoista prosenttia vastaanottokeskuksessa järjestettävien palvelujen korvauksena.

Myös vastaanottokeskukseen majoittumattoman turvapaikanhakijan toimeentulotuen perusosasta vähennetään viisitoista prosenttia aikuisen osalta ja kaksikymmentä prosenttia lapsen osalta korvauksena siitä mahdollisuudesta, joka hänellä on maksut-

tomaan majoitukseen ja siihen liittyviin palveluihin vastaanottokeskuksessa.

6 §

Paluumatkakustannukset

Turvapaikkaa Suomesta hakeneelle henkilölle voidaan myöntää toimeentulotukena matkakustannukset hänen lähtömaahansa tai kotimaahansa palaamista varten, jollei hänelle ole myönnetty oleskelulupaa ja hän vapaaehtoisesti poistuu maasta.

Erittäin painavasta syystä voidaan 1 momentissa tarkoitetut kustannukset myöntää myös turvapaikkahakemuksensa peruuttaneelle henkilölle.

Matkakustannukset maksetaan halvimman matkustustavan mukaan.

TOIMEENTULOTUEN PERUSOSIEN MÄÄRÄT 1.1.2001 LUKIEN:

Tuen saaja	I kuntaryhmä		II kuntaryhmä	
	mk/kk	mk/pv ¹⁾	mk/kk	mk/pv ¹⁾
Yksin asuva ja yksinhuoltaja	2 152	71,73	2 059	68,63
- alennettu (- 20 %) ²⁾	1 722	57,40	1 647	54,90
- alennettu (- 40 %) ³⁾	1 291	43,03	1 235	41,17
Muu 18 vuotta täyttänyt (avio- ja avopuolisot, kumpikin)	1 829	60,97	1 750	58,33
- alennettu (- 20 %) ²⁾	1 463	48,77	1 400	46,67
- alennettu (- 40 %) ³⁾	1 097	36,57	1 050	35,00
Vanhempansa tai vanhempiensa luona asuva 18 vuotta täyttänyt henkilö	1 571	52,37	1 503	50,10
- alennettu (- 20 %) ²⁾	1 257	41,90	1 202	40,07
- alennettu (- 40 %) ³⁾	943	31,43	902	30,07
10 - 17-vuotias lapsi				
1. lapsi	1 506	50,20	1 441	48,03
2. lapsi	1 399	46,63	1 338	44,60
3. jne. lapsi	1 291	43,03	1 235	41,17
Alle 10-vuotias lapsi				
1. lapsi	1 356	45,20	1 297	43,23
2. lapsi	1 248	41,60	1 194	39,80
3. jne. lapsi	1 141	38,03	1 091	36,37

¹⁾ Kun toimeentulotukea myönnetään lyhyemmäksi ajaksi kuin kuukaudeksi (TOTUL 15 §), toimeentulotuen perusosan määrä päivää kohti on laskettu jakamalla kuukausimäärä kolmellakymmenellä

²⁾ Toimeentulotukilaki 10 § 1 ja 4 momentti

³⁾ Toimeentulotukilaki 10 § 3 ja 4 momentti

SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖ

LIITE 11

Sosiaali- ja terveystalveluosasto

4.6.2001

TILASTOTIETOJA TOIMEENTULOTUESTA

Vuosi	Saajat (vuoden aikana)		Prosenttia väestöstä	Kustannukset (käyvin hinnoin)	
	Kotitalouksia	Henkilöitä		milj. mk (brutto)	Muutos %
1982	93 100	168 400	3.5
1983	95 800	172 200	3.5
1984 ¹⁾
1985	129 300	239 800	4.9	600	..
1986	153 100	283 400	5.8	704	+17
1987	163 600	295 000	6.0	832	+18
1988	163 200	287 700	5.8	860	+ 3
1989	165 300	284 900	5.7	960	+12
1990	181 600	314 000	6.3	1 176	+22
1991	222 700	396 100	7.9	1 557	+32
1992	258 900	464 600	9.2	1 875	+20
1993	292 600	528 100	10.4	2 217	+18
1994	329 400	577 300	11.3	2 528	+14
1995	339 000	584 100	11.4	2 691	+ 6
1996	349 600	609 700	11.9	3 098	+15
1997	344 700	593 800	11.5	3 262	+ 5
1998	313 400	534 900	10.4	2 772	-15
1999	292 000	493 000	9.5	2 578	- 7
2000 ²⁾	272 000	460 000	8.9	2 536	- 2

¹⁾ Huoltoapu muuttui toimeentulotueksi, vuodelta 1984 ei tilastoa toimeentulotuen saajista

²⁾ Stakesin ennakkoarvio

ESIMERKKITAPAUKSIA TOIMEENTULOTUEN LASKEMISESTA**A Yksinäinen työmarkkinatuen saaja.****Vuokra- ja vesimaksut yhteensä 1 500 mk/kk. Sähkölasku 100 mk.****Toimeentulotuessa huomioon otettavat menot (I kuntaryhmä):**

	mk/kk
Perusosa	2 152,-
Lisäosa	1 395,-
Asumismenot (93 % 1 500 mk:sta)	1 395,-
Sähkölasku	<u>100,-</u>
Menot yhteensä	3 647,-

Käytettävissä olevat tulot

Työmarkkinatuki (netto) ¹⁾	2 240,-
Asumistuki	<u>1 200,-</u>
Tulot yhteensä	3 440,-

Maksettava toimeentulotuki 207,-**B Työmarkkinatukea saava yksinhuoltaja + 1 lapsi (7 v).****Vuokra- ja vesimaksut yhteensä 3 000 mk. Sähkölasku 120 mk.****Toimeentulotuessa huomioon otettavat menot (I kuntaryhmä):**

Perusosat	1 yksinhuoltaja	2 152,-	
	1 lapsi (7 v)	1 356,-;	yhteensä
			3 508,-
Lisäosa	Asumismenot (93 % 3 000 mk:sta)	2 790,-	
	Sähkölasku	<u>120,-</u>	
	Menot yhteensä		6 418,-

Käytettävissä olevat tulot

Työmarkkinatuki (netto) ¹⁾	2 402,-
Asumistuki	2 093,-
Lapsilisä	735,-
Elatustuki tai vastaava	<u>669,-</u>
Tulot yhteensä	5 899,-

Maksettava toimeentulotuki 519,-¹⁾ Nettomäärän laskemisessa on veroprosenttina käytetty lukua 17,68

- C Lapsiperhe 3 lasta (lapset 11, 4 ja 2 v). Toisen vanhemman palkka 6 000 mk/kk ja toinen vanhempi saa kotihoidontukea 2 800 mk/kk. Vuokra- ja vesimaksut 3 800 mk/kk. Sähkölasku 160 mk/kk. Työmatkakulut 180 mk/kk.**

Toimeentulotuessa huomioon otettavat menot (I kuntaryhmä):

Perusosat	1 aikuinen	1 829,-	
	1 aikuinen	1 829,-	
	1. lapsi (11 v)	1 506,-	
	2. lapsi (4 v)	1 248,-	
	3. lapsi (2 v);	1 141,- yhteensä	7 553,-
Lisäosa	Asumismenot (93 % 3 800 mk:sta)		3 534,-
	Sähkölasku		<u>160,-</u>
	Menot yhteensä		11 247,-

Käytettävissä olevat tulot

Palkkatulot (netto) ¹⁾ , vähennetty 180 mk työmatkakuluja	4 557,-
Kotihoidon tuki (netto) ¹⁾	2 292,-
Asumistuki	2 190,-
Lapsilisät	<u>1 971,-</u>
Tulot yhteensä	11 010,-

Maksettava toimeentulotuki 237,-

- D Lapsiperhe 5 lasta (lapset 14, 12, 10, 7 ja 5 v). Vanhemmat saavat työmarkkinatukea, vuokra- ja vesimaksut 3 600 mk/kk. Sähkölasku 200 mk.**

Toimeentulotuessa huomioon otettavat menot (II kuntaryhmä):

Perusosat	1 aikuinen	1 750,-	
	1 aikuinen	1 750,-	
	1. lapsi (14 v)	1 441,-	
	2. lapsi (12 v)	1 338,-	
	3. lapsi (10 v)	1 235,-	
	4. lapsi (7 v)	1 091,-	
	5. lapsi (5 v);	1 091,- yhteensä	9 696,-
Lisäosa	Asumismenot (93 % 3 600 mk:sta)		3 348,-
	Sähkölasku		<u>200,-</u>
	Menot yhteensä		13 244,-

Käytettävissä olevat tulot

Työmarkkinatuet (netto) ¹⁾	5 089,-
Asumistuki	2 880,-
Lapsilisät	<u>3 895,-</u>
Tulot yhteensä	11 864,-

Maksettava toimeentulotuki 1 380,-